T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE İLTİMAS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sevde Hilal ÇELİK

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ANKARA, 2023

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE İLTİMAS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sevde Hilal ÇELİK

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. İlyas CANİKLİ

ANKARA, 2023

ONAY SAYFASI

Sevde Hilal ÇELİK tarafından hazırlanan "Hz. Peygamber'in Hadislerinde İltimas" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

<table>
<tr><td colspan="2">Jüri Üyesi</td><td>Kurumu</td><td>İmza</td></tr>
<tr><td colspan="2">Doç. Dr. İlyas CANİKLİ</td><td rowspan="2">AYBÜ İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul ☐</td><td>Red ☐</td></tr>
<tr><td colspan="2">Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM</td><td rowspan="2">AYBÜ İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul ☐</td><td>Red ☐</td></tr>
<tr><td colspan="2">Doç. Dr. Hüseyin AKYÜZ</td><td rowspan="2">Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul ☐</td><td>Red ☐</td></tr>
</table>

Tez Savunma Tarihi:

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Yaşar YİĞİT

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza
Sevde Hilal ÇELİK

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın başlangıcından sonuna kadar yönlendirmeleriyle, rehberliğiyle, tavsiyeleriyle, inceleme ve düzeltmeleriyle katkı sağlayan danışman hocam Doç. Dr. İlyas CANİKLİ'ye gönülden teşekkür ederim. Yüksek lisans ders döneminde bizleri tez dönemine hazırlayan hocalarım Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM, Doç. Dr. Ferhat GÖKÇE, Dr. Öğr. Üyesi Peyman ÜNÜGÜR TEKİN'e emeklerinden dolayı teşekkür ederim. Hadis ilmine gönül vermemde vesilen olan lisans hocalarımdan merhum Prof. Dr. Mahmut KAVAKLIOĞLU hocama teşekkür gönül borcumdur. Bu teze başlarken ve tez sürecinde maddi-manevi her türlü yardım ve desteklerini esirgemeyen anne-babama da sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Hz. Peygamber'in Hadislerinde İltimas

ÇELİK, Sevde Hilal

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Bölümü

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İlyas CANİKLİ

Şubat, 2023, 84+V sayfa

Allah, ilk insan ve peygamber olan Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar güzel ahlâkın tesisi için gerekli uygulamaları bizlere bildirmiştir. Bunların içerisinde doğruluk, kardeşlik, adalet, güvenilirlik, eşitlik ve emanet gibi kavramlar yer almaktadır. İltimas ise bütün bu güzel hasletlerin zıddı olarak karşımıza çıkmaktadır.

İltimas, çeşitli sebeplerden ötürü bazı insanların ötekileştirilip diğerlerinin kayırılmasıdır. Bu sebepler içerisinde, insanların yaratılıştan sahip oldukları ırkları, ten renkleri, cinsiyetleri yer almakta ve sahip olunan maddi değerler, makamlar da bulunmaktadır. Yaratılıştan gelen her bir farklılık Allah'ın bizlere sunmuş olduğu birer zenginliktir. Allah katında bu zenginlikler üstünlük vesilesi olamaz. Üstünlük ancak takva ve ilim sahibi olmakla mümkündür.

İslam'ın temel kaynaklarına ters düşen iltimas, üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Tarihte belli zaman ve toplumlarda hem insani hem de dini açıdan sıkıntı olan adam kayırma eylemi günümüzde de farklı şekil ve tonlarda her ne kadar istenmese de varlığını devam ettirmektedir. Ahlakı yozlaştıran ve toplumsal bir problem olan iltimasa karşı insanların bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Araştırmamızda, her konuda en güzel örnek olan Hz. Peygamber'in hadislerine müracaat edilerek iltimas hakkında günümüz insanımızın bilinç düzeyinin arttırılması, bu ve buna benzer tutumlardan uzak kalmanın davranış haline getirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adam Kayırma, Ayrımcılık, Hadis, İltimas, Liyakat, Nepotizm, Torpil.

ABSTRACT

Favoritism in the Prophet's Hadiths

Master's Thesis, Department Of Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. İlyas CANİKLİ

February, 2023, 84+V Pages

From Adam (a.s.), the first human and prophet, to the last prophet, Muhammad (s.a.w.), Allah has informed us about the necessary practices for the establishment of good moral values. These include concepts such as righteousness, brotherhood, justice, reliability, equality and trust. Favoritism, on the other hand, is the opposite of all these beautiful traits.

Favoritism is the otherisation of some people and the favoring of others for various reasons. Among these reasons, people's races, skin colors, genders, and material values and positions are also included. Every difference that comes from creation is a richness that Allah has presented to us. These riches cannot be a means of superiority in the sight of Allah. Superiority is possible only by having taqwa and knowledge.

Conflicting favoritism with the basic sources of Islam is an issue that needs to be considered. The favoritism, which has been a problem both in terms of humanity and religion in certain times and societies in history, continues to exist in different forms and tones, although it is undesirable. It is necessary to raise awareness of people against favoritism, which is a social problem and corrupts morality. In our research, it is aimed to increase the awareness of today's people about favoritism by referring to the hadiths of the Prophet, which is the best example in every subject, and to make it a behavior to stay away from these and similar attitudes.

Keywords: Discrimination, Favor, Favoritism, Hadith, Influence, Merit, Nepotism.

İÇİNDEKİLER

ÖZET i

ABSTRACT ii

İÇİNDEKİLER iii

KISALTMALAR v

GİRİŞ 1

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi 1

2. Araştırmanın Amacı 2

3. Araştırmanın Planı ve Yöntemi 2

4. Araştırmanın Kaynakları ve Literatür 4

BİRİNCİ BÖLÜM 6

İLTİMAS KAVRAMI 6

1.1. İltimas (الإلتماس) Kavramı 6

1.2. İltimasla Eş Anlamlı Olan Kavramlar ve İltimasın Çeşitleri 9

1.2.1. Torpil 10

1.2.2. Kayırmacılık 10

1.2.3. Nepotizm (Akraba Kayırmacılığı) 11

1.2.4. Tribalizm (Kabile, Aşiret Kayırmacılığı) 12

1.2.5. Kronizm (Eş-Dost Kayırmacılığı) 12

1.2.6. Partizanlık (Siyasal Kayırmacılık) 13

1.3. İltimas İle Yakın Anlamları Olan Kavramlar 14

1.3.1. Tafdîl (التفضيل) 14

1.3.2. Îsâr (الإيثار) 15

1.3.3. Şefaat (الشفاعة) 18

1.4. İltimasın Sebep ve Sonuçları 23

1.5. Kur'an'ın İltimas Kavramına Bakışı 24

1.5.1. Mahkemede Suçluyu Kayırarak Adalete Engel Olmak 25
1.5.2. Kin Duygusunun Hakkın Önüne Geçmesi 26
1.5.3. Zalimi Kayırıp Zulmünde Ona Yardım Etmek 26
1.5.4. Doğru Sözlü Olmak 28
1.5.5. Emaneti Ehline Vermek 29
1.5.6. Yaratılıştan Gelen Farklılıkları Ayrımcılığın Konusu Yapmak 31
1.5.7. Sevgideki Tutarsızlığın Allah'ın Emrine Uymaya Engel Olması 33
1.6. İslam Tarihinde İltimas Örnekleri 36
İKİNCİ BÖLÜM 41
İLTİMASLA İLGİLİ RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ 41
2.1. İltimas Kavramının Lafız Olarak Yer Aldığı Rivayetler 41
2.2. İltimas Kavramının Manasıyla İlgili Rivayetler 43
2.2.1. Cahiliye Zihniyeti ve İltimas 43
2.2.2. Hadleri Uygulamada İltimas 46
2.2.3. Üsâme b. Zeyd'in Şefaati/Aracılığı 49
2.2.4. Çocuklar Hakkında İltimas 51
2.2.5. Yönetimde İltimas 56
2.2.6. İltimasa Aracı Yapılan Hediye ve Rüşvet 63
2.2.7. Şahitlikte İltimas 66
2.2.8. Toplumda Hor Görülenler Açısından İltimas 69
SONUÇ 75
KAYNAKÇA 78

KISALTMALAR

a.s. : Aleyhisselâm
Bkz. : Bakınız
çev. : Çeviren
ed. : Editör
haz. : Hazırlayan
nşr. : Neşreden
ö. : Ölüm Tarihi
r.a. : Radiyallâhu anh
r.anha : Radiyallâhu anha
r.anhüma : Radiyallâhu anhüma
SOBİAD : Sosyal Bilimler Atıf Dizini
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
thk. : Tahkik Eden
ts. : Tarihsiz
vd. : ve Diğerleri

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Çalışmamızın konusu temelde Hz. Peygamber'in iltimasa karşı tavrını, uyarılarını ve uygulamalarını nakleden hadislerin değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda "İltimas" kavramı etimolojik ve hukuk terminolojisi açısından ilişkili olduğu diğer kavramlarla birlikte incelenerek açıklanmaya çalışılmaktadır. Kur'an'ın iltimasa bakışının tespiti ve İslam tarihinde devlet yönetimi anlayışlarında iltimasın var olup olmadığının belirlenmesi de konunun kapsamında yer almaktadır.

İltimas cahiliye döneminin adaletsiz anlayışını bünyesinde barındırmaktadır. İslam bu anlayışı ortadan kaldırarak adaletin, hakların ve ehliyetin korunmasını esas almaktadır. Bu doğrultuda Hz. Peygamber ümmetini bilgilendirerek cahiliyeden kalma tatbiklere karşı ikaz etmektedir. Sahabenin bazen cahiliye alışkanlığı olarak iltimasa yeltendiği ve nebevi kontrol sayesinde bu yanlıştan döndüğü nakledilmektedir. Bu durum iltimasa karşı daima teyakkuzda olunmasının ve iltimasa engel olmak için idarelerin denetlenmesinin zorunluluğunu göstermektedir.

Geçmişten günümüze hemen hemen her çağda iltimas ve iltimasa dair uygulamaların varlığı söz konusudur. Ancak iltimasına şahit olunan kişi ya da kişiler hakkında yetkili mercilere şikâyetçi olunmamakta hatta bu kişilere yönelik en ufak bir uyarı dahi yapılmamaktadır. Bu tür haksızlıklara sessiz kalındığı sürece mağduriyetler giderek çoğalmaktadır. İltimas hakları ihlal etmesine rağmen ne hukukta ne de toplumsal hayatta bir müeyyide söz konusu olmamaktadır. İnsanların iltimasa göz yummaları onun bir sorun olarak görülmesini engellemektedir. Bu da zamanla iltimasın normal olarak algılanmasına sebep olmaktadır. Normal bir uygulama haline gelen iltimas toplumda güveni, adaleti ve ehliyeti ortadan kaldırarak insanlara ve sonuçta da topluma zarar vermektedir. Bu nedenle iltimasın sebep ve sonuçlarıyla açıklığa kavuşturulması ve İslam'ın ayet ve hadisler çerçevesinde iltimasa bakışının ortaya konulması önemli olmaktadır.

2. Araştırmanın Amacı

"İltimas" kendiliğinden, bir anda meydana gelen bir davranış değildir. Bir kişinin iltimasa başvurmasının veya birilerine iltimas geçmesinin öncesinde çeşitli problemli düşünceler bulunmaktadır. İltimasın önüne geçebilmek için bu düşüncelerin tespit edilmesi ve düzeltilmesi gerekmektedir.

İltimas kul hakkının çiğnenmesine ve haksız kazançların elde edilmesine sebebiyet vermektedir. Kıyamette Allah'ın müdahale etmediği haklardan olan kul hakkı Müslümanın omuzunda yük olarak kalmaktadır. Helal kazanç yolları varken ve İslam helali emrederken haksız kazançlara yönelmek kişiyi harama sürüklemektedir. Böylece iltimasın dini bir yasak olup olmadığının bilinmesi için iltimasla ilgili Kur 'ani bakışın ve nebevi öğretinin günümüz insanına yeniden hatırlatılması gerekmektedir.

İltimas toplumda çoğu kez bir sorun olarak görülmediğinden ya da sorun olarak görülmesine karşın herhangi bir yaptırım uygulanmadığından engellenemez bir hal almaktadır. Bu nedenle iltimasın haksızlıklara yol açan bir mesele olduğunun ve hukuktaki karşılığının açıklanması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle "iltimas"ın ortadan kalkması sadece dinî hassasiyetin arttırılmasıyla mümkün olmamakta hukukî yaptırımların da etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir.

İslam'ı en güzel şekilde uygulayan Hz. Peygamber'in iltimas hakkındaki sözleri ve fiilleri nelerdir? Kendi zamanında iltimas vuku bulduğunda nasıl tavrı almıştır? İltiması ve iltimasa götüren düşünceleri ortadan kaldırmak için ne gibi önlemler almıştır? Her konuda olduğu gibi iltimas konusunda da Hz. Peygamber'i örnek alabilmek için bütün bu ve buna benzer soruların cevaplandırılması bu tez çalışmasının amaçlarındandır.

Bütün bu gerekliliklerden ve sorulardan yola çıkarak iltimasın altında yatan psikolojik ve sosyolojik problemleri, İslam açısından iltimasın ne ifade ettiğini, iltimasın bir sorun teşkil edip etmediğini belirleyerek ve Hz. Peygamber'den iltimas konusunda gelen haberleri değerlendirerek iltimas hakkında bilinç oluşturmak araştırmanın amacı olmaktadır.

3. Araştırmanın Planı ve Yöntemi

Araştırmamızın konusu, önemi, amacı, planı, yöntemi ve kaynakları giriş bölümünde açıklanmakta ve sonrasında birinci bölümde kavramsal analiz, ikinci bölümde ise iltimasla ilgili hadislerin değerlendirilmesi yapılmaktadır.

İltimas kavramının daha iyi anlaşılması ve anlam sınırlarının belirlenmesi için çalışmamızda "Şamile" programı kullanılarak çeşitli sözlüklerden iltimas ve onun kökü olan "lms" taranmıştır. Böylece birinci bölümünde iltimas kavramının, iltimasla eş anlamlı ve ilişkili kavramların sözlük ve terim anlamları verilerek açıklanmıştır.

Kur'an'ın iltimasa bakışını ifade etmek üzere ilgili ayetler araştırılmış ve uygun görülen başlıklar altında ayetlerin tefsirleriyle birlikte iltimas değerlendirilmiştir.

Hukuk alanında iltimas hakkında bilgi verilirken alanın uzmanları tarafından kaleme alınmış olan makale ve kitaplardan yararlanılmıştır. Ayrıca iltimasın kanunlarda ne şekilde yer aldığına işaret etmek üzere Anayasa'nın ilgili maddeleri aynen verilmiştir.

İslam tarihi iltimas açısında ele alınarak iltimasla ilgili tarihi verilerden bazıları konuya örnek olması ve iltimasın sebep ve sonuçlarının daha net görülebilmesi açısından nakledilmiştir.

"Şamile"den "iltimas" kelimesini tarama işlemi hadis kitapları içerisinde de yapılmış ve terim anlamıyla "iltimas"ın istimal edildiği herhangi bir rivayete rastlanmamıştır. Bu noktada iltimasla ilişkili olduğu tespit edilen kavramlar hadis kitaplarında aratılarak çeşitli rivayetlere ulaşılmıştır. Bu rivayetler klasik ve güncel çalışmalardan istifade edilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca okunan makalelerden, tezlerden ve kitaplardan iltimasla ilgili çeşitli açıklamalar ve yorumlar da göz önünde bulundurularak değerlendirmeler yapılmıştır.

Sonuç bölümünde ise çalışmamız boyunca üzerinde durulan iltimas ana hatlarıyla değerlendirilmiştir.

Tezimiz konuyla ilgili kaynakları belirleme, kaynaklardan veri toplama, verileri not alıp sınıflandırma ve değerlendirip yazıya dökme şeklinde ilerleyen sürecin oluşturduğu doküman analizi yönteminin izlenmesiyle hazırlanmış nitel bir çalışmadır. İltimas kavramı ve onunla ilişkili kavramalar bilgisayar ortamında sözlüklerin, Kur'an'ın ve Hadis kitaplarının içerisinde aratılarak anlamına, ayetlere ve hadis rivayetlerine ulaşılmıştır. Rivayetler bazen tercümesiyle bazen de anlamı esas alınarak nakledilmiştir. Hadisler metin ve isnad açısından bir sıhhat incelemesi yapılmadan mana itibariyle ele alınıp konuyla ilgisi değerlendirilmiştir. Hadislerin sıhhat açısından tetkik edilmemesinin sebebi iltimasın terim anlamıyla hadislerin kapsamında yer almaması ve konunun önemini vurgulamak üzere rivayetlerin manalarına dikkat çekilmeye çalışılmasıdır.

4. Araştırmanın Kaynakları ve Literatür

Tezimizin kaynakları genel olarak Arapça, Türkçe sözlükler, Kur'an-ı Kerim meali, tefsir, hadis, tarih, tabakat, şerh kitapları ve konuyla alakalı ansiklopedilerin bölümleri, makaleler, tez çalışmaları, müstakil kitaplar etrafında şekillenmektedir.

Araştırmaya başlarken ilk olarak *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'*nden "İltimas" başlıklı makale okunarak genel bir fikir edinilmiştir. Bu makalede iltimas kavramı sözlük ve terim manalarıyla açıklanmış, iltimasla ilişkili olan diğer kavramlar belirtilmiş ve iltimasa işaret eden ayetlerden üç tanesine değinilmiştir. Ayrıca iltimasla ilgili toplamda dört hadis nakledilmiştir. Bu hadislerden ikisi had cezaları diğer ikisi de emanetlerin ehline verilmesini konu edinmektedir. Bunların yanında iltimasın pek çok ayet ve hadislerde yer aldığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla çalışmamızda iltimas hakkında kapsamlı bir araştırma yapılarak iltimasla alakalı olan ayet ve hadislerin tespit edilip değerlendirilmesi yapılmıştır.

Kavramsal anlamlar verilirken ve açıklamalar yapılırken istifade edilen Arapça lügatler; Râğıb el-İsfahânî'nin *Müfredât'*ı, Cevherî'nin (ö. 400/1009'dan önce) *Tâcü'l-Luga'*sı, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *Esâsü'l-Belâğa'*sı, Ebû Bekir er-Râzî'nin (ö. 666/1268'den sonra) *Muhtârü's-Sıhâh'*ı, İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânu'l-Arab'*ı, Feyyûmî'nin (ö. 770/1368-69) *el-Misbâhu'l-Münîr'*i, Cürcanî'nin (ö. 816/1413) *Ta'rifat'*ı, Zebîdî'nin (ö. 1205/1791) *Tâcü'l-ʿArûs'*udur. Bunların yanında Türkçe kaynaklar olarak Ali Püsküllüoğlu ve Ferit Develioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe* sözlüklerinden, Mütercim Asım Efendi'nin (ö. 1235/1819) *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi* ve *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'*nden faydalanılmıştır.

İltimasla ilgili ayetler açıklanırken Zemahşerî (ö. 538/1144), Fahreddin Râzî (ö. 606/1210), Kurtubî (ö. 671/1273), İbn Kesir (ö.774/1373) ve Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574) gibi muhtelif âlimlerin tefsir kitaplarından iktibaslar yapılmıştır. Bu ayetlerin tefsir kitaplarında çoğunlukla hak ve adaletle alakalı olan açıklamaları yanında iltimasla olan ilişkileri de ortaya koyulmuştur.

İslam tarihi iltimas açısından ele alınırken erken dönem Tarih kitaplarından Belâzürî'nin (ö. 279/892-93) *Ensâbü'l-Eşrâf'*ı, İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *el-Kâmil fi't-Târîh'*i, Taberî'nin (ö. 310/923) *Târîhu'r-Rusül ve'l-Mülûk'*u, İmam Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *Târîhu'l Hulefâ'*sı ve Tabakat kitaplarından İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Tabakâtü'l-Kübrâ'*sından istifade edilmiştir.

İkinci bölümde iltimasla ilişkili hadisler *Kütüb-i Tis'a*'dan tespit edilerek uygun başlıklar altında nakledilmiştir. Böylece iltimas çeşitli yönlerden ele alınarak incelenmiş

olmaktadır. Hadislerin yorumları için de hadis literatüründen birçok esere başvurulmuştur. Kaynaklar burada ifade dilenlerle sınırlı olmayıp Kaynakça bölümünde bütün kaynaklara ulaşmak mümkündür.

Her ne kadar iltimasla ilgili okumalar yapıldığını ifade edilse de hiçbiri doğrudan iltimasa işaret eden kaynaklar değildir. Çünkü iltimas hakkında hukuk literatüründe birtakım kaynaklara rastlansa da İslami bilimlerde herhangi bir makale, tez ya da müstakil bir kitapla karşılaşılmamıştır. Ancak tezimizin hazırlanma sürecinde İslam Hukuku alanında Meryem Cihangir tarafından *"İslam Hukuku Açısından İltimas Olgusu ve Adil Yargılamaya Etkisi"* adında bir makale yayınlanmıştır. Makale incelendiğinde iltimasın kavram yönünden tetkik edilmesinden sonra konunun çoğunlukla yargı temelinde şekillendiği müşahede edilmektedir. İşe alımlarda ve davaların görülmesinde iltimasın vuku bulabildiği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda hadislerden de istifade edilmiştir. Makalede toplamda dokuz rivayet aktarılmıştır. Bu rivayetler; emanetlerin ehline verilmesinden, görev taksiminde liyakatin gözetilmesinden, mahkemelere konu olan davalarda hiç kimseye ayrıcalık tanımadan adaletin sağlanmasından ve rüşvet kapsamında olan hediyenin meşru olmadığından bahseden rivayetlerdir. İltimas hukuk açısından incelenmiş ve iltimasla ilgili hadislerin de hukuk kapsamında olanları seçilmiştir. Ayrıca makale İslam Hukuku açısından kaleme alınmasından dolayı makalede hadislerin değerlendirilmesi yapılmadan sadece nakledilmesiyle ve hadislere kimi zaman tek bir kitabın kaynak gösterilmesiyle yetinilmiştir. Tezimizde hukuk alanına değinmekle birlikte iltimas sosyal hayat açısından da ele alınarak insanların birbirlerine, çocuklara, toplumda hor görülenlere karşı yaklaşımları ve iltimasın cahiliye zihniyetiyle bağlantısı da değerlendirilmektedir. Hadislerin her biri Kütüb-i Tis'adaki çeşitli tarikleriyle birlikte tespit edilerek rivayetler arasındaki farklılıklar veya ziyadeler açıklanmış ve kaynak verilirken bu farklılıklar göz önünde bulundurularak rivayetlerin hangi kaynaklarda ne şekillerde yer aldığının ayrımı yapılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda hadis alanında konumuzla ilgili çalışmalar tespit edilmemiştir. Dolayısıyla tezimiz hadis alanında özgün bir çalışma olmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İLTİMAS KAVRAMI

Bu bölümde "iltimas" kavramının sözlük ve terim anlamlarına, anlamdaşlarına ve mana yönünden ilişkili olduğu diğer kavramlara, Arapça ve Türkçe kaynaklardaki kullanım şekillerine değinilecektir. İltimasın çeşitleri de ayrı başlıklar altında açıklanacaktır. Devamında iltimasın sebep ve sonuçları izah edilerek iltimasın bir suç teşkil edip etmediği konusunda anayasa maddelerinden bir kısım nakiller yapılacaktır. İltimasın lafzen ve manen yer aldığı ayetler, varsa sebebi nüzulleri ile birlikte incelenecektir. Bu noktada iltimasa engel olmada öne çıkan liyakat ve adaletin öneminden bahsedilecektir. Son olarak da İslam tarihinde iltimas hakkında gelen bazı bilgiler konuya örnek teşkil etmesi açısından nakledilecektir.

1.1. İltimas (الإلتماس) Kavramı

İltimas, sözlükte لمس (Lms) kökünden gelmektedir. "لمس" ifadesi dokunmak "مسّ",[1] temas etmek, yoklamak "جسّ" [2] ve el sürmek, el yordamıyla aramak [3] anlamlarında kullanılmaktadır. Bu kökten mastar olan "iltimas" kelimesi kaynaklarda çoğunlukla "istemek"[4] manasında geçmektedir.

Emir kalıplarından biri olarak değerlendirilen iltimas, alçakgönüllülükle karşımızdakinden bir şey istemektir. Emir formlarından dua ile iltiması birbirinden ayıran en temel husus, dua en üstün varlık olan Allah'a yönelik iken iltimas derece bakımından aynı

---

1 **Ebü'l-Kâsım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal Râğıb el-İsfahânî,** *Müfredât'ü fi Garibi'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Şam: Dar Al Kalam, 1992), "Lms", 747; **Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî,** *Tâcü'l-Luga ve Sıhâhu'l-ʿArabiyye*, nşr. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 1987), "Lms", 3/975; **Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî,** *el-Misbâhu'l-Münîr fî Garîbi'ş-Şerhi'l-Kebîr* (Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), "Lms", 2/558.

2 **Ebû'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr,** *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dar Sader, 1993), "Lms", 6/209; **Muhammed Murtazâ el-Hüseynî ez-Zebîdî,** *Tâcü'l-ʿArûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Komisyon (Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, 1965-2001), "Lms", 16/484.

3 **Mütercim Âsım Efendi,** *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), "Lms", 3/2722.

4 **(الالتماس: الطلب) el-Cevherî,** "Lms", 3/975; **Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkādir er-Râzî,** *Muhtârü's-Sıhâh*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1999), 285.

olanlara yani insandan insana yönelik yapılan istektir.[5] Örneğin, "Allah'ım beni affet." ifadesindeki talep duayı, "Bana bir kalem verin." ifadesindeki talep ise iltiması temsil etmektedir. Hz. Ömer'den (r.a.) (ö. 23/644) nakledilen bir rivayette, umre yapmak için izin isteyen Hz. Ömer'e hitaben Hz. Peygamber, *"Bizi de duana dâhil et kardeşim ve bizi unutma."*[6] demiştir. et-Tîbî (ö. 743/1343) şerhinde Hz. Peygamber'in bu sözünün bir rica, istek belirttiğini açıklamak üzere "iltimas" kelimesini kullanmaktadır.[7]

Resmi işlerde isteklerin sunulduğu dilekçeler de iltimas kapsamındadır. İster üst makama, ister alt makama isterse de denk makama olsun kibirlenmeden ya da yalvarmadan ihtiyacı ibraz etmek iltimasa işaret ederken tevazu ile "gereğini arz ederim, rica ederim" cümleleriyle talepleri ilgili makama iletmek iltimasa "dilekçe" anlamını da kazandırmaktadır.[8]

İltimas kelimenin temel kaynaklardaki bir diğer anlamı ise "aramak" olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Aişe'nin (r.anha) (ö. 58/678) İfk Hadisesinde yaşadıklarını anlattığı rivayette *"Hemen geri döndüm ve gerdanlığımı aradım* (فَرَجَعْتُ فَالْتَمَسْتُ عِقْدِي)*"*[9] ibaresi yer almaktadır. Abdürrezzâk es-San'ânî (ö. 211/826-27), *el-Musannef*'inde bu ifadede yer alan "فَالْتَمَسْتُ" kelimesini *"Bir şey istemek ve onu aramak"* şeklinde açıklamaktadır.[10] Tövbeyle ilgili nakledilen rivayetlerden *"Allah, kulunun tövbesine karşı çölde devesini kaybeden ve onu aramaktan bitap düşen daha sonra onu bulunca sevinen kişinin sevincinden daha çok*

---

5 **Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî,** *et-Ta'rîfât* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), "el-İltimas", 34; **Abdünnebi b. Abdürresul El-Ahmed Nagari,** *Düsturül Ulema Camiü'l-Ulum fi Istılahati'l-Fünun* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), "el-İltimas", 1/112; **Muhammed Umeym el-İhsan el-Müceddidi el-Berekti,** *et-Tarifatü'l-Fıkhiyye* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), "el-İltimas", 34. Ayrıca bkz. **Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî,** *Keşşâfü Istılâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, thk. Ali Dahrûc (Beyrut: Mektebetu Lübnan Naşirun, 1996), "el-İltimas", 1/254. **(الالتماس: هو الطلب مع التساوي بين الآمر والمأمور في الرتبة.)**

6 **Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ Tirmizî,** *es-Sünen*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Mısır: Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975), "Duâ", 5/559 (No. 3562); **Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd,** *es-Sünen*, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1950), "Vitr", 2/80 (No. 1498). **(أشركنا يا أخي في دعائك ولا تنسنا)**

7 **Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyn b. Abdillâh b. Muhammed et-Tîbî,** *Şerhu't-Tîbî ʿalâ Mişkâti'l-Mesâbîh (el-Kâşif ʿan Hakâʾiki's-Sünen)*, nşr. Abdülhamîd Hindâvî (Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997), 5/1716 (No. 2248).

8 **Muhammed b. Ahmed b. Arafe ed-Desûkî,** *Hâşiye ʿalâ Şerhi't-Telhîs*, nşr. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.), 2/418.

9 **Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî,** *el-Câmiʿu's-Sahîh* (Mısır: Matbaatül Kübra el-Emriyye, 1895), "Şehâdât", 3/173 (No. 2661); "Meğazî", 5/116 (No. 4141); "Kitabu't-Tefsir", 6/101 (No. 4750); **Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim,** *el-Câmiʿu's-Sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matbaatu Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1955), "Tevbe", 4/2129 (No. 2770); **Ebû Bekr Abdürrezzâk es-San'ânî,** *el-Musannef* (Darü't-Tasil, 2013), 6/72.

10 **Abdürrezzâk es-San'ânî,** *el-Musannef*, 6/72. **(الالتماس: طلب الشيء وتحريه)**

sevinir." [11] hadisinde *"onu (devesini) arar* (فالتمسها)*"* ifadesinde "iltimas" kelimesi kullanılmaktadır.

Aramak kelimesi bir şeyi bulmaya çalışmanın yanında aranılan şeye istek duymayı da içermektedir. Zira *"Kim bir yola ilim aramak üzere giderse Allah onun için Cennete giden bir yolu kolaylaştırır."*[12] müjdesinde yer alan *"ilim aramak* (يلتمس فيه علما)*"* eyleminden maksat ilimi arayıp bulmakla beraber ilim talep etmek, ilim öğrenmeyi istemektir.[13]

İltimas salt görünüşte "istek, dilek, rica, aramak" olarak görünse de fiiliyatta olumlu ya da olumsuz kullanımları yer almaktadır. Buraya kadar verilenler iltimasın pozitif anlamalarını kapsamaktadır. İltimas, olumlu istekler yanında hakkı olmayanı elde etme isteğiyle kişinin kendisine imtiyaz tanınmasını rica etmesi gibi olumsuz istekleri de içermektedir. Bu doğrultuda iltimas zamanla anlam değişimine uğrayarak *"Haksız yere adam kayırma, ona ayrıcalık tanıma, arka çıkma"*[14] anlamlarını da edinmiş olup Türkçede asıl kullanımı böyledir. Bu anlamda iltimas, başkalarının haklarını yasa ve kurallara aykırı bir biçimde ihlal edip birilerine öncelik tanınmasını ifade etmektedir.

Haksız yere adam kayırma manasında Arapçada "Vasıta (الواسطة)" ve "Mahsûbiyye (المحسوبية)" kelimeleri karşımıza çıkmaktadır. Vasıta, aracılık anlamına gelmektedir. Sorunların çözümünde, hayırlı işlere vesile olmada aracılık yapılabilmektedir. Bunların yanında akrabalık, arkadaşlık gibi yakın ilişkilerde bulunulan kimselerin haksız kazanç elde etmelerinde de aracı olunabilmektedir. Bu şekilde haksızlık üzerine aracı olunması iltimas sonucunu doğurmaktadır. Mahsûbiyye de aynı iltimas gibi olup haksız yere yakınların kayırılması, işlerin liyakat esasına göre değil himaye ve nüfuz esasına göre verilmesi demektir. [15] Ayrıca çoğunlukla "ön yargı" anlamında kullanılan "İnhıyâz (انحياز)" kelimesinin *"tarafgirlik, adam kayırma, kayırıcılık, iltimas"* anlamları da bulunmaktadır.[16]

Halk arasında "adam kayırma, torpil" kelimeleri iltimas yerine kullanılan eş anlamlı kelimeler olurken Arap dilinde "tafdîl, îsâr, şefaat"[17] kelimeleri iltimasla yakın anlamlara

---

11 **Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce,** *es-Sünen*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dârü İhyâ'i Kütübi'l-Arabiyye, 1953), "Zühd", 2/1419 (No. 4249).

12 **Müslim,** "Zikir", 4/2074 (No. 2699); **Tirmizî,** "İlim", 5/28 (No. 2646); "Kıraat", 5/195 (No. 2945); **İbn Mâce,** "Mukaddime", 1/81-82 (No. 223, 225); **Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl Dârimî,** *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Suudi Arabistan: Dârü'l-Muğnî li'n-Neşr ve't-Tevzi', 2000), "Mukaddime", 1/361 (No. 354).

13 **ez-Zebîdî,** "Lms", 16/487.

14 **Ali Püsküllüoğlu,** *Osmanlıca Türkçe Sözlük* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1977), "İltimas", 178; **Nebi Bozkurt,** "İltimas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/154.

15 **Shaker Aladwan - Abdelhakim Akhorshaideh,** " الآثار السلبية للواسطة والمحسوبية على الجودة في الجامعات الرسمية الاردنية: دراسة استكشافية", *Arab Journal of Quality in Education* 4 (2017), 3; **Ahmed Muhtar Abdulhamid Ömer,** *Mu'cemü'l-Lugati'l-Arabiyye el-Muasıra* (Alemü'l-Kütüb, 2008), "Hsb", 1/492.

16 **Ahmed Muhtar Abdulhamid Ömer,** "Hvz", 1/580.

17 **Bozkurt,** "İltimas", 22/154.

sahip kavramlardır. Her biri iltiması farklı açılardan ifade eden "nepotizm, kronizm, tribalizm, partizanlık" kelimeleri ise iltimasın çeşitleri için kullanılan özel kavramlarıdır. İltimas eden, kayıran kişiye "mültemis",[18] kayırmacılık eylemini gerçekleştirmek üzere yazılan kayırma mektuplarına da "iltimas-nâme" adı verilmektedir.[19] İltimasın daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için iltimasla müteradif ve yakın anlamlı kelimelerin açıklanmasında yarar vardır.

1.2. İltimasla Eş Anlamlı Olan Kavramlar ve İltimasın Çeşitleri

İltimas, sosyal ilişkilerde bireyler arasında doğabilecek bütün ahlakdışı, olumsuz durumları topyekûn bünyesinde barındıran bir kavramdır. Toplumun huzurunu sağlayan adaleti, güveni ortadan kaldırarak toplumların zarar görmesine hatta yok olmasına neden olmaktadır. İltimas diğer bir deyişle adam kayırma *"Birini, başkalarının veya işin zararı pahasına tutmak, haksız yere kolaylıklar sağlamak"*[20] demektir. Özellikle işe alımlarda insanlar arasında bir seçim yapmak gerektiğinde iltimas daha görünür bir hal alıp işe alınacak kişide çoğu kez yeterliliğe bakılmaksızın işverenle arasında bir yakınlık olup olmadığı araştırılmaktadır. Böylece birilerine torpil geçilmiş yani arka çıkılıp kayırılmış olunmaktadır.[21] İltimas yüzünden liyakat sahibi bireyler gerekli değeri göremeyip işsiz kalmakta ve bunun sonucunda beyin göçleri gerçekleşmektedir. Haksız yere başına geçtiği işin ehli olmayan bireyler ise yetersizlikleriyle işletmelerde ve toplumun ahlaki değerlerinde tahribata yol açmaktadırlar.[22]

İltimas ile torpil ve kayırmacılık kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılan eş anlamlı kelimeler olmaktadır. İltimas/kayırmacılık, kayıran ile kayırılan arasındaki ilişkiye bağlı olarak farklı türlere ayrılmaktadır.[23]

---

18 **Püsküllüoğlu,** "Mültemis", 324.

19 **Ferit Develioğlu,** *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, ts.), "İltimas", 664.

20 **Ramazan Erdem - Arzu Özkanan,** "Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20 (2014), 181; **Fulya Uncu - Nesrin Şalvarcı Türeli,** "Küçük ve Orta Büyüklükteki Hizmet İşletmelerinde Kayırmacılık Algısı: Isparta İli Örneği", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/22 (2017), 526.

21 **Erdem - Özkanan,** "Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve", 181,186.

22 **Uncu - Türeli,** "Küçük ve Orta Büyüklükteki Hizmet İşletmelerinde Kayırmacılık Algısı: Isparta İli Örneği", 529.

23 **Erdem - Özkanan,** "Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve", 183; **Uncu - Türeli,** "Küçük ve Orta Büyüklükteki Hizmet İşletmelerinde Kayırmacılık Algısı: Isparta İli Örneği", 525.

1.2.1. Torpil

Torpil, iltimas anlamında kullanılarak haksız yere adam kayırmayı ifade eden bir kelime olmaktadır. İnsanlar içerisinde diğerlerine tanınmayan bazı haklara sahip olmakla ayrıcalıklı tutulan veya yetersiz, niteliksiz olmasına rağmen işe alınan ya da terfi ettirilen kişiler için "torpilli" olduğu söylenmektedir. Bu gibi imtiyazlara ulaşabilmek için kendilerini kayırabilecek bir güce sahip tanıdık birisinin olup olmadığının araştırılması ise "torpil aramak" şeklinde ifade edilmektedir. Böyle birisine ulaşmaya "torpil bulmak", bu kişinin yetkilerini kötüye kullanarak kendisiyle tanış olan kişiye haksız menfaatler sağlamasına "torpil geçmek" denilmektedir.

1.2.2. Kayırmacılık

Arapça kökenli iltimas kelimesinin Türkçedeki karşılığı olan kayırmacılık, rüşvet ve zimmet gibi yolsuzluk türlerinden biri olmaktadır.[24] İnsanlara farklı açılardan yakınlık hissi uyandıran kimselerin etik olmayan bir şekilde kollanması, iyi ya da kötü her işlerinde desteklenmesi ve bu kimselere imtiyaz tanınıp hak etmemelerine rağmen bir menfaat elde etmelerinde referans olunması kayırmacılıktır. Hayatın her alanında karşılaşılabilen kayırmacı uygulamalar bilhassa gücü elinde bulunduran yöneticilerin, işinde yetkili kimselerin veya çevresinde söz sahibi olanların kendileriyle çeşitli bağlar kurdukları kimselere karşı ayrımcı tutumlarında görülmektedir. Bu tür ilişkilerde kayıran ile kayırılan hiyerarşik yapıda yerlerini alarak karşılıklı çıkar elde etmektedirler. Kayıran hiyerarşinin üst basamağında bulunarak kayırmacılık eylemiyle maddi kazancını, itibarını, iktidarını arttırmakta ve bulunduğu makamdaki konumunu sağlamlaştırmaktadır. Hiyerarşinin alt basamağında yer alan kayırılan ise korunup kollanmakta ve işleri kolaylaştırılarak bazı imkânlara kavuşmaktadır.[25]

Kayırmacılıkta/iltimasta referans olma olayının pratikteki şekli, tanınmış veya insanlar üzerinde otoritesi bulunan kimselerin isminin ya da selamının ilgili makamlara ulaştırılarak menfaat umulmasıyla gerçekleşmektedir. Tarihte birçok örneğine rastlanan ve günümüzde

---

[24] **Coşkun Can Aktan,** "Siyasal Ahlak ve Siyasal Yozlaşma", *Kamu Yönetiminde Kayırmacılık*, ed. Coşkun Can Aktan - Osman Kürşat Acar (İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları, 2021), 7-8.

[25] **Erdem - Özkanan,** "Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve", 182.

de varlığı devam eden bu uygulamada çevrelerinde hatırı sayılır kişiler haksız kazançlara aracılık etmektedirler.

Kayırmacılık, kayırılan kimselerin kayırılma nedenlerine bağlı olarak çeşitli isimlerle anılan farklı türleriyle karşımıza çıkmaktadır. Akraba kayırmacılığına nepotizm; eş-dost, hemşehri kayırmacılığına kronizm; asabiyet anlayışından gelen kabile, aşiret kayırmacılığına tribalizm; erkek-kadın arasındaki kayırmacılığa cinsiyet kayırmacılığı; gücü, makamı elinde bulunduranın kayırmacılığına siyasal kayırmacılık (partizanlık) adı verilmektedir.[26] Her bir kayırmacılık/iltimas türü beraberinde adaletsizliği, eşitsizliği ve haksızlığı getirmektedir.[27]

1.2.3. Nepotizm (Akraba Kayırmacılığı)

Nepotizm kök itibariyle "yeğen" anlamına gelen Latince "nepos" ve İngilizce "nephew" kelimelerinden türemektedir. Kayırmacılığın en yaygın türü olan nepotizmde kan bağına dayalı yakınlık kayırma fiilinin nedeni olmaktadır. Bu doğrultuda akraba kayırmacılığı olarak ifade edilen nepotizm kişinin kendi soyundan olanları liyakate bakmaksızın işe alması veya iş sürecinde terfi, fazla maaş verme gibi ayrıcalıklar tanıması anlamına gelmektedir. Böylece istihdamda aranması gereken eğitim düzeyi, yeterlilik, beceri, çaba, başarı, işin ehli olma vb. nitelikler göz ardı edilmektedir.[28] Bu uygulama sadece çalışma hayatına özel olmayıp bir satıcının mallarının iyi ve güzel olanlarını akrabalarına ayırması da bir nepotizm örneği olmaktadır. Nepotizm kök anlamıyla irtibatlı olarak halk arasında, dayıların yasalara ve ahlaka uygun olmayan şekillerde yeğenlerinin işlerini görmesi manasında kullanılmaktadır.

Nepotizm aile şirketleri açısında ele alındığında çalışanların çoğunluğunun aile üyelerinden oluştuğu bu yapıda maksat güven ortamı oluşturmaktır. Bazıları işletme

---

[26] **Uncu - Türeli,** "Küçük ve Orta Büyüklükteki Hizmet İşletmelerinde Kayırmacılık Algısı: Isparta İli Örneği", 525-528.

[27] Kayırmacılık hakkında detaylı bilgi için bkz. **Aynur Kara,** *Çalışanlarda Kayırmacılık Algısının Örgütsel Bağlılığa Etkisi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); **Nuri Karaca,** *Algılanan Nepotizm Kronizm ve Partizanlığın Örgütsel İntikam Üzerine Etkisi* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

[28] **Günay Yıldız,** "Türk Kamu Yönetiminde Kayırmacılık Sorunsalı", *Kamu Yönetiminde Kayırmacılık*, ed. Coşkun Can Aktan - Osman Kürşat Acar (İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları, 2021), 100; **Tolga Anıl Topdemir,** "Meritokrasi ve Liyakat", *Kamu Yönetiminde Kayırmacılık*, ed. Coşkun Can Aktan - Osman Kürşat Acar (İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları, 2021), 138; **Ercan Özçelik,** "Nepotizm (Akraba Kayırmacılığı)", *Kamu Yönetiminde Kayırmacılık*, ed. Coşkun Can Aktan - Osman Kürşat Acar (İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları, 2021), 160.

açısından görevlere akrabaların atanmasını bir avantaj olarak görmektedirler. Her ne kadar aileden olan çalışanlar için nepotizm faydalı gibi algılansa da aile dışından çalışanlar için birçok olumsuz durum ortaya çıkmaktadır. Olumsuzluklar yalnızca aile dışı çalışanların şahsında sınırlı kalmayıp işin işleyişini ve iş ortamını da etkilemektedir. Liyakat sahibi olması sebebiyle işe alınanlar ile yetersiz olmalarına karşın akraba bağı dolayısıyla işe alınanların birlikte çalışması adaletsizliği doğurmaktadır. İşin ehli olanların işte yetersiz kimselerle aynı konumda ya da daha aşağı konumda yer almaları ikinci sınıf çalışan muamelesi görmelerine ve zamanla işlerinde tatminsizlik yaşamalarına yol açmaktadır. İş tatmini azalan bireylerin iş stersi artarken performansı, verimi, güveni, terfi umudu azalarak istifa etmeleri kaçınılmaz olmaktadır. [29] Nepotizm sonucu bu ve buna benzer mağduriyetler yaşayanlar artık beyin göçlerine başvurmaktadırlar. Nitelikli işçi kaybıyla beraber vasıfsız işçilerin görevlerdeki yetersizlikleri ülkenin gelişememesine, toplumunda güvenin ve sermayesinin azalmasına neden olmaktadır.[30]

1.2.4. Tribalizm (Kabile, Aşiret Kayırmacılığı)

Tribalizm cahiliye dönemindeki asabiyet anlayışına denk gelmektedir. Aynı kabileye veya aşirete mensup olanların kayırılması anlamında kullanılan bir kelimedir.[31] Nepotizmde olduğu gibi kan bağına dayalı yakınlık esas alınmaktadır. Ancak tribalizmde nepotizme göre daha geniş bir zümre kayırmacılık kapsamına dâhil edilmektedir. Bu durumda iltimas kabile çapında kendine yer bulmaktadır.

1.2.5. Kronizm (Eş-Dost Kayırmacılığı)

Kayırmacılığın dayandığı yakınlık ilişkisi eş-dost cihetinden ise buna kronizm adı verilmektedir. İnsan dünyaya geldiği andan itibaren aidiyet duygusuyla çevresindekilerle bağ kurmaktadır. Bu bağ öncelikle aynı evi paylaşan aile bireyleri arasında kurulmaktadır. Zamanla aynı mahallenin, okulun, işin, şehrin, ülkenin bir parçası olan insanlar yine

---

29 **Mustafa Büte,** "Nepotizmin İş Stresi, İş Tatmini, Olumsuz Söz Söyleme ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri: Aile İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20/1 (2011), 180-183; **Özçelik,** "Nepotizm (Akraba Kayırmacılığı)", 161-162.

30 **Erdem - Özkanan,** "Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve", 188-189.

31 **Erdem - Özkanan,** "Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve", 189.

aidiyetten doğan yakınlık hissi ile birbirlerine yaklaşmaktadırlar. Böylece arkadaşlık, dostluk ilişkileri oluşmaktadır. Kronizm, *"Uzun sürecek olan yakın arkadaşlık"* anlamına gelen "crony" kökünden türemektedir. İki kişi arasında seçim yapılması gerektiğinde tercih edilecek kişide aranan niteliklerin değil de arkadaşlık, meslektaşlık, hemşehrilik gibi tanışıklıkların dikkate alınmasıyla eş-dost kayırmacılığı yani kronizm gerçekleşmektedir.[32] Dolayısıyla tercihte eş-dost önceliği anlamına gelen kronizm de iltimas niteliğindedir.

1.2.6. Partizanlık (Siyasal Kayırmacılık)

"Siyasal partilerin, iktidara geldikten sonra kendilerini destekleyen seçmen gruplarına çeşitli şekillerde ayrıcalıklı işlem yaparak bu kimselere haksız yere menfaat sağlamaları" [33] durumu kayırmacılık türlerinden partizanlık olmaktadır. Devlet yöneticilerinin konumu ve yetkileri dikkate alındığında bu cihetten gelen kayırıcı faaliyetlerin kapsamı ve insanlar üzerindeki etkisi daha fazla olmaktadır.[34] Zira halk, siyasi partinin mensubu olan ve olmayan şeklinde ayrıştırılmaktadır. İktidara gelen parti kadrolara kendi görüşünde olan yandaşlarını getirerek yönetimde devamlılığını sağlamaya çalışmaktadır. Ancak bir devletin kendisine oy vermiş ya da vermemiş olsun bütün halka eşit şekilde davranması ve kadrolara liyakat sahibi kimseleri getirmesi icap etmektedir.[35]

İltimas/kayırmacılık kayırılanın kim olduğu noktasında farklı türlere ayrılsa da iltimasın amaç ve sonuçları her bir tür için aynı olmaktadır. Kayıran ve kayırılan taraflar iltimas sonucunda karşılıklı menfaat elde etme amaçlarına ulaşırken hakkı gasp edilen üçüncü kişiler adaletten mahrum kalarak mağdur olmaktadırlar. Dolayısıyla iltimasa ve onun olumsuz sonuçlarına engel olabilmek için herkesin hakkı gözetilip iş ve görevler liyakat sahibi kimselere tevdi edilmelidir.

---

32 **Arzu Özkanan,** "Türk Tarihinde Kayırmacılık", *Kamu Yönetiminde Kayırmacılık*, ed. Coşkun Can Aktan - Osman Kürşat Acar (İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları, 2021), 65; **Yıldız,** "Türk Kamu Yönetiminde Kayırmacılık Sorunsalı", 103; **Topdemir,** "Meritokrasi ve Liyakat", 141.

33 **Aktan,** "Siyasal Ahlak ve Siyasal Yozlaşma", 16; **Yıldız,** "Türk Kamu Yönetiminde Kayırmacılık Sorunsalı", 103.

34 **Topdemir,** "Meritokrasi ve Liyakat", 141.

35 **Yıldız,** "Türk Kamu Yönetiminde Kayırmacılık Sorunsalı", 103-105.

1.3. İltimas İle Yakın Anlamları Olan Kavramlar

Tafdîl, îsâr ve şefaat kavramları çeşitli yönlerden iltimas kavramıyla yakın manalara sahiptirler. İltimasın daha iyi anlaşabilmesi için bu kavramların açıklanması faydalı olmaktadır.

1.3.1. Tafdîl (التفضيل)

"İltimas" ile yakın manaya gelen kelimelerden tafdîl, *"Bir kimseyi veya bir şeyi üstün tutmak, onu diğerlerinden üstün kabul etmek"*[36] anlamına gelmektedir. İltimasın ortaya çıkışı üstünlük düşüncesinden dolayı olabilmektedir. Böylece üstünlük düşüncesi iltimasın sebepleri arasında yer almaktadır. Zira bazı kişilere meşru olmayan bir şekilde üstünlük atfedilerek ayrıcalık tanınmakta ve böylece iltimas geçilebilmektedir. Bu açıdan gerçekte tafdîlin ne olduğunun bilinmesi iltimasın ve iltimasa sebep olan üstünlük düşüncesinin yanlışlığını ortaya koymada önemli olmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de tafdîl kelimesinin yer aldığı ayetlerde değinilen konulardan bazıları şöyledir; Âdemoğlu Allah'ın kendisine sunduğu lütuflarla yaratılmış varlıkların çoğundan üstün kılınmıştır.[37] En'âm suresinde Allah, peygamberlerinden bazılarının isimleri sayarak onları *"Âlemlere üstün kıldık."*[38] buyurmaktadır. Bu ayetlerden peygamberlerin diğer insanlardan daha üst bir seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca peygamberler içerisinde de üstünlük dereceleri yer almaktadır.[39] Yaratılış itibariyle kadın ve erkek eşit olmayıp her ikisinde de diğerinde olmayan bazı üstünlükler yer almaktadır.[40]

İnsanlar rızkın miktarı konusunda da eşit durumda değillerdir.[41] Allah'ın vermiş olduğu rızkın fazla olması o kişinin üstün olduğu anlamına gelmemektedir. Bu maddi imkânlar Allah yolunda harcanarak takvaya dönüştüğü sürece kişiyi üstün kılmaktadır. Dini,

---

36 **Râğıb el-İsfahânî,** "Fdl", 639; **Mustafa Öz,** "Tafdîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/369.

37 *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), **el-İsrâ** 17/70.

38 **el-En'âm** 6/83-86.

39 **el-Bakara** 2/253; **el-İsrâ** 17/55.

40 **en-Nisâ** 4/32.

41 **en-Nahl** 16/71.

vatanı, canı, namusu, malı korumak adına cihad edenlerle hiçbir çaba sarf etmeyenler de eşit değildir. Allah, canıyla malıyla cihad eden herkesi cihad etmeyenlere üstün kılmaktadır.[42]

Tafdîl kelimesiyle aynı kökten olan fazilet, *"Güzel ahlakta üstün derece, bir şeyin kendine özgü üstünlüğü"* [43] manasında olup hadis kitaplarında "fezâilü ashâbi'n-nebî, fezâilü's-sahabe" bölümleri yer almaktadır. Bir insanı üstün kılan özellikleri bu bölümlerde mütalaa etmek mümkündür. İman, salih amel, faydalı ilim kısacası insanın takva derecesini arttıran her bir fiil üstünlük vesilesidir. Allah'a yaklaştıran bu ameller dışında insanların üstün saydığı bazı; soy, ırk, cinsiyet farklılığından doğan özellikler bulunmaktadır. Bunlar meşru olmayıp iltimasın sebepleri arasında yer almaktadır. Yaratılıştan gelen farklılıklar bazıları tarafından hiçbir akli dayanak olmadan sınıflandırılmakta ve tafdîlin konusu yapılmaktadır. Bunun sonucunda haksız yere üstün kabul edilen kimselere torpil geçilerek yanlış yapabilmektedir.

1.3.2. Îsâr (الإيثار)

Îsâr sözlükte *"Üstün tutma, tercih etme"* manalarında olup ıstılahta *"Bir kimseyi kendine tercih etmek, fedakârlık, kendisi ihtiyaç halinde bulunsa dahi imkânlarını başkasının yararı için kullanmak, diğerkâmlık, özgecilik"* demektir.[44] İltimasta da bir tercih ve üstün tutma söz konusudur. İltimas ile îsâr bu noktada yakın anlamlı olmaktadırlar. Ancak îsâr, bir kimseyi kendine tercih etmek iken iltimas, çeşitli sebeplerden ötürü haksız yere üstün tutulanı tercih etmektir.

Kur'an-ı Kerim'de beş ayette geçen îsâr, Hz. Yusuf'un kardeşlerine üstün kılınmasından,[45] Hz. Mûsâ döneminde sihirbazların apaçık deliller karşısında Allah'a iman ederek Firavun'u tercih etmemelerinden[46] ve bazı kimselerin dünya hayatını ahiret hayatına tercih etmelerinden [47] bahseden ayetlerde sözlük anlamıyla kullanılmaktır. Ensarın muhacirleri kendilerine tercih etmesini konu edinen ayette[48] ise îsâr terim anlamıyla yer almaktadır.

---

42 **en-Nisâ** 4/95.
43 **Öz,** "Tafdîl", 39/369.
44 **İbn Manzûr,** "Esr", 4/7; **Mustafa Çağrıcı,** "Îsâr", *Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/490.
45 **Yûsuf** 12/91. **"لَقَدْ اٰثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا"**
46 **Tâhâ** 20/72. **"قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلٰى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا"**
47 **en-Nâziât** 79/38; **el-A'lâ** 87/16. **"وَاٰثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا"**
48 **el-Haşr** 59/9. **"وَيُؤْثِرُونَ عَلٰى اَنْفُسِهِمْ"**

Arapçada şuhh (شُحّ) kelimesi îsârın zıddı olmaktadır. Şuhh ilk bakışta "cimrilik" anlamına gelse de cimrilikten daha kapsamlı bir anlama sahip olup maddi manevi her alanda kişinin kendisini öncelemesi ve kendisini üstün görmesi demektir. Bu da kelimeye "bencillik" anlamının verilmesinin daha uygun olduğunu göstermektedir.[49]

Îsâr ve onun karşıtı şuhh Haşr Suresi 9. ayette birlikte yer almaktadır. Bu ayette Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacirlere yardım eden ensarın davranışları îsâr ile açıklanarak övülmüş, tam tersi şuhh'tan (bencillikten) uzak durulması gerektiğine değinilmiştir. Ayette bu husus, *"Kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; İhtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır."* [50] şeklinde ifade edilmektedir. Ayetin nüzul sebebiyle ilgili iki rivayetten söz etmek mümkündür. Bunlardan biri, ensarın ihtiyaç halinde olmasına rağmen Nâdir Oğullarından elde edilen ganimetlerin çoğunun muhacirler arasında paylaştırılmasında herhangi bir rahatsızlık hissetmeden kendi payına düşen mallardan vazgeçmesidir.[51] Ayetin nüzul sebebi olarak nakledilen diğer rivayette de ensarın fedakârlığı ön plana çıkmaktadır. Hz. Peygamber kendisine gelerek aç olduğunu söyleyen kişi için hanımlarına haber gönderip yiyecek istemiş ancak evlerinde su dışında bir şey bulunmadığı cevabını almıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber, ashabına yönelerek kimin bu kişiyi misafir edebileceğini sorar ve ensardan birisi gönüllü olur. Evinde çocuklarının yiyeceğinden başka ikramlığı olmayan bu gönüllü sahabi, çocuklarını erkenden uyutup elindeki nimetleri misafirine sunmuştur.[52] Söz konusu ayetin içeriği ve ayet hakkında gelen rivayetler dikkate alındığında îsâr, cömertlik mertebelerinden biri olmaktadır.[53]

Herhangi bir konuda kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kimseler ile bir başkası arasında tercih yapmak icap ettiğinde kişinin kendisinin ve himayesindekilerin haklarından feragat etmesi îsârdır. Îsârın iltimas gibi haksızlığa dönüşme ihtimali bulunmaktadır. Bu

---

49 **Râğıb el-İsfahânî,** "Şuhh", 446; **Abdurrahman Kasapoğlu,** "Kur'an'da İki Zıt Karakter: Şuhh (Bencillik) ve Îsâr (Özgecilik)", *Akademik Araştırmalar Dergisi* 21 (2004), 126, 128.

50 **el-Haşr** 59/9.

51 **Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî,** *el-Keşşâf* (Beyrut: Dârü Kütübi'l-Arabiyye, 1986), 4/505; **Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyn Fahreddin er-Râzî,** *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîrü'l-Kebîr)* (Beyrut: Dar-u İhya'it-Turas'il-Arabi, 1999), 29/508; **Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî,** *el-Câmiʿ li-Ahkâmi'l-Kurʾân,* thk. Ahmed el-Berduni, İbrahim Atfiş (Kahire: Darü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 18/20-21.

52 **Buhârî,** "Menâkıbu'l-Ensâr", 63/10 (No. 3798); "Kitâbu't-Tefsir", 65/59 (No. 4889); **Müslim,** "Eşribe", 3/1624 (No. 2054); **Tirmizî,** "Tefsîru'l-Kur'an", 5/409 (No. 3304); **Ebü'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer İbn Kesir,** *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-ʿAzîm*, nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 8/100.

53 **Çağrıcı,** "Îsâr", 22/490.

açıdan dikkatli olunması gerekmektedir. Zira kişinin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin îsârın sonuçlarına katlanmaya maddi ve manevi yönden güç yetirip yetiremediğinin hesabı yapılmalı ve aşırılığa kaçmadan her hak sahibinin hakkı düşünülerek hareket edilmelidir.

Îsârda asıl olan bencil duyguları bir kenara bırakarak gereksinim duyulanı bir başkasına verebilme olgunluğuna erişebilmektir. *"Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir."*[54] ayetinde ve Allah rızası için bir karşılık beklemeden kendi yemek istediği yiyeceği başkalarına sunanlardan bahseden ayette bu gerçeğe işaret edilmektedir.[55]

Hz. Peygamber'in ve ailesinin öğünlerinin çoğunlukla su ve hurmadan ibaret olmasının sebebi îsârda bulunmalarıdır.[56] Hz. Peygamber, kendisine geçinecek kadar rızık ihsan etmesi için Allah'a dua etmiş[57] ve fazlasını muhtaç olanlara vermiştir. Sonuçta aç kaldığı günler olsa dahi bu durum çaresizlikten dolayı değil onun kendi iradesiyle seçmiş olduğu ve sabretmeye güç yetirebildiği bir durumdan dolayıdır.[58] Bu güç fiziksel, maddi dayanıklılık olmanın yanında ahlaki, manevi gücü de kapsamaktadır. Hz. Ebû Bekir'in ordunun teçhizi için bütün malını tasadduk ederek ailesi için geride Allah ve Resulünü bıraktığını söylemesi de bu manevi güce örnek olmaktadır.[59]

Cömertliğin aşırılığa ulaştığı hâle cahiliye döneminde rastlanabilmektedir. İslam, Allah'ın rızasını kazanmak adına gösterişten uzak bir şekilde ve israfa kaçmadan cömert olmayı ahlaki bir erdem olarak telakki etmektedir.[60] Cahiliye dönemindeki cömertlik, İslam anlayışındaki cömertlikten farklı olup insanların beğenisini kazanmak için gösteriş yaparak varını yoğunu bu uğurda sarf etmekten ibarettir. Cahiliye insanı bu davranışın kendisini üstün, asil, şerefli kıldığına inanarak aşırı savurgan tavırlarla kendisini ve ailesini mağdur ederek sefalete sürüklemektedir.[61]

---

54 **Âl-i İmrân** 3/92.
55 **el-İnsân** 76/8-9.
56 **Buhârî,** "Rikâk", 8/97 (No. 6455, 6458, 6459).
57 **Buhârî,** "Rikâk", 8/98 (No. 6460).
58 **Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî,** *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz (Beyrut: Dâru'l-Mâ'rife, 1379), 11/291-292.
59 **Tirmizî,** "Menâkıb", 5/614 (No. 3675); **Ebû Dâvûd,** "Zekât", 2/129 (No. 1678).
60 **Mustafa Çağrıcı,** "Cömertlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/72-73.
61 **Toshihiko İzutsu,** *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selâhattin Ayaz (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), 111-116.

İnsanların en cömerdi olan Hz. Peygamber,[62] cömertlikte aşırıya gidip ihtiyaçlı duruma düşülmemesi için bir ölçü koymuştur. Bu doğrultuda kişinin malından üçte bir oranında infak edip geriye kalanı mirasçılarına bırakmasının, bütün malını infak edip mirasçılarını muhtaç bırakmasından daha hayırlı olduğunu belirtmektedir.[63] Ayrıca Hz. Peygamber, *"Bakmakla yükümlü olduğu kimseleri ihmal etmesi kişiye günah olarak yeter."*[64] buyurmakta ve eldeki bütün malın sadaka olarak verilip insanlara el açar bir konuma gelinmesinden men etmektedir.[65] Dolayısıyla îsârda herkesin hakkının korunması gerekmektedir. Zira iltimasta olduğu gibi gerçek hak sahibinin hakkı elinden alınıp başkasına verilerek haksızlığa sebep olunabilmektedir.

1.3.3. Şefaat (الشفاعة)

Şefaat kelimesi şef' (شفع) kökünden türemektedir. Şef', *"Bir şeyi benzerine eklemek,*[66] *tek olanın zıddı çift olmak"*[67] demektir. Kur'an'da şef' zıddı vitr (tek) ile birlikte Fecr suresinde *"Çift olana ve tek olana (yemin olsun)"*[68] şeklinde geçmektedir. Ayetteki çiftin ve tekin ne olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bunlardan birine göre kendinden önceki ayette *"on geceye"*[69] yemin edilmesi dolayısıyla Zilhicce ayının ilk on gününe işaret edilmektedir. Dolayısıyla Kurban Bayramı'nın Arife günü olan dokuzuncu gün tek, bayramın olduğu onuncu gün ise çift olmaktadır. Bir başka görüşte ise tek olandan maksat Allah'tır. Bütün mahlûkat ise tek olan tarafından her biri eril ve dişil olmak üzere çift yaratılmıştır.[70] Zira Zâriyât suresinde *"Her şeyden çift çift yarattık"*[71] buyrulmaktadır. Kök anlamıyla ilişkili olarak şefaat, bir kimsenin ihtiyacının giderilmesi için başka birisinden yardım istemesi demektir. Muhtaç kişi tek iken yardım eden kişi onun şefaatçisi, onun çifti olmaktadır.[72]

---

62 **Buhârî,** "Bed'ul-vahy", 1/8 (No. 6); "Savm", 3/26 (No. 1902); "Bed'ul-halk", 4/113 (No. 3220); **Müslim,** "Fedâil", 4/1802, 1803 (No. 2307, 2308).
63 **Buhârî,** "Vesâyâ", 4/3 (No. 2744); **Müslim,** "Vasiyye", 3/1257 (No. 1628).
64 **Ebû Dâvûd,** "Zekât", 2/132 (No. 1692).
65 **Dârimî,** "Zekât", 2/1032 (No. 1700).
66 **Râğıb el-İsfahânî,** "Şfa", 457.
67 **İbn Manzûr,** "Şfa", 8/183; **Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kūb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî,** *el-Kâmûsü'l-Muhît* (Beyrut: Müessesetür Risale, 2005), "Şfa", 733.
68 **el-Fecr** 89/3. (وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ)
69 **el-Fecr** 89/2.
70 **İbn Kesir,** *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-ʿAzîm*, 8/382.
71 **ez-Zâriyât** 51/49.
72 **Fahreddin er-Râzî,** *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîrü'l-Kebîr)*, 3/495.

Şefaat dünyevi ve uhrevi olmak üzere kullanıldığı yere göre çeşitli anlamlara gelmektedir.[73] Bu anlamlara göre şefaat, *"Bir şeyi talep etmek, dua etmek,* [74] *çoğunlukla mertebece üstün olanın yardım etmek için aşağı bir düzeyde olanla bir araya gelmesi,*[75] *suçunun bağışlanması veya dileğinin yerine gerilmesi için birine aracılık etmek,*[76] *vesile olmak"*[77] demektir. Uhrevi açıdan şefaat, dua anlamında istimal edilirken dünyevi bağlamda şefaat, aracılık anlamıyla ortaya çıkmaktadır.

İslam öncesi çağlarda cahiliye Araplarının da sahip olduğu şefaat düşüncesi İslam'la birlikte yeni bir kimlik kazanmıştır. Cahiliye döneminde bazı insanlar çok tanrılı bir inancı benimseyerek çeşitli putlara tapmaktaydı. Bunun yanında Kâbe'nin Rabbi olarak gördükleri "Allah" adındaki tanrıyı bütün tanrıların üstünde kabul etmekteydiler. Melekleri ve putları ilahlaştırarak bu varlıkları kendilerini Allah'a ulaştırmada şefaatçi/aracı saymaktaydılar. İslam tevhit inancıyla müşriklerin "Allah" kelimesine yüklediği manayı kökünden değiştirmiş ve şefaatin tek ilah olan Allah'a ait olduğunu bildirmiştir.[78] Kur'an'da bu durum, *"Şefaat etme yetkisi bütünüyle Allah'a aittir."* [79] ayetiyle ifade edilmektedir. Ayrıca meleklerin şefaatiyle alakalı olarak *"Onlar Allah'ın razı olduklarından başkasına şefaat edemezler ve Allah korkusundan titrerler!"*[80] buyrulmaktadır.

Şefaatle ilgili ayetler göz önüne alındığında konunun; şefaati reddedilenler, şefaatin asıl sahibi ve O'nun izin vermesiyle şefaat edecek olanlar açısından ele alındığı müşahede edilmektedir. Allah'a yaklaşmak için tapınılan putların şefaati[81] ve kâfirler için yapılan şefaat[82] reddedilmektedir. Allah'tan başka şefaatçi olmamakla[83] birlikte Allah'ın özel olarak şefaat etmesine izin verdiği kimseler bulunmaktadır. [84] Allah'ın izin verdiği kullarının şefaatinin kişiye fayda sağlaması da yine O'nun iradesine bağlı olmaktadır.[85]

---

73 **Azat Toktonaliev,** "Ayet ve Hadisler Bağlamında Şefaat Kavramı", *Akademiar Dergisi* 7 (2019), 167.

74 **İbn Manzûr,** "Şf'a", 8/184.

75 **Râğıb el-İsfahânî,** "Şfa", 457.

76 **İbn Manzûr,** "Şfa", 8/184; **el-Fîrûzâbâdî,** "Şfa", 734; **Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî,** *Esâsü'l-Belâğa*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), "Şfa", 1/513; **Mustafa Alıcı,** "Şefaat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/411.

77 **el-Feyyûmî,** "Şfa", 1/317; **Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd,** *Cemheretü'l-Luga*, nşr. Remzî Münîr el-Ba'lebekkî (Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 1987), "Şfa", 2/869.

78 **Toshihiko İzutsu,** *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975), 16-19.

79 **ez-Zümer** 39/44.

80 **el-Enbiyâ** 21/28.

81 **ez-Zümer** 39/3.

82 **el-Bakara** 2/254.

83 **ez-Zümer** 39/43-44.

84 **el-Bakara** 2/255; **Tâhâ** 20/109; **Sebe'** 34/23; **Meryem** 19/87.

85 **en-Necm** 53/26. *"Göklerde nice melekler vardır ki, Allah dilediği ve razı olduğu kulları için izin vermedikçe onların bile şefaati hiçbir fayda sağlamaz."*

Dileklerinin yerine getirilmesi için putları aracı tayin edenler, *"Allah'ı bırakıp kendilerine fayda da zarar da veremeyen şeylere tapıyorlar ve 'Bunlar Allah katında bizim aracılarımız' diyorlar."*[86] ayetiyle haber verilmektedir. Bu kimselerin aradıkları yardımı bulamayacaklarını açıklayan ayetlerde *"Allah'a ortak koştukları arasında hiç şefaatçileri olmayacak",*[87] *"Allah'ı bırakıp kendilerine dua ettikleri varlıklar asla şefaat edemezler"*[88] buyrulmaktadır.

Ahiret hayatıyla ilgili şefaat, sevap ve günahların tartıldığı o günde Allah'ın izin verdiği bazı kimselerin, günahkâr müminlerin bağışlanmalarını istemeleri [89] veya *"Müminlerin yüksek derecelere ulaşması için Allah nezdinde mertebesi yüksek olan birinin O'na dua etmesi"*[90] şeklinde açıklanmaktadır. Hz. Peygamber hadislerde Allah tarafından kendisine şefaat etme yetkisinin verildiğini bildirmektedir.[91] *"Her peygamberin niyaz ettiği bir duası vardır. Ben de duamı kıyamet gününde ümmetime şefaat etmek için saklamak istiyorum."*[92] buyuran Hz. Peygamber şefaatinin ümmetinden büyük günah işleyenlere yönelik olduğunu ifade etmektedir.[93]

Mutezileden bazıları ve Hâricîler, günahkârlara ilişkin şefaati kabul etmemektedirler. Onlara göre şefaatte tövbe esas olup tövbekârın Allah katındaki derecesini artırmak için şefaat edilmektedir. [94] Dolayısıyla tövbe etmeyen günahkârların cehennemden çıkarılmalarını mümkün görmemektedirler. Bu düşüncelerini dayandırdıkları ayetlerde *"Artık şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermez.",*[95] *"Zalimlerin ne bir dostu, ne de sözü dinlenir bir şefaatçisi olacaktır."*[96] buyrulmaktadır. Bir başka ayette de *"Öyle bir günden korkun ki, o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez; hiç kimseden şefaat kabul olunmaz, hiçbir kimsenin yerine başkası kabul edilmez; onlara asla yardım da yapılmaz."*[97] ifadeleri

---

86 **Yûnus** 10/18.
87 **er-Rûm** 30/13.
88 **ez-Zuhruf** 43/86.
89 **Alıcı,** "Şefaat", 38/411.
90 *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/119.
91 **Buhârî,** "Teyemmüm", 1/74 (No. 335); "Salat", 1/95 (No. 438); **Müslim,** "Mesâcid", 1/370 (No. 521); **Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî Nesâî,** *es-Sünen*, haz. Hasan Muhammed el-Mes'ûdî (Kahire: Mektebetu't-Ticareti'l-Kübra, 1930), "Gusül ve Teyemmüm", 1/209 (No. 432).
92 **Buhârî,** "Deavât", 8/67 (No. 6304, 6305); "Tevhid", 9/139 (No. 7474); **Müslim,** "İman", 1/188-190 (No. 198-201); **Tirmizî,** "Deavât", 5/580 (No. 3602); **İbn Mâce,** "Zühd", 2/1440 (No. 4307); **Dârimî,** "Rikâk", 3/1850 (No. 2847).
93 **Tirmizî,** "Sıfatü'l-Kıyame", 4/625 (No. 2435, 2436); **Ebû Dâvûd,** "Sünne", 4/236 (No. 4739); **İbn Mâce,** "Zühd", 2/1441 (No. 4311).
94 **Emrullah Yüksel,** "İslâm'da Şefaat Yetkisi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2002), 10.
95 **el-Müddessir** 74/48.
96 **el-Mü'min** 40/18.
97 **el-Bakara** 2/48.

yer almaktadır. Hâlbuki delil getirilen bu ayetler günahkâr müminlere karşı şefaatin olmadığını değil kâfirlere karşı bir şefaatin söz konusu olmadığını bildirmektedir.[98] Ayrıca yer verilen ayetlerden Müslümanların tamamen şefaate umut bağlayıp gaflet içerisinde bulunmaktan men edildiği görülmektedir.[99]

Şefaati inkâr edenler günahlardan arınma meselesinin tövbe ile aşılabileceğine inanmakla Hz. Peygamber'in nebevi kimliğini sınırlandırmaktadırlar.[100] Dolayısıyla Allah'ın Tevvâb[101] ismine sığınmanın yanında şefaat de ümit edilmelidir. Ancak hiçbir Müslümanın nasıl olsa şefaate uğrayacağım düşüncesiyle hareket etmesi doğru bir davranış değildir. Hayatta istikamet üzere olan bir mümine Allah ve Resulünün her zaman yardımcı olması söz konusudur.

Yaşanılan hayat ile ilgili olarak ise şefaat, istekte bulunulacak kişiye bizzat başvurmak yerine o kişinin hoşlandığı, hatırını saydığı birisini aracı olarak tayin edip isteğini bu şekilde kabul ettirmeye çalışmaktır. *"Dünyevî anlamıyla şefaat, kişinin hak ettiğini elde edememesi veya kaybolmasından endişe ettiği haklar için söz konusu olabilir. Aksi takdirde hak etmediğini elde etmek veya başkasına ait olan hakları gasp etmek için başvurulan bir şefaat talebi makbul değildir."*[102] Zira tavassutta adalet, kul hakkı, güven, liyakat göz ardı edildiğinde sosyal hayat olumsuz etkilenmektedir.[103]

Kur'an'da *"Kim güzel bir işe aracılık ederse ondan kendisi için bir nasip olur; kim de kötü bir işe aracılık ederse onun da buna denk bir payı olur."*[104] buyrularak şefaatin hukuka zarar vermediği ve bir iyiliğe vesile olduğu durumlarda kazanç sağlayacağına işaret edilmektedir. Şefaatin hukuka aykırı olması ve ahlakı yozlaştıran eylemlere sebep olması durumunda ise cezayı gerektireceği belirtilmektedir. Yani kim başkasıyla bir olup onun iyilik ya da kötülük yapmasında yardımcı olursa sevap ve günahında ona ortak olmaktadır.[105]

Hz. Peygamber de hayırlı işlerde aracı olmayı tavsiye ve teşvik ederken hududa giren suçların affı, hafifletilmesi gibi hususlarda aracılığı yasaklamaktadır. Bir ihtiyacını talep etmek ya da soru sormak için kendisine müracaat etmek isteyene ashabının yardımcı olup

---

98 **İbrahim Canan,** *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2021), 13/83.

99 *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/120.

100 **M. Fatih Kesler,** "Kur'ân-ı Kerim ve Hadislerde Şefaat İnancı", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 13 (2004), 11.

101 **Bekir Topaloğlu,** "Tevvâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/48. Tevvâb, *"tövbeleri çok kabul eden"* demektir.

102 **Mehmet Emin Özafşar vd. (ed.),** *Hadislerle İslâm* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 7/633.

103 *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2/106-107.

104 **en-Nisâ** 4/85. (مَّن يَشۡفَعۡ شَفَٰعَةً حَسَنَةٗ يَكُن لَّهُۥ نَصِيبٞ مِّنۡهَاۖ وَمَن يَشۡفَعۡ شَفَٰعَةٗ سَيِّئَةٗ يَكُن لَّهُۥ كِفۡلٞ مِّنۡهَاۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ مُّقِيتًا)

105 **Râğıb el-İsfahânî,** "Şf'a", 458.

aracılık edilmesini istemektedir. Bu doğrultuda Hz. Peygamber'in, *"Şefaat edin, ecir kazanın! Allah da Resulünün diliyle dilediğine hükmetsin* (اشفعوا ولتؤجروا، وليقض الله على لسان نبيه ما شاء)"[106] buyurduğu rivayet edilmektedir. Bazı âlimler hadisten yola çıkarak; talebi iletilen kişinin ihtiyacı giderilsin ya da giderilmesin bunun Allah'ın takdiriyle olduğu ve her hâlükârda şefaat edene sevap isabet edeceği kanaatine ulaşmaktadırlar.[107] Hz. Peygamber bir devlet reisi olarak halk ile kendisini ayıran, görüşmeyi engelleyecek bir perde koymadığı halde ashabını şefaate yönlendirmektedir. Hz. Peygamber'in bu davranışı iyiliğe sebep olmanın önemine ve şefaatin ne şekillerde olabileceğine işaret etmektedir. Zira Şefaat devlet reisi gibi doğrudan irtibat kurulamayan kişilerle halk arasında, halkın birbirleriyle olan sorun ve sıkıntılarında müşkülatı gidermede uygulanabilmektedir.

İyi ve kötü şefaatin nasıl olduğunu daha iyi anlamak için hadislerden örnekler vermek yararlı olacaktır. Câbir b. Abdullah'tan (r.a.) (ö. 78/697) rivayetle; babası bir Yahudi'ye olan hurma borcunu ödeyemeden vefat etmiştir. Câbir bu borcu ödeyebilmek için Yahudi'den biraz süre ister ancak olumsuz cevap alır. Bunun üzerine Hz. Peygamber'e giderek Yahudi ile kendi arasında şefaatte bulunmasını yani meselenin çözümünde yardımcı olmasını ister. Hz. Peygamber, Yahudi ile görüşür ve borca karşılık hurmalığın mahsulünü almasını söyler. Ancak Yahudi bu fikre de sıcak bakmayınca Hz. Peygamber'in tavsiyesiyle Câbir mahsulü toplar ve Allah'ın izniyle bereketlenen hurmalarla borcunu öder.[108] Bu rivayette Hz. Peygamberin bir sorunu çözüme kavuşturmak üzere aracılığı hayırlı bir işe vesile olmaya çalışmasıyla iyi şefaate (şefaati haseneye) misal olmaktadır.

Haksızlık üzerine aracılık yapmakla ilgili de Üsâme b. Zeyd'in (r.a.) (ö. 54/674) hırsızlık yapan bir kadının, soylu bir kabileye mensup olması sebebiyle ceza almaması için Hz. Peygamber ile konuşması örnek verilebilir. Zira Hz. Peygamber, Üsâme'nin bu davranışının yanlış olduğunu vurgulayarak suçu işleyen her kim olursa olsun cezasının verilmesi gerektiğini ifade etmektedir.[109] Bu rivayetteki gibi kötü şefaat (şefaati seyyie) iltimasın karşılığı olmaktadır.[110] Zira Ömer Nasuhi Bilmen şefaat kelimesini tarif ederken,

---

106 **Buhârî,** "Zekât", 2/113 (No. 1432); "Edeb", 8/12 (No. 6027, 6028); "Tevhid", 9/139 (No. 7476); **Müslim,** "Birr ve Sıla", 4/2026 (No. 2627); **Tirmizî,** "İlim", 5/42 (No. 2672); **Ebû Dâvûd,** "Edeb", 4/334 (No. 5131, 5132); **Nesâî,** "Zekât", 5/77, 78 (No. 2556, 2557).

107 **Canan,** *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 10/154.

108 **Buhârî,** "İstikrâz", 43/9 (No. 2396).

109 **Buhârî,** "Fadâili Ashâbi'n-Nebî", 62/19 (No. 3475); "Hudud", 86/12 (No. 6788).

110 **Bozkurt,** "İltimas", 22/154.

"Bir kimsenin suçunu affettirmek, kendisinden cezayı gidermek için hakkında yapılan bir iltimas ve istirhamdan ibarettir."[111] demektedir.

1.4. İltimasın Sebep ve Sonuçları

İltimasın maddi ve manevi birçok sebebi bulunmaktadır. Manevi olarak insanlar kendilerine yakın hissettikleri kişileri koruyup kollama eğilimindedirler. Bu kimseler aile fertlerinden olan anne, baba, eş ve çocuklar, aynı soydan olan akrabalar, aynı memleketten olan hemşehriler, aynı okulu, işi ve benzeri ortamları paylaşan arkadaşlar olarak sayılabilir. Soy bağıyla bağlı olan veya tanıdık olan kişilerle münasebetlerin her şartta devam ettirilmek istenmesi kayırmacılığa sebep olmaktadır. Ayrıca bir kimseye karşı duyulan aşırı sevgi ve bağlılık dolayısıyla o kişiye daima imtiyazlı davranılması da söz konusu olabilmektedir. Bu noktada sevgideki tutarsız davranışların iltimasa sebebiyet verdiği görülmektedir. Zira aşırı derece sevilen kişinin haksız kazançlar elde etmesinde ya da bir suç işlediğinde ceza almaması için suçunun örtülmesinde yardımcı olunması iltimas sonucunu doğurmaktadır.

İnsanlar arasında üstünlük düşüncesine dayalı ayrımcı yaklaşımlar da iltimasın nedenlerindendir. Zenginlik, ırk, soy, kabile, ten rengi, cinsiyet, makam-mevki sahibi olma gibi hususlar meşru olmayan bir şekilde üstünlük ölçüsü yapılarak insanlar bu ölçülere göre değerlendirilip ayrıştırılabilmektedir. Böylece bir kişinin üstün olarak addedilmesi her yönden ayrı tutularak kayırılmasına sebep olmaktadır.

İltimasa sebep olan ayrımcılık Hukuk sisteminde insan haklarına, eşitliğe zarar vermesi nedeniyle bir suç olarak anayasada yer almaktadır. Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesinde *"Nefret ve ayırımcılık"* başlığı yer almaktadır. Başlığın altında nefrete bağlı olarak ayrımcılığın kaynaklandığı hususlar, *"Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılıkları"* olarak sayılmaktadır. Bu farklılıklar hiçbir meşru açıklaması olmadığı halde nefret sebebi yapılmaktadır. Nefret söylemiyle birey veya gruplar tanınmayarak yok sayılmakta ya da hor görülüp küçümsenmektedir. Bu davranışlarla eşitsizliğe işaret edilerek yaşam hakkı ihlal

[111] **Ömer Nasuhi Bilmen,** *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Nesa Basın Yayın, ts.), 1/49.

edilmektedir.[112] Dolayısıyla bu durum Türk Ceza Kanunu'nda bildirildiği üzere cezayı gerektirmektedir.

Maddi açıdan bakıldığında gelir dağılımındaki dengesizlikler, iş imkânlarının azlığı, nüfusun artması, rızkın yokluğuna, azalmasına ya da kişiye ulaşamamasına karşı duyulan korku, makam-mevki, mal, şöhret düşkünlüğü, karşılıklı menfaat elde etme isteği, yöneticilerin konumlarını koruma endişesi iltimasa sebep olmaktadır. Bunun sonucunda işe alımlarda yöneticiler haksız yere kendi yakınlarını seçerek iş başvurusunda bulunanlar da yöneticilerle aralarında birini aracı tayin ederek iltimas yapmış olmaktadırlar.

Hakların gerektiği gibi korunamaması, yolsuzluklara karşı denetimlerin azlığı, kayırmacı eylemlere karşı insanların sessiz kalması ve hukuki yaptırımların uygulanmaması ya da cezaların caydırıcı olmaması iltimasın yaygınlaşmasında etkili olmaktadır.

İltimas sonucunda rüşvet gibi yolsuzluklar ve beyin göçleri artmakta toplumda güven, adalet ve liyakat azalmaktadır. İnsanlar kendilerini geliştirmek için çaba sarf etmemekte ve böylece toplumsal gelişmişlik sağlanamamaktadır.

Dini, ahlaki, hukuki değerlerin eğitimindeki yetersizlikler veya bu değerlere karşı ilgi ve alakanın azalması da iltimasa sebep olmaktadır. Zira dinlerin, hukuk sistemlerinin, ahlak kurallarının önemle üzerinde durduğu hak ve adalet kavramlarının doğru bir şekilde öğrenilmesi iltimasa engel olmada yardımcı olmaktadır. Bu hususta dini metinler incelendiğinde adalet vurgusuyla karşılaşılmaktadır. Örneğin Tevrat'ta davaların adaletle görülmesi ve yargılanırken kimsenin kayırılmaması emredilmektedir.[113]

1.5. Kur'an'ın İltimas Kavramına Bakışı

İltimas genel anlamı itibariyle Kur'an-ı Kerim'de birçok ayetin kapsamında yer almakla birlikte kelimenin lafzen bulunduğu ayet sayısı birdir. Bu ayette iltimas kelimesi, "aramak" anlamına gelmektedir. Hadîd suresi 13. ayette geçtiği üzere; cennet ve cehenneme gidecekler belli olduktan sonra cennet ehli olan müminler bir nur ile aydınlanacak ve cehennem ehlinden münafıklar müminlerin nurundan faydalanmak için onlara sesleneceklerdir. Bu nidaya karşılık müminler, *"Geriye dönün de başka bir nur arayın*

---

[112] **Ali Rıza Erdem,** "Ayrımcılığın Kavramsal Analizi", *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 4/4 (2020), 15.

[113] *Kutsal Kitap : Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003), **Yas.**1:16-17.

(ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُوراً)" [114] cevabını vereceklerdir. "Aramak, istemek" gibi sözlük anlamları dışında iltimasa, asıl kullanım şekli olan "adam kayırma, torpil" manalarıyla Kur'an'da adalet, doğruluk, şefaat, yaratılış, takva, fazilet gibi konulara temas eden ayetler bağlamında işaret edildiğini söylemek mümkündür.

1.5.1. Mahkemede Suçluyu Kayırarak Adalete Engel Olmak

Anlaşmazlıkları gidermek, suçlulara hak ettikleri cezaları vermek gibi sebeplerden ötürü kurulan mahkemelerde amaç hakların korunması ve adaletin sağlanmasıdır. Bu doğrultuda adaletin sağlanabilmesi için mahkemelerde söz sahibi olan kişilerden her biri avukatlar, hâkimler, davalı ile davacı veya şahitler mahkemeyi yanıltıcı her türlü söz ve fiilden uzak durmalıdır. Zira bazen çeşitli sebeplerden ötürü mahkemede haksız veya suçlu olan kişiye iltimas geçilebilmektedir. Böylece haksız olan kişi haklı çıkarılmak ya da suçlu olan kişi suçsuz gösterilmek suretiyle adalete engel olunabilmektedir. Şahitlerin mahkemedeki etkinlikleri göz önünde bulundurulduğunda şahitlik yapacak kimselerin adam kayırarak adalete engel olmamalarının önemine Kur'an'da özellikle değinilmektedir.

Suçlunun ve mağdurun yer aldığı bir ortama tanıklık eden kişinin doğru sözlü olarak hakkın sağlanmasına yardımcı olması Kur'an'ın bir emridir. Ancak bazen davada şahitlik eden kişi bir tarafı kayırarak gerçekleri gizleyebilmekte ya da gerçek dışı konuşarak mahkemeyi yanıltabilmektedir. Bununla ilgili olarak Kur'an'da *"Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine bile olsa adaleti ayakta tutun, Allah için şahitlik eden kimseler olun. (İnsanlar) zengin olsunlar, yoksul olsunlar Allah onlara sizden daha yakındır. Öyleyse siz hislerinize uyup adaletten ayrılmayın."*[115] buyrulmaktadır. Ayette iltimas edilen kişiler; anne-baba gibi manevi yönden muhabbet duyulanlar, maddi menfaat sağlama düşüncesiyle zengin olanlar, durumuna acınmasından dolayı fakirler olarak sayılmaktadır. Şahitlik bu kimselerin zararına bir sonuç ortaya koysa dahi gerçekler söylenmelidir. Zira kullarına bizden daha yakın olan Allah onlar hakkında en iyisini bilmektedir.[116] Görüldüğü gibi ayette adaleti ortadan kaldırıcı ve haklıyı haksız, haksızı haklı çıkarıcı her türlü davranış adam kayırmaya dâhil olmakta ve bu kötü davranış yasaklanmaktadır.

---

[114] **el-Hadîd** 57/13. *"Yani dünyaya geri dönün ve bu nuru elde etmeye vesile olacak ameller işleyin."*
[115] **en-Nisâ** 4/135.
[116] **İbn Kesir,** *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-ʿAzîm*, 2/383.

1.5.2. Kin Duygusunun Hakkın Önüne Geçmesi

Kin Arapçadaki "hıkd" (حقد) kelimesinin karşılığı olup *"bir kimseye karşı kalpte düşmanlık beslemek ve nefret duymak"*[117] anlamına gelmektedir. Bir topluluğa duyulan kin nedeniyle onlara hakkını vermemek, onlar haksızlığa uğradıklarında doğru şahitlik yapmamak ayrımcılıktır. Ayrımcılık iltimasın sebeplerindendir. Zira iltimasta haksız yere bir taraf kayırılırken diğer taraf ötekileştirilip adaletten mahrum bırakılmaktadır. Sevgi duyulan ile kin beslenen iki kişi arasında şahitlik yapmak gerektiğinde sevilen kişi haksız olmasına rağmen haklı gösterilerek ona iltimas geçilebilmektedir. Böylece nefret edilen kişi haksızlığa uğrayarak iltimasın mağduru olmaktadır. *"Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvâya daha uygundur."*[118] buyrulan ayette şahitlikte dürüst olmanın önemi ve toplumlar arasında hüküm verirken onlara karşı hissedilen sevgi ya da nefretin adaletin önüne geçmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayetin devamında adaletli davranmanın takva ile ilişkilendirilmesi konunun ehemmiyetine işaret etmektedir. Adil olmak, İslam'ın temel prensiplerinden olup takvaya uygun olandır. İltimas geçmek ise adaletin sağlanmasına engel olup takva ile bağdaşmayan bir davranış olmaktadır. Her kim olursa olsun sevilen veya kin duyulan ayrımı yapılmadan herkese hakkının verilmesi gerekmektedir.

1.5.3. Zalimi Kayırıp Zulmünde Ona Yardım Etmek

Her türlü haksız ve adaletsiz uygulamalar birer zulümdür. Bu doğrultuda haksızlığa ve adaletsizliğe sebep olan kişiler de zalim olmaktadır. Zulmü dolayısıyla zalimin cezalandırılması gerekirken ona arka çıkılması iltimas sonucunu doğurmaktadır. Böylece iltimas da bir zulüm olmaktadır. Kur'an'da *"Zalimlerin yanında olmayın; sonra ateş sizi de yakar."*[119] buyrularak iltimas gibi zulüm kapsamındaki her bir davranış haram kılınmaktadır. İltimasta kişi hakkı olmayana ulaşmak için birisini aracı kılarak asıl hak sabinin haksızlığa, zulme uğramasına sebep olmaktadır. Böylece haksızlık yapan da haksızlığında kendisine yardımcı olarak iltimas geçen de zalim konumunda yer almaktadır.

---

117 **İbn Manzûr,** "Hkd", 3/154.
118 **el-Mâide** 5/8.
119 **Hûd** 11/113.

Haksızlık üzere yardımlaşmanın yasaklanmasıyla ilgili olarak Hz. Peygamber döneminde gerçekleşen bir olay şöyle nakledilmektedir. Hicrî altıncı yılda Hz. Peygamber ile sahabeden bazıları Kâbe'yi tavaf etmek üzere Mekke'ye gitmektedirler. Fakat müşrikler, Müslümanların Mekke'ye girmelerine müsaade etmezler. Böylece Hudeybiye Antlaşması yapılarak gelecek yıl Mekke'ye girebileceklerine dair söz alırlar. Kâbe'yi tavaf etme amacı ile yola çıkan Müslümanlar gayelerini gerçekleştirememenin üzüntüsüyle Medine'ye geri dönerler. Bu üzüntü zamanla Müslümanların kalplerinde nefrete ve intikam duygusuna dönüşür. Mekke'nin fethiyle intikam alma gücüne sahip olan Müslümanlar, *"Mescid-i Harâm'a girmenizi engellediler diye bir topluma karşı duyduğunuz kin, sakın aşırı gitmenize sebep olmasın. İyilik ve takvâ hususunda yardımlaşın, günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın. Allah'tan korkun, çünkü Allah'ın cezası çetindir."*[120] ayetiyle engellenmiş geçmişte yaşanan olayın zulmü gerektirmediği açıklanmıştır.[121] Ayrıca Allah günah üzere yardımlaşmayı yasaklamaktadır. Zulmeden ya da günah işleyen kişiye karşı nesebe bağlı yakınlık, duyulan sevgi gibi sebepler dolayısıyla o kişinin kötülük yapmasında birlik olmak nehyedilmektedir.

Cahiliye döneminde asabiyet anlayışının etkisiyle aynı kabileye mensup olanlar kendi içlerinden birisi zalim de olsa mazlum da olsa yardımına koşarlardı. Onların benimsedikleri kural, "zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et" anlayışıydı. Hz. Peygamber bu yanlış anlayışı ıslah ederek zalime yardımın ancak onu hatasından alıkoymakla olacağını ifade etmektedir.[122]

Aynı kabileden olanlara her türlü arka çıkma anlayışının cahiliye döneminden çok öncelere dayandığı Hz. Musa'nın (a.s.) kıssasında müşahede edilmektedir. Hz. Musa'nın Firavun'un icraatlarını ve İsrâiloğullarına karşı baskılarını onaylamadığı şeklindeki düşünceleri halk arasında yayılmıştır. Bunun sonucunda Hz. Musa şehirden ayrılmak zorunda kalmıştır. Ancak insanların evlerine çekildikleri zamanlarda şehre gizli bir şekilde girmektedir.[123] Böyle bir günde kendisi gibi İsrâiloğulları'ndan bir kişi ile Kıptî bir kâfirin kavgaya tutuşmalarına şahit olmaktadır. İsrâiloğulları'ndan olan şahsın Hz. Musa'dan yardım istemesi üzerine Hz. Musa, Kıptî'yi oradan uzaklaştırmak, kavga edenleri ayırmak amacıyla Kıptî'ye vurur. Hz. Musa her ne kadar öldürme niyetinde olmasa da sonuçta Kıptî ölüverir.[124] Hz. Musa istemediği halde Firavun'un işine yarayacak, zulümde egemenliğini

---

120 **el-Mâide** 5/2.
121 *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2/207.
122 **Buhârî,** "Mezalim", 46/4 (No. 2444); "İkrâh", 90/8 (No. 6952).
123 *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/219-220.
124 **el-Kasas** 28/15.

sürdürmesine ve bu zulmün kendisine yönelmesine sebep olacak bir davranışta bulunmuştur. Bunu fark eden Hz. Musa, *"Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim; beni bağışla!"*[125] diyerek Allah'tan bağışlanma diler ve *"Rabbim! Bana lütfettiğin nimetler hakkı için suçlulara asla arka çıkmayacağım"*[126] sözünü verir. *"O, bu sözüyle, ister fert ister topluluk olsun, dünyada zulmeden, suç işleyip hainlik eden hiç kimseye yardımcı olmamayı kastediyordu. Firavun ve idaresi zalimdi ve ülkede zulme dayanan bir sistemi hâkim kılmışlardı."*[127] Hz. Musa bu sistemin güç ve itibarının artmasına alet olmaktan imtina edeceğini belirtmektedir.

Zalim bir kişiyle aynı soyun paylaşılması ona zulmünde yardımcı olmayı meşru kılmayacağı gibi kötülüğünde yardımcı olunması halinde bu durum iltimas olmaktadır. Ayrıca bir zulme doğrudan ya da dolaylı bir şekilde fayda sağlayarak zulmün devam etmesine sebep olmak da o zulme ortak olma sonucunu doğurmaktadır.

1.5.4. Doğru Sözlü Olmak

İnsanların sözleri, hakkında konuşulan kişiye göre değişebilmektedir. Böylece insanlar yakınlarının, sevdiklerinin ya da menfaatini umdukları kişilerin hatasını gizlemek, onları olduğundan farklı göstermek adına yalan söyleyebilmektedir. Hatası gizlenerek ceza alması engellenmeye çalışılan kişiye suç işlememiş izlenimi verilmekle, olduğundan farklı gösterilen kişiye de haksız bir itibar ve görünüm kazandırılmakla iltimas geçilmiş olmaktadır. Dolayısıyla her kim olursa olsun hiçbir kayırıcılığa fırsat vermeden doğruluktan ayrılmamak gerekmektedir.

Kur'an'da *"Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız hakkında bile olsa, adaletli olun."*[128] buyrulmaktadır. Sözlerde adaletli olmak kim olduğuna bakmadan herkes hakkında doğruyu söylemek demektir. Özellikle bir başkası hakkında konuşmayı gerektiren durumlardan şahitlikte doğruyu söylemek büyük öneme sahiptir. Zira hakkında şahitlik yapılacak kişinin kim olduğu şahitliği etkileyebilmektedir. Bu noktada tanıklığı yapılan kişinin korunup kollanması, iltimas geçilerek suçunun gizlenmesi mevzu bahis olabilmektedir. *"Şahitlik etmede veya başka durumlarda lehinde ya da aleyhinde söz söylenecek kimse şahitlik yapanın akrabalarından bile olsa bu, söylenecek söze herhangi bir şey ilave etmeyi veya*

---

125 **el-Kasas** 28/16.
126 **el-Kasas** 28/17.
127 **Ömer Çelik,** *Hakk'ın Dâveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsîri* (İstanbul: Erkam Yayınlar, 2013), **el-Kasas** 28/14-17.
128 **el-En'âm** 6/152.

ondan herhangi bir şeyi eksiltmeyi gerektirmez."[129] Söz söylerken dahi adaletli olunmasını emreden Allah daima her türlü haksız muameleden uzak durmayı ve adaletten asla ayrılmamayı emretmektedir. Böylece adaletin aksi yönde yer alan iltimasın söz ve fiillere dâhil edilmemesi önemli olmaktadır.

1.5.5. Emaneti Ehline Vermek

İnsanların üzerindeki sorumluluklar kendilerine verilmiş emanetlerdir. Devlet makamlarından komşuluk haklarına kadar etkin olunan her alanda insan, üzerine düşen görevleri hakkıyla yerine getirmelidir.[130] Zira herkes hakkıyla yerine getirebileceğine kani olduğu görevleri talep etmeli ve görevlere seçilecek kişiler de kabiliyetleri doğrultusunda değerlendirilerek işe alınmalıdır. Bir kişiye görev verirken o kişinin göreve layık olup olmadığının hesabı yapılmalı ve görev işin ehli olana emanet edilmelidir. Ancak bazen işler ehil olanlara değil de liyakat sahibi olmamalarına rağmen farklı nedenlerden ötürü kayırılanlara emanet edilerek bu kimselere iltimas geçilebilmektedir.

Hz. Peygamber, İslam devletinin yöneticisi olarak Mekke'nin fethinden sonra şehirde düzeni sağlamak adına iş taksiminde bulunurken görevi talep edenden ziyade işin ehli olanını seçmiştir.[131] Rivayet edildiğine göre Mekke'nin fethinden sonra Hz. Peygamber, Kâbe'nin anahtarını himaye eden Osman b. Talha'dan (r.a.) (ö. 42/662) anahtarı alarak Kâbe'nin içerisini putlardan temizlemiştir. Temizlik bittikten sonra Kâbe'nin anahtarını muhafaza etme görevinin kendilerine verilmesini isteyenler olmuştur. Müfessirlerin çoğunluğuna göre bu olay üzerine *"Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder."*[132] ayeti nazil olmaktadır. Ayetin inişiyle Hz. Peygamber anahtarı tekrar Osman b. Talha'ya emanet etmesi[133] anahtarı koruma görevinde onun ehil olduğunu göstermektedir. Nakledilen ayet ve

---

129 **Zemahşerî,** *el-Keşşâf,* 2/79.

130 *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2/82.

131 **Buhârî,** "İcâre", 3/88 (No. 2261); "İstitâbe", 9/15 (No. 6923); "Ahkam", 9/64 (No. 7149); **Müslim,** "İmâre", 3/1456 (No. 1733); **Ebû Dâvûd,** "Harâc", 3/130 (No. 2930); "Akdiye", 3/300 (No. 3579); "Hudud", 4/126 (No. 4354); **Nesâî,** "Adâbu'l-Kudât", 8/224 (No. 5382).

132 **en-Nisâ** 4/58.

133 **Müslim,** "Hac", 390 (No. 1329); **İbn Kesir,** *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-ʿAzîm*, 2/299-300; **Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa'd,** *et-Tabakâtü'l-Kübrâ,* thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 2/104.

rivayetten anlaşıldığı üzere "*Her iş, bu işe layık olan kimseye verilerek adalete riayet edilmeli ve herkes işini iyi yapmalıdır."*[134]

Emanet kelimesi, *"Güvenilir olmak, güvenilen bir kimseye koruması için geçici olarak tevdi edilen şey"*[135] demektir. Kur'an'da birçok ayette geçen bu kelimeye çeşitli anlamlar yüklenmektedir. el-Vâris[136] isminin sahibi olan Allah, her bir nimetini insanlara emanet olarak vermiştir. Bu anlamda insanların sahip oldukları ruh-beden, mal-mülk gibi ihsanların hepsi birer emanet olmaktadır. Emanetlerin ehline verilmesini emreden ayetteki emanet ise hukuki bir anlam taşımaktadır. Bu ise gerek ayetin nüzul sebebine gerekse emanet ile adaletin bir arada zikrediliyor olmasına bakıldığında anlaşılmaktadır.

Söz sahibi olunan makamlar amacına uygun kullanılmayıp kişisel çıkarlar adına hareket edilirse iltimasa düşerek emanete hıyanet edilmiş olunmaktadır. *"Ey iman edenler! Allah ve Resulüne karşı hainlik etmeyin, size bırakılan emanetlere de bile bile hıyanet etmeyin."*[137] ayetiyle hıyanet etmek Müslümanlara yasaklanmaktadır. Ayetin iniş sebebiyle ilgili farklı görüşler yer almaktadır. Müslümanların Hz. Peygamber'den işittikleri sırları, savaş hazırlığı gibi ifşa etmeleri ya da Ebû Lübâbe'nin hakemlik görevini hakkıyla yerine getirmeyişi bu görüşler arasındadır.[138] Ebû Lübâbe hakkındaki olayın detayları şöyledir; Hz. Peygamber'in döneminde Yahudiler Müslümanlarla yaptıkları anlaşmaları ihlal etmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber onları ablukaya almıştır. Böylece Yahudiler tekrar anlaşma yapmak istemişler ve kendileri Sa'd b. Muâz'ı Müslümanlar ise Ebû Lübâbe'yi hakem tayin etmişlerdir. Yahudilerin yanında bazı akrabaları bulunan ve Yahudilerle menfaate dayalı münasebeti olan Ebû Lübâbe elini boynuna götürerek bununla Hz. Peygamber'in hükmünün onları öldürmek olacağını kastetmiştir. Yahudilerle anlaşmaya varmak üzere hakemlik görevi emanet edilen Ebû Lübâbe yaptığı davranışın emanete hıyanet olduğunu fark edince bağışlanmak için elinden geleni yapmıştır.[139] Zira emanete riayet etmek Müslümanların özelliklerinden olurken[140] emanetlere hıyanet etmek münafıklık alametleri arasında yer almaktadır.[141] Burada kendisine emanet edilen görevi kötüye kullanan Ebû Lübâbe'nin

---

134 **Özafşar vd.,** *Hadislerle İslâm*, 3/106.

135 **İbn Manzûr,** "Emn", 13/21-24; **Râğıb el-İsfahânî,** "Emn", 90.

136 **Bekir Topaloğlu,** "Vâris", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012). *"el-Vâris, her şeyin asıl sahibi olan anlamında Allah'ın 99 isminden biridir."*

137 **el-Enfâl** 8/27.

138 **Fahreddin er-Râzî,** *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîrü'l-Kebîr),* 15/475.

139 **İbn Kesir,** *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 4/35-36; **Kurtubî,** *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* 7/395.

140 **el-Mü'minûn** 23/8.

141 **Buhârî,** "İmân", 1/16 (No. 33); "Şehâdât", 3/180 (No. 2682); "Vesâyâ", 4/5 (No. 2749); **Müslim,** "İmân", 1/78 (No. 59).

davranışı, başkalarının zararına dahi olsa akrabalarını koruyup kollama düşüncesiyle onlara iltimas geçmektir.

Hıyaneti yasaklayan ayetin siyakına bakıldığında *"Mal ve çocuklarınızın sizin için birer imtihan olduğunu ve büyük mükâfatın Allah katında bulunduğunu bilin."*[142] ayetinin yer aldığı görülmektedir. İnsanları haince davranışlara sürükleyen sebeplerin başında mal tutkusu ve evlatlara karşı beslenen aşırı sevgi gelmektedir. İnsanın bu zaaflarına yenik düşerek dünyada küçük bir fayda elde etmeye çalışması onu imtihanında başarısızlığa götürüp ahirette kazanacağı büyük mükâfattan mahrum bırakmaktadır.[143]

Sevgi duyulan kişilerin zararına dahi olsa onlara iltimas geçmeden Allah'ın emirlerine, adalete ve emanete riayet edilmelidir. Zira emanet edilen görevi kötüye kullanarak emanete hıyanet etmek iltimas sonucunda olabilmektedir. Böylece iltimas *"emanetlere bile bile hıyanet etmeyin"*[144] emrine dâhil olup Allah tarafından yasaklanan davranışlar arasında yerini almaktadır.

1.5.6. Yaratılıştan Gelen Farklılıkları Ayrımcılığın Konusu Yapmak

Yaratılıştan gelen farklılıklardan bazılarına üstünlük atfedilmesi iltimasın sebepleri arasında yer almaktadır. Bu şekilde üstün kabul edilenler her türlü haksız davranışlarına rağmen korunup kollanabilmekte ve böylece onlara iltimas geçilebilmektedir. İnsan nesli yaratılış itibariyle hem aynı maddeden; topraktan hem de aynı atadan; ilk erkek Hz. Âdem ile ilk kadın Hz. Havva'nın soyundan türeyerek meydana gelmiştir. Zamanla insanlar çeşitli toplumlara, kavimlere, milletlere, kabilelere ayrılarak birer kimlik sahibi olmuşlardır. Bu kimlik sayesinde birbirlerini tanıyıp sosyal ilişkiler kurmaktadırlar. Fakat insanlar bazı zaman ve dönemlerde kökenlerini kimlik kazanımı amacı dışında bir fazilet sebebi olarak görmüşlerdir. Etnik köken kesbî olmadığından yani insanın kendi çabasıyla elde ettiği bir şey olmadığından kişinin nesebini üstünlük meselesi yapması düşünülemez. Zira soy sop ile övünmek cahiliye âdetlerindendir.[145] Bununla ilgili olarak Kur'an'da *"Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır (takvaca en ileri*

---

142 **el-Enfâl** 8/28.
143 **Fahreddin er-Râzî,** *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîrü'l-Kebîr)*, 15/475-476.
144 **el-Enfâl** 8/27.
145 *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5/97-98.

olanınızdır).”[146] buyrularak neseple övünmek yasaklanmaktadır.[147] Eğer üstünlük soy-sop ya da zenginlik sebebiyle ise bir kâfir soylu ya da zengin iken bir Müslüman soylu değil ya da fakir olabilmektedir. Bunun tam tersi de mümkündür. Dolayısıyla takva dışında insanlara övünç kazandıracak bir husus mevcut değildir.

İnsanlar meşru olmayan bir şekilde neseplerine üstünlük atfetmeleri yanında mal-mülk, makam-mevki sahibi olmak gibi durumları da fazilet olarak görmektedirler. Ancak sözü edilen ayette yalnızca ırk farklılıkları ele alınmaktadır. Çünkü malı-mülkü olan veya makam mevki sahibi birisi bir gün bunları kaybedebilir ya da bunlara sahip olmayan birisi zamanla bunları elde edebilir. Buna karşın nesebin sonradan kazanılması mümkün olmamakla birlikte yitirilmesi de söz konusu değildir. Ayette takvaya nispetle insanda kalıcı olan ırkın bile övünmeye konu olamayacağı belirtilirken diğer bütün fazilet vesilesi olarak görülenlerin sorgulamasız geçersiz kalacağı belirtilmektedir.[148] Burada önemli olan İslam'ın farklı ırkları Allah'ın İradesi ile ortaya çıkan bir gerçeklik olarak ifade edilmesidir. Böylece ırklar arasında üstünlük iddiası geçersiz kılınmaktadır.

Neseplerde görülen farklılarla birlikte insanların sahip olduğu ten renkleri ve diller etnik çeşitliliği oluşturmaktadır. Bu durum Kur'an'da Allah'ın Kudret'inin kanıtlarından biri olarak sayılmaktadır.[149] Renklerdeki değişiklik sadece insana özgü bir durum olmayıp hayvanlarda ve bitkilerde de görülmektedir. Allah'ın büyüklüğüne işaret eden bu çeşitlilik, *“Sonra onunla (su ile) renkleri ve çeşitleri farklı ürünler çıkardık. Dağların da farklı renklerde; beyaz, kırmızı, simsiyah yolları, kısımları vardır. Aynı şekilde insanlardan, binek hayvanlarından ve eti yenen hayvanlardan da farklı tür ve renklerde olanlar var.”*[150] ayetiyle ifade edilmektedir. İnsanların renkleri arasında rütbe iddia etmek beyaz renkli bir papatyanın sarı renkli papatyadan daha üstün olduğunu ileri sürmek kadar boş ve anlamsızdır. Dolayısıyla bütün bu mütenevvi özellikler Allah'ın sonsuz gücünün ve sanatının birer göstergesi olmaktadır.

Yaratılıştan gelen farklılıklar meşru olmadığı halde ayrımcılığa, ayrımcılık da iltimasa sebep olabilmektedir. Bir kötü davranışı engelleyebilmek o davranışa giden yolları ortadan kaldırmakla mümkün olmaktadır. Bu nedenle iltimasa mani olabilmek için soyla övünme ve

---

146 **el-Hucurât** 49/13.

147 **Muhammed el-İmâdî Ebussuûd,** *İrşâdü'l-ʿAkli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dar-u İhya'it-Turas'il-Arabi, ts.), 8/123.

148 **Fahreddin er-Râzî,** *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîrü'l-Kebîr)*, 28/112-113.

149 **er-Rûm** 30/22.

150 **Fâtır** 35/27-28.

ırkçılık söylemlerinin bertaraf edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla insanlara eşit bir şekilde yaklaşılmalı ve ayrımcı söz ve fiillerden uzak durulmalıdır.

1.5.7. Sevgideki Tutarsızlığın Allah'ın Emrine Uymaya Engel Olması

Sevgi insanları diğer insanlara bağlayan ve onları her türlü zarar ve tehlikeden korumaya çalışmayı içgüdüsel olarak doğuran bir duygu olmaktadır. Sevgide denge gözetilmeyip bir kimseye karşı beslenen sevginin aşırı boyutlara ulaşması sevileni koruma eyleminin de aşırı bir şekil almasına neden olmaktadır. Böylece aşırı sevgi, derinden bağlı olunan kişiye her türlü imtiyazı tanıma sonucunu doğurabileceğinden iltimasın sebepleri arasında yer almaktadır.

İnsan kan bağına dayalı olarak ailesine, akrabalarına derin bir sevgi beslemektedir. Bu sevgi meşru olmakla birlikte cahiliye döneminde olduğu gibi bazen aşırı boyutlara ulaşabilmektedir. Öyle ki cahiliye döneminde sevgi, aynı soyun mensuplarından oluşan kabile içinde aşırı bir şekilde mevcut olup kabile dışından olanlara her türlü merhametsizlik reva görülmektedir. Asabiyet anlayışının doğmasına sebep olan bu durum İslam tarafından kaldırılarak kan bağı yerine iman bağına dayalı sevgi anlayışı getirilmiştir. Sevginin dereceleri bulunmakla birlikte bütün sevgiler kişiyi Allah için sevmeye götürmektedir. Dolayısıyla sevgide dengenin gözetilmesi ve hiçbir sevginin Allah sevgisinin ve rızasının önüne geçmemesi gerekmektedir.[151] Böylece bir Müslüman için sevginin ölçüsü, *"Allah için sevmek ve Allah için nefret etmek"*[152] olmaktadır.

Allah için sevmek ve Onun için buğzetmekle ilgili olarak nakledilen rivayetin detayları şöyledir. Ebû Amr b. Sayfî b. Hâşim tarafından azat edilen bir cariye Sâre, Mekke'den Medine'ye Hz. Peygamber'in yanına gelir. Bu sırada Hz. Peygamber, Mekke'nin fethine hazırlanmaktadır. Sâre'nin Medine'ye geliş amacı ne iltica etmek ne de Müslüman olmaktır. Bedir günü yakınlarını kaybettikten sonra muhtaç bir duruma düştüğünü ifade ederek Hz. Peygamber'den yardım istemektedir. Hz. Peygamber'in yönlendirmesiyle sahabiler bu kadının ihtiyaçlarını gidermek üzere ona binek bir hayvan, giyecek kıyafet ve yol azığı temin etmişlerdir. Kadına yardım edenlerden biri de Hâtıb b. Ebû Belta'a'dır (r.a.) (ö. 30/650).

---

[151] Detaylı bilgi için bakınız; **Sevde Hilal Çelik,** "Hadislere Göre Duyguların Eğitimi", *Danisname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (2022), 17-21.

[152] **Ebû Dâvûd,** "Sünnet", 4/198 (No. 4599); **Ahmed b. Hanbel,** *Müsned*, nşr. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 35/229.

Hâtıb b. Ebû Belta'a, Hz. Peygamber'in savaş hazırlığı içerisinde bulunduğunu Mekkelilere bildirmek üzere bir mektup yazar ve mektubu ulaştırması için yardım edilen bu kadına tevdi eder. Kadın Mekke'ye doğru yola çıktıktan sonra Cebrail (a.s.), Hz. Peygamber'i mektuptan haberdar etmiştir. Böylece Hz. Peygamber, Hz. Ali (r.a.) (ö. 40/661) ve beraberinde birkaç sahabiyi görevlendirerek mektubu kadından geri almalarını emreder. Mektup kadından zor da olsa alınır ve Hz. Peygamber'e teslim edilir. Hz. Peygamber olayın sorumlusunu çağırarak ona kendisini bu davranışa yönlendiren sebebi sorar. Hâtıb b. Ebû Belta'a, Allah'ın Müslümanları Mekke'nin fethinde muzaffer kılacağından şüphesi olmadığını ve Mekke'de bulunan ailesinin bu fetihten zarar görmemeleri için onları uyarmak isteğiyle hareket ettiğini ifade eder. Onun bu açıklamaları mektupta yazılanlarla uyuşmaktadır. Zira mektupta herhangi bir iman zafiyeti ya da ihanet cümleleri mevcut değildir. Sadece kan bağı dolayısıyla sevgi duyulan yakınları koruma talebini içermektedir.[153] Savaş hazırlığı bilgisinin açığa çıkması Müslümanların zararına olmasına rağmen sadece kendi akrabalarını savaşın etkilerinden koruma endişesiyle onları bilgilendirmeye çalışan Hâtıb b. Ebû Belta'a akrabalarına iltimas geçmeye teşebbüs etmiştir.

Bu vakıa Kur'an'da *"Ey iman edenler! Eğer benim yolumda cihad etmek ve hoşnutluğumu kazanmak üzere yola çıkmışsanız, benim de düşmanım sizin de düşmanınız olan kimseleri kendilerine sevgi göstererek dost edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkâr etmektedirler..."* [154] ayetinin inzaliyle sonuçlanmaktadır. Düşman konumunda olan kimselerden bazılarına sevgi beslemek düşman cihetinden gelebilecek tehlikeleri ve zararları görmeye engel olabilmektedir. Ayrıca bu sevgiyle düşmana muhbirlik yapılması kişinin kendi ordusunu zor bir duruma düşürebilmektedir. Düşmanca tavırlar sergilemesiyle nefreti hak eden kişinin sırf kan bağı gibi sebeplerden ötürü sevilmesi ve yalnızca bu kişinin korunması uğruna ordunun himayesi düşünülmeden hareket edilmesi iltimas olmaktadır. Dolayısıyla sevginin kimlere ve ne ölçülerde olması gerektiğinin bilinmesi önemli olmaktadır.

Ayetin devamında inkâr edenlerin müminleri sırf Allah ve Resulüne iman etmeleri dolayısıyla yurtlarından (Mekke'den) çıkardıkları hatırlatılarak bu kimselere karşı gizliden de olsa sevgi beslenmemesi gerektiği uyarısı tekrarlanmaktadır. Allah bu kimseleri düşman olarak nitelendirmektedir. Onların düşman olarak addedilmelerinin sebebi İslam'ı kabul etmemiş olmaları değil, Müslümanlara karşı sergiledikleri tutumlarıdır. Bununla ilgili olarak

---

153 **Zemahşerî,** *el-Keşşâf,* 4/511-512; **Fahreddin er-Râzî,** *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîrü'l-Kebîr)*, 29/515-516; *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5/307-308.

154 **el-Mümtehine** 60/1.

Kur'an'da düşman kapsamında olanlar hakkında *"Allah ancak, din konusunda sizinle savaşmış, sizi yurtlarınızdan çıkarmış ve çıkarılmanıza yardım etmiş olanlarla dostluk kurmanızı yasaklar."*[155] buyrulmaktadır. Gayrimüslim olup ancak söz ve davranışlarında düşmanca davranmayanlar hakkında ise *"Allah, din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlarla iyi ilişkiler içinde olmanızı ve onlara adaletli davranmanızı yasaklamaz."* [156] buyrulmaktadır. Bu doğrultuda Hz. Peygamber de kendisine gelerek ihtiyacını bildiren Sâre'den gayrimüslim olmasına rağmen yardımını esirgememiştir.

Hâtıb b. Ebû Belta'a'nın ailesine mektup gönderme olayında olduğu gibi sahabiler zaman zaman ailelerine besledikleri sevgi ile Allah ve Resulüne duydukları sevgi arasında tutarsız davranışlar sergilemişlerdir. Bununla ilgili olarak Kur'an'da *"Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabanız, kazandığınız mallar, durgunluğa uğramasından endişe ettiğiniz ticaretiniz ve hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihattan daha sevimli ise kıyameti bekleyin."*[157] ikazı yer almaktadır. İman ve buna bağlı davranışlar bütün dünyevi bağların ve sevgilerin üstünde yer almaktadır. Sevgideki tutarsız davranışlar adalet, cihat gibi Allah'ın emirlerine uymaya engel olabileceği ve iltimas, cihattan geri durma gibi sonuçlara sebep olabileceği için sevgideki ölçünün sağlanması mühim olmaktadır. Zira Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacirler, İslam'ı inkâr eden anne babalarını, çocuklarını, akrabalarını ve sahip oldukları mallarını, evlerini, yurtlarını geride bırakmışlardır. Böylece Hz. Peygamber de kendilerine kucak açan Medineli ensar ile muhacirleri kardeş ilan ederek (muâhât)[158] kan kardeşliğinden daha üstün olan din kardeşliğinin temelini atmıştır.

Sevgide tutarsız davranışlar; sevilen kişinin her konuda kayırılması, haklı ya da haksız olmasına bakmaksızın desteklenmesi, toplumsal adalet yok sayılıp sadece onun çıkarlarına hizmet edilmesi gibi olumsuzluklara sebep olabilmektedir. Bütün bu menfi durumlar başta adalet olmak üzere Allah'ın kanunlarını ihlal etmektedir. Müslümanlara zararı dokunmadığı halde sadece gayrimüslim diye kişiyi adaletten mahrum bırakmak doğru olmadığı gibi Müslüman olsun ya da olmasın nesep sevgisine dayalı ayrımcılık yapmak da kişiyi iltimasa sürükler ve bu da aynı şekilde doğru değildir. Hiçbir sevgi Allah sevgisinin önüne geçmemeli ve bütün sevgiler Allah sevgisinden neşet etmelidir. Böylece Allah için sevmek

---

155 **el-Mümtehine** 60/9.
156 **el-Mümtehine** 60/8.
157 **et-Tevbe** 9/24.
158 **Hüseyin Algül,** "Muâhât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/306.

din kardeşliği anlayışıyla mümkün olmakta ve adalet kavramıyla birlikte iltiması ve iltimasın yıkıcı sonuçlarını önlemektedir.

1.6. İslam Tarihinde İltimas Örnekleri

Tarih kitapları incelendiğinde birçok iltimas örneğiyle karşılaşılmaktadır. Siyasetname türü eserlere bakıldığında da yöneticilerin toplumda adaleti sağlayarak haksızlık ve yolsuzluklara engel olmaları nasihat edilmektedir.[159] Hz. Peygamber de kendi döneminde bir devlet başkanı olarak iltimasa yer vermemiş ve ümmetini İslam'ın yasakladığı bu davranışa karşı uyarmıştır.[160] Ancak zaman zaman cahiliye âdeti olan akraba, kabile kayırmacılığı sahabe arasında görülmektedir.[161] Bu gibi durumlarda Hz. Peygamber olaya hemen müdahale ederek ashabını ikaz etmektedir.[162] Dolayısıyla nebevi kontrol altında olan sahabe genel olarak iltimastan uzak durmuştur.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra da iltimas ve iltimasa karşı eleştiriler, uyarılar varlığını sürdürmüştür. Bu hususta Hz. Ömer'in (r.a.) halifelik döneminde Übey b. Kâ'b (r.a.) (ö. 33/654) ile yaşadığı olay örnek verilebilir. Übey b. Kâ'b bir anlaşmazlık sebebiyle Hz. Ömer'den davacı olur. Bunun üzerine Zeyd b. Sâbit'in (r.a.) (ö. 45/665) hükmüne başvururlar. Davalı ile davacı Zeyd b. Sâbit'in yanına vardıklarında Zeyd, halife Hz. Ömer'in oturması için ona özel bir yer gösterir. Hz. Ömer bu durumdan hoşnut olmayarak Übey b. Kâ'b ile aynı yerde oturmaları gerektiğini ifade eder. Her ikisi de aralarındaki sorunu anlattıktan sonra Zeyd b. Sâbit, Übey b. Kâ'b'ın davasından vazgeçmesini ister. Bu talebe karşı Hz. Ömer, *"Zeyd b. Sâbit, Ömer'le sıradan bir Müslüman'ı eşit tutmadıkça hüküm verme görevini hakkıyla yerine getiremez."* buyurur.[163] Bu sözleriyle Hz. Ömer, hukuk önünde halife dahi olsa herhangi bir ayrıcalık emaresi olmadan muhakeme edilmesini, herkese eşit muameleyle yaklaşılmasını ve böylece iltimastan kaçınılması gerektiğini ifade etmektedir.

---

159 **Nizâmülmülk,** *Siyasetname*, çev. Mehmet Taha Ayar (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 17.

160 **Ebû Dâvûd,** "Edeb", 4/331-332 (No. 5117-5121); **İbn Mâce,** "Fiten", 2/1302 (No. 3948-3949). Hadislerde akraba ve kabile kayırmacılığı olan asabiyetin yasaklanması konu edilmektedir. Hadislerle ilgili açıklamalar çalışmanın ikinci bölümünde yapılacaktır.

161 **İrfan Aycan,** "Hz. Osman'ın Ümeyyeoğullarıyla İlişkisi", *Hazreti Osman,* ed. Ali Aksu (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2020), 163.

162 **Müslim,** "Birr ve Sıla", 4/1998 (No. 2584); **Tirmizî,** "Fiten", 4/523 (No. 2255).

163 **Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî,** *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 10/229.

İlk iki halifenin devrinde bu kayırmacı uygulamalara karşı önlemler alınmaya çalışılmış ve bu doğrultuda devlet görevlerine halifelerin yakınları atanmamaya özen gösterilmiştir.[164] Hz. Osman'ın (r.a.) (ö. 35/656) dönemine gelindiğinde ise yönetimde köklü değişiklikler olmuştur. Bunlardan birisi devletin önemli kadrolarına halifenin akrabalarının getirilmesidir. Hz. Osman'ın hilafeti döneminde meydana gelen olaylar aynı veya benzer şekillerde Hz. Osman'ın hilafeti sonrasındaki dönemlerde de söz konusu olmuştur. Ancak Hz. Osman'ın hilafeti sonrası fazlaca dikkate alınmazken Hz. Osman'ın halifeliği esnasında gerçekleşenler çok fazla dikkat çekmiştir.[165] Bu durumun sebepleri arasında Hz. Osman'ın zamanında meydana gelen olayların Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra gerçekleşmesi ve sahabilerin halen hayatta olduğu bir ortamda vuku bulması sayılabilir.[166] Hz. Osman'ın ve ondan sonra gelen halifelerin dönemleri kayırmacı uygulamalar özelinde incelenerek iltimasa örnekler sunulması konunun açıklanması açısından önemli olmaktadır.

İslam tarihinin üçüncü halifesi olan Hz. Osman (r.a.) kendinden önceki halife Hz. Ömer'in (r.a.) sert karakterine kıyasla daha yumuşak bir tabiata sahip olmasıyla halk nezdinde sevgiyle karşılanmıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen fetihler sonucu elde edilen ganimetler devletin ve halkın gelir seviyesini yükseltmiştir. Bu şekilde devam ederek yaklaşık altı yıllık refahın sürdüğü miladi 644-649 yılları arası halifeliğin *"Sükûnet devri"* olarak adlandırılmıştır. Ancak sükûnet devrinde pasif bir şekilde de olsa yönetime karşı şikâyetler bulunmaktadır. Zamanla Hz. Osman'ın yönetimdeki tasarrufları ve devlet görevlerine getirilenler hakkında eleştiriler çoğalarak devlete karşı memnuniyetsiz bir ortam oluşmaya başlamıştır. Hz. Osman'ın öldürülmesiyle sonuçlanan olumsuzlukların hüküm sürdüğü miladi 650-656 yılları arası ise *"Karışıklık dönemi"* olarak anılmaktadır.[167] Hz. Osman'ın hilafet döneminin iki safhada değerlendirilmesi karışıklıkların halifeliğin ikinci döneminde aniden ortaya çıktığı izlenimini doğurmaktadır. Bu izlenim doğru görünmemektedir. Çünkü sosyal olaylar geçmişten beslenmekte ve geleceği de etkilemektedir. Dolayısıyla karışıklık dönemi olarak ifade edilen dönemdeki iç karışıklıklar birden neşet etmeyerek geçmişteki problemlerin bir uzantısı olmaktadır.[168]

---

164 **Adem Apak,** "Hz. Osman'ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Siyasî Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Usul İslam Araştırmaları* 4/4 (2005), 160.

165 **Ünal Kılıç,** "Hz. Osman'ın Şehirlerin Yönetimi ve Valilikle İlgili Politikaları", *Hazreti Osman,* ed. Ali Aksu (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2020), 287.

166 **Kılıç,** "Hz. Osman'ın Şehirlerin Yönetimi ve Valilikle İlgili Politikaları", 287.

167 **İsmail Yiğit,** "Osman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/439.

168 **Apak,** "Hz. Osman'ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Siyasî Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", 158.

Hz. Osman'a yöneltile eleştirilerin başında iltimas çeşitlerinden nepotizmi uygulaması gelmektedir. Zira Hz. Osman devlet kadrolarındaki mevcut çalışanları çeşitli nedenlerle görevlerinden azlederek onların yerlerine kendi akrabalarını atamıştır.[169] Örneğin, *"Kûfe valisi Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın yerine anne bir kardeşi Velid b. Ukbe'yi,*[170] *Mısır valisi Amr b. el-Âs'ın yerine sütkardeşi Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh'i,*[171] *Basra valisi Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin yerine dayısının oğlu Abdullah b. Âmir'i"*[172] tayin etmiştir.

Hz. Osman'ın akrabalarını kayırmasında kendince haklı sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepler arasında Hz. Osman'ın *"akrabalarına düşkün olması, onlara güvenmesi, dilediği kişiyi vali yapma hak ve yetkisine sahip olduğunu düşünmesi ve bu yönde halifenin yetkilerinin sınırlandırılmamış olması, akrabaların işbaşına getirilmesini yasaklayan bir hükmün bulunmaması"*[173] sayılabilir.

Hz. Osman'ın merkez ile vilayetler arasında birliği sağlama, güvendiği akrabalarının desteğini alma niyetleriyle yetenekli gördüğü yakınlarına devlet görevlerini emanet etmesinin sonucu pek de düşündüğü gibi olmamıştır. Çünkü akrabaları kendisine beklediği güveni, desteği, itaati sağlamamış ve liyakat açısından da görevlerinin hakkını verememişlerdir.[174] Bununla birlikte Hz. Osman'ın devlet vazifelerini başka ailelerden kabiliyetli hiç kimse yokmuş gibi sadece akrabalarına tahsis etmesi de onun yaklaşımının meşru olmadığını göstermektedir.

Hz. Osman'ın akrabalarına beytülmalden başkalarına verilmeyen bağışlarda bulunması da eleştiri konusu olmuştur. Zira Hz. Ebu Bekir (r.a.) (ö. 13/634) kendi döneminde Hz. Peygamber'in beytülmalden herkese eşit hisse vermesini örnek alarak eşit ölçüde bağışlarda bulunmuştur. Hz. Ömer ise kişileri hizmetlerine ve liyakatlerine göre değerlendirerek farklı oranlarda hisse dağıtmayı uygun görmüştür.[175] İlk iki halifenin aksine Hz. Osman, akrabalarına artı bağışta bulunarak onlara iltimas geçmekte ve böyle yapmakla sıla-i rahimi gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.[176] Fakat onun Ümeyyeoğullarını gözetip

---

169 **Yiğit,** "Osman", 33/439; **Adem Apak,** "Hz. Osman Dönemi Dâhilî Problemler ve Sebepleri", *Hazreti Osman*, ed. Ali Aksu (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2020), 227.

170 **Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed İbnü'l-Esîr,** *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1997), 2/456; **Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî,** *Ensâbü'l-Eşrâf* (Beyrut: Daru'l-Fikir, 1996), 5/516.

171 **İbnü'l-Esîr,** *el-Kâmil fi't-Târîh*, 2/462; **Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî,** *Târîhu'r-Rusül ve'l-Mülûk*, nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim (Mısır: Dar'ul-Maarif, 1967), 4/252.

172 **et-Taberî,** *Târîhu'r-Rusül ve'l-Mülûk*, 4/264; **İbn Sa'd**, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 5/33.

173 **Kılıç,** "Hz. Osman'ın Şehirlerin Yönetimi ve Valilikle İlgili Politikaları", 301-303.

174 **Adem Apak,** "Hz. Osman'ın Hilafeti Döneminde Ümeyyeoğulları'nın Devlet İdaresindeki Yeri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1998), 507-508.

175 **el-Beyhakî,** *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6/574-575.

176 **Aycan,** "Hz. Osman'ın Ümeyyeoğullarıyla İlişkisi", 171; **Apak,** "Hz. Osman'ın Hilafeti Döneminde Ümeyyeoğulları'nın Devlet İdaresindeki Yeri", 511.

kollaması suiistimal edilmiştir.[177] Ümeyyeoğullarının görevlerini layıkıyla yerine getirmemeleri, Müslümanların hoşuna gitmeyen tavırlar sergilemeleri onlar hakkında şikâyetleri arttırmıştır. Hz. Osman ise onları azarlamakla yetinip görevlerinden azletme yolunu tercih etmemiştir.[178] İlk başta çeşitli sebeplerle valileri vazifelerinden alıp yerlerine akrabalarını yerleştiren Hz. Osman birçok sebebi olmasına rağmen akrabalarına karşı aynı muamelede bulunmamıştır.

Hz. Osman bütün bu siyasi olaylar üzerine evinde muhasara altına alınmış ve burada öldürülmüştür.[179] Hz. Osman her ne kadar yönetimde birliği sağlamak ve yardımlarını görmek için akrabalarını görevlere atamış olsa da ne birlik sağlanabilmiş ne de kendisi muhasara altında iken akrabalarından bir yardım görebilmiştir. Zira birlik ve yardımlaşma aynı soydan olanların bir arada olmasıyla değil iman kardeşliğiyle ve herkese adil davranılmasıyla sağlanabilmektedir.

Neticede Hz. Peygamber'in ehliyetli olma prensibiyle büyük oranda önüne geçtiği akraba kayırmacılığı ve Emevî-Hâşimî ayrıştırması tekrar gündeme gelmiştir.[180] Dolayısıyla *"Hz. Osman'ın kabilesine yakın ve iltimaskâr davranışları İslam toplumunu dini, siyasi, sosyal ve kültürel açıdan ciddi manada derinden etkilemiştir."*[181]

Hz. Ali'nin halifelik dönemine gelindiğinde Müslümanlar halifeye biat edenler, etmeyenler ve tarafsız kalanlar gibi çeşitli gruplara ayrılmış ve tam bir birlik sağlanamamıştır. Bazıları tarafından Muâviye b. Ebî Süfyân'ın (ö. 60/680) halife olarak tanınması da ikili bir iktidara sebep olmuştur.[182] Bu durum Muâviye'nin resmen halife olmasına kadar devam etmiştir.

Muâviye'nin halifelik döneminde görev dağılımının kimlere yapıldığı konusu çeşitlilik arz etmektedir. Muâviye kimi zaman görevlere akrabalarından ve kabilesinden olanları getirmiş ve böylece iltimas türlerinden nepotizmi ve tribalizmi uygulamıştır. Muâviye iktidarı ele geçirmesinde kendisine yardımcı olanları unutmamış ve bu kimselere de görevler vermiştir. Bu da iltimas çeşitlerinden partizanlık (siyasal kayırmacılık) olmaktadır. Bunların yanında Muâviye'nin liyakat sahibi kişilerin yeteneklerinden

---

177 **Apak,** "Hz. Osman Dönemi Dâhilî Problemler ve Sebepleri", 228-229.

178 **İmam Suyûtî,** *Halifeler Tarihi (Târîhu'l Hulefâ)*, thk. Cemal Mahmud Mustafa (İstanbul: Asalet Yayınları, 2019), 188.

179 **Yiğit,** "Osman", 33/441.

180 **Apak,** "Hz. Osman'ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Siyasî Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", 165.

181 **Aycan,** "Hz. Osman'ın Ümeyyeoğullarıyla İlişkisi", 163.

182 **Ethem Ruhi Fığlalı,** "Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/374.

faydalanmayı da ihmal etmediği görülmektedir. Bu doğrultuda işin ehli olanlara da görevler emanet edilmiştir.[183] Her ne kadar kabiliyetli kimselerden istifade edilse de yönetim Emevilerin hakkı olarak görülmüş ve Muâviye kendisinden sonra yerine oğlu Yezid'i (ö. 64/683) veliaht olarak tayin etmiştir.[184] Böylece Emevi saltanatı başlamakta ve gerek Emeviler gerekse sonraki dönemlerde iltimas uygulamalarının farklı tarzlarda varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

Sonuç olarak iltimas, İslam tarafından yasaklanmasına rağmen İslam tarihinde iltimasın birçok örneğine rastlanmaktadır. Kur'an'da adalet, haklara riayet, emaneti ehline vermek, doğruluk emredilirken iltimas yapıldığında bu emirlere uygun hareket edilmemiş olunmaktadır. Bu nedenle iltimas ve iltimasın sebeplerinin ne olduğunun öğrenilmesi ve öğrenilenlerin içselleştirilerek bir bilinç oluşturulması gerekmektedir.

[183] **İrfan Aycan,** *Saltanata Giden Yolda Mu'âviye b. Ebî Sufyân* (Ankara: OTTO Yayınları, 2022), 151-158.
[184] **Aycan,** *Saltanata Giden Yolda Mu'âviye b. Ebî Sufyân*, 195-199.

İKİNCİ BÖLÜM

İLTİMASLA İLGİLİ RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kavramsal olarak incelenen iltimasa Kur'an'ın bakışı da açıklandıktan sonra tezin asıl konusunu oluşturan bu bölümde iltimasla ilgili rivayetlere yer verilecektir. İltimasın lafzen ve manen rivayetlerde yer alıp almadığı, eğer bulunuyorsa ne şekillerde bulunduğu tespit edilmeye çalışılacaktır. İltimasın ıstılahtaki "adam kayırma" manası esas alınarak bu mana ile ilgili hadisler, çeşitli konulardan yola çıkarak bu konulara uygun başlıklar altında değerlendirilecektir. Bu şekilde Kütüb-i Tis'a'dan istifade edilerek iltimasla doğrudan ya da dolaylı olarak alakası olduğu düşünülen rivayetlere değinilecektir. Konular içerisine değinilen rivayetlerin sayısı yüzü geçmektedir. Bu rivayetlerin Kütüb-i Tis'adaki çeşitli tariklerinin geçtiği kitaplara dipnotlarda işaret edilecektir. Eğer varsa rivayetler arasındaki farklılıklar veya ziyadeler açıklanacaktır. Ayrıca dipnot verilirken bu farklılıklar göz önünde bulundurularak rivayetlerin hangi kaynaklarda ne şekillerde yer aldığının ayrımı yapılacaktır. Böylece iltimas, cahiliye zihniyeti, hadlerin uygulanması, haksız yere şefaatte bulunulması, çocuklar arasındaki ayrımcılık ve haksızlık, yöneticilerin adaletsiz politikaları, rüşvet, yalan şahitlik ve toplumdan dışlananlar açısından ele alınacaktır.

2.1. İltimas Kavramının Lafız Olarak Yer Aldığı Rivayetler

İltimas, لمس (Lms) kökünden türeyerek ifti'al babında (التمس – يلتمس – التماس) mastar bir kelime olmaktadır. Hadis metinlerinde iltimas kavramı lafız olarak mastar haliyle yer almazken fiil ve emir formlarında yer almaktadır. Hadis metinlerinde fiil ve emir formlarında geçen bu lafızlar "istemek" ve "aramak" gibi sözlük anlamlarıyla kullanılmakta olup "adam kayırma" manasında hiçbir rivayette rastlanmamaktadır. Dolayısıyla Kütüb-i Tis'a'da kelimenin mastar hali dışında birçok rivayette geçtiği ve bu rivayetlerde çoğunlukla "bir şeyi bulma isteğiyle o şeyi aramak" anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. Örneğin evlenmek üzere olan adama Hz. Peygamber, nikâhta mehir olarak verecek bir şey aramasını

söylemekte ve devamında *"Demirden de olsa bir yüzük ara!* (التمس ولو خاتما من حديد)"[185] buyurmaktadır. Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) (ö. 32/652-53) Hz. Peygamber'in kendisine *"Benim için üç tane taş ara!* (التمس لي ثلاثة أحجار)"[186] dediğini bildirmektedir. Hz. Peygamber'in Enes b. Mâlik'in (ö. 93/711-12) üvey babası Ebû Talha'ya (ö. 34/654-55) (r.anhüma), *"Hayber'e varıncaya kadar bana hizmet etmesi için oğlan çocuklarınızdan bir çocuk ara!* (التمس غلاما من غلمانكم يخدمني حتى أخرج إلى خيبر)"[187] diyerek emretmiştir. Kadir gecesinin hangi gün olduğuyla ilgili olarak Hz. Peygamber, *"Onu Ramazan'ın son on gecesinde arayın.* (فالتمسوها في العشر الأواخر من رمضان)"[188] veya *"Onu beş, yedi ve dokuzunda arayın.* (التمسوها في السبع والتسع والخمس)"[189] buyurmaktadır.

İltimas kelimesinin "istek" manasında kullanıldığı rivayetler de bulunmaktadır. Örneğin Hz. Peygamber'in emrini nakleden Enes b. Mâlik, *"İnsanlardan abdest almalarını istedi.* (فالتمس الناس الوضوء)"[190] demektedir. Bedreddin el-Aynî (ö. 855/1451) bu ifadeyi açıklarken "الالتماس: الطلب (فالتمس الناس)"[191] şeklinde iltimas kelimesinden maksadın istek olduğunu belirtmektedir.

Hz. Peygamber'in huzurunda bulunan bir sahabi, karısının zina yaptığını söylemektedir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, *"Delil, şahit ara!* (يلتمس البينة)"[192] buyurur. Hz. Peygamber'in bu emriyle zina iddiasına delil getirilmesini istediğini beyan eden Bedreddin el-Aynî, "قوله (يلتمس البينة) جملة حالية من الالتماس وهو الطلب"[193] derken yine iltimasın istek manasına işaret etmektedir.

Lafzen iltimasın sözlük manalarıyla yer aldığı rivayetlerin sayısını çoğaltmak mümkündür. Ancak çalışmamızda iltimasın "adam kayırma" manası esas alındığından

---

185 **Mâlik b. Enes,** *Muvatta'*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zami (Abu Dabi, Birleşik Arap Emirlikleri: Zayed Bin Sultan Al Nahyan Hayırsever ve İnsani Yardım Vakfı, 2004), "Nikâh", 3/751 (No. 1920); **Buhârî,** "Nikâh", 7/17 (No.5135); **Nesâî,** "Nikâh", 6/123 (No. 3359).

186 **Tirmizî,** "Tahâret", 1/25 (No. 17); **Ahmed b. Hanbel,** *Müsned*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dârü'l-Hadis, 1995), 3/545; 4/257.

187 **Buhârî,** "Cihâd", 4/35 (No. 2893); "Et'ıme", 7/76 (No. 5425); "Deavât", 8/78 (No. 6363); **Müslim,** "Hac", 2/993 (No. 1365); **Nesâî,** "İstiâze", 8/274 (No. 5503).

188 **Buhârî,** "Fazlü leyleti'l-kadr", 3/46, 47 (No. 2016, 2021); **Müslim,** "Sıyâm", 2/823-824, 826, 828 (No. 1165-1167, 1169); **Tirmizî,** "Savm", 3/149 (No. 792); **Ebû Dâvûd,** "Şehru Ramazan", 2/52 (No. 1381, 1383); **Nesâî,** "Sehv", 3/79 (No. 1356); **İbn Mâce,** "Sıyâm", 1/561 (No. 1766); **Dârimî,** "Savm", 2/1118 (No. 1822-1823); **Ahmed b. Hanbel,** *Müsned*, 1995, 1/201; 2/502; 3/72, 145, 450; 4/302; 5/82; 8/22.

189 **Buhârî,** "İmân", 1/19 (No. 49); "Fazlü leyleti'l-kadr", 3/47 (No. 2023); "Edeb", 8/16 (No. 6049); "Ta'bîr", 9/31 (No. 6991); **Tirmizî,** "Savm", 3/151 (No. 794); **Ahmed b. Hanbel,** *Müsned*, 1995, 4/355.

190 **Buhârî,** "Vudû", 1/45 (No. 169).

191 **Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî,** *Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dar-u İhya'it-Turas'il-Arabi, ts.), 3/33.

192 **Buhârî,** "Kitâbu't-Tefsir", 6/100 (No. 4747).

193 **el-Aynî,** *Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 13/250.

buraya kadar nakledilen örnekler, iltimasın sözlük manasıyla geçtiği rivayetlerin durumunu açıklamada yeterli görülmektedir.

2.2. İltimas Kavramının Manasıyla İlgili Rivayetler

Adam kayırma manasına gelen iltimas bizzat hadis metinlerinde yer almamaktadır. Ancak iltimasın terim manasıyla ilgili birçok rivayet bulunmaktadır. Bu başlık altında çeşitli konular iltimas açısından ele alınarak iltimas hakkında tespit edilen rivayetler değerlendirilecektir.

2.2.1. Cahiliye Zihniyeti ve İltimas

Tarihsel olarak cahiliye, İslam öncesi Arap toplumunun içinde bulunduğu, birçok kötülüğü, zulmü, haksızlığı barındıran hayat anlayışının hâkim olduğu döneme işaret etmektedir. Bireysel manada ise cahiliye, insanın İslam ile şereflenmeden önceki hayatını ifade etmektedir.[194] "*Hâsılı ferdin hayatı, İslam ile tam iki kısma bölünmüştür. Bu ana kadar o, bir cahil idi, bu andan itibaren ise bir Müslim'dir."*[195]

Müslüman olmak öncelikle her şeye gücü yetenin Allah olduğunu bilerek O'na güvenmek ve böylece kibirden, gururdan, bencillikten vazgeçip tevazu ile Allah'a kul olmaktır. Cahiliye zihniyetine sahip olmak ise sadece kendi gücüne güvenmek, kendini başkalarından üstün tutarak büyüklenmek, kendisinin ve himayesindekilerin şerefini korumak için her şeyi göze almaktır.[196] Gururunu korumak için her türlü haksızlığı yapmaktadır. Kendisini ve soyunu üstün görmesinden dolayı kabile taassubu olan asabiyet anlayışını benimseyerek "zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et" sloganına sarılmaktadır.[197] Bununla birlikte *"Sosyal yapının kabilecilik esasına dayandığı, insanın ancak mensup olduğu kabileye göre değer kazanabildiği, ırk, renk, soy ve zenginliğin*

---

194 **Mustafa Fayda,** "Câhiliye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/17-18.

195 **İzutsu,** *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, 190.

196 **İzutsu,** *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, 190-191.

197 **Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî,** *el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dar-u İhya'it-Turas'il-Arabi, ts.), 16/137.

üstünlük ölçüsü olarak kabul edildiği bir sistem"[198] ortaya çıkmaktadır. Bu sistemle birlikte kabilecilik anlayışı iltimasın sebepleri arasında yer almakta ve haksızlığına, zulmüne rağmen aynı kabileden olanların korunup kollanması iltimas çeşitlerinden tribalizm (kabile kayırmacılığı) olmaktadır.

Kur'an'da cahiliye gururu, *"hamiyyetü'l-câhiliyye"* şeklinde yer almakta ve bu şekliyle geçtiği ayette *"İnkâra sapmış olanlar o zaman kalplerini o gurura, Cahiliye dönemine ait büyüklenme duygusuna kaptırmışlardı."*[199] buyrulmaktadır. Hz. Peygamber de İslam'la birlikte cahiliye gururunun ilga edildiğini ve insanların yaratılış itibariyle eşit olduklarını belirtmek üzere *"Allah, cahiliye gururunu ve atalarla övünme âdetini ortadan kaldırmıştır. 'Takva sahibi mümin' ve 'bedbaht günahkâr' ayrımı vardır. İnsanlar Âdem'in çocuklarıdır, Âdem ise topraktan yaratılmıştır."*[200] buyurmaktadır.

Cahiliye hakkında gelen bir başka ayette *"Yoksa Cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar?"*[201] ifadesiyle cahiliye hükmüne işaret edilmektedir. Ayetin öncesinin sebebi nüzulüne bakıldığında cahiliye hükmünden maksadın mahkemede hâkimin herhangi bir menfaat karşılığı haksız tarafa iltimas geçerek haklı olduğuna hükmetmesi olduğu görülmektedir. Zira Yahudilerin eşrafından bir grup, hasımlarıyla aralarındaki davayı Hz. Peygamber'e getirerek kendileri lehinde hüküm vermesi karşılığında Hz. Peygamber'e itaat edeceklerini söylemektedirler.[202]

Cahiliye kavramı, bir kimsenin İslam'a girdikten sonra bir anlık gaflet ile İslami değerlerden uzaklaşmasını da kapsamaktadır. Hz. Peygamber cahiliye zihniyetinin fırsat buldukça ortaya çıkabileceği düşüncesiyle bu duruma karşı uyarılarda bulunmuştur. [203] Örneğin bir rivayette *"Ümmetimde cahiliye âdetlerinden kalma dört şey vardır ki bunları (kolaylıkla) terk edemezler. Bunlar; asaleti ile övünme, nesepleri kötüleme, yıldızlarla yağmur isteme ve bağıra çağıra ölülere yas tutmadır..."*[204] buyrularak bu hususlarda dikkatli olunması istenmektedir. Hz. Peygamber'in bu uyarılarının isabetli olduğunu gösteren olaylar da vuku bulmuştur. *"Biri muhacirlerden diğeri ensardan iki çocuk kavga eder. Bunun üzerine muhacirler, -Yetişin ey muhacirler! diye bağırırken ensar da -Yetişin ey ensar! diye bağırır. Bu olaya şahit olan Hz. Peygamber, -Bu cahiliye çağrısı da nereden çıktı! demiştir."* Bunun üzerine ashap, çocukların kavgasını anlatır ve Hz. Peygamber, *"Zalim de olsa*

198 **Özafşar vd.,** *Hadislerle İslâm*, 6/178.
199 **el-Fetih** 48/26.
200 **Tirmizî,** "Menâkıb", 5/734-735 (No. 3955-3956).
201 **el-Mâide** 5/50.
202 *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2/288.
203 **Fayda,** "Câhiliye", 7/18.
204 **Müslim,** "Cenâiz", 2/644 (No. 934).

mazlum da olsa kardeşinize yardım ediniz." buyurur.[205] Cahiliye döneminde söylenen bu sözü Hz. Peygamber'den duyan ashap şaşırarak zalime nasıl yardım edileceğini sorar. Hz. Peygamber de *"Onu zulümden uzaklaştırırsın veya onun zulmüne engel olursun. Ona yapacağın yardım işte budur."* cevabını verir.[206] Zalim kişi zulmüyle aslında kendisini de mazlum durumuna düşürmektedir. Onu zulmünden vazgeçirmek mazlum olan kendisine yardım etmektir.[207] Zulme engel olmakla ilgili bir başka rivayette *"İnsanlar bir zalimi görürler de onun zulmüne engel olmazlarsa, Allah'ın onları genel bir azaba uğratması kaçınılmazdır."*[208] ikazı yapılmaktadır. Hz. Peygamber bu beyanlarıyla ashabını cahili bir uygulamaya kapılmaktan kurtarmış ve cahiliye zihniyetindeki hatalı anlayışı yorumlamıştır. Zira zalimin zulmünden vazgeçirilmesi yerine onun zulmetmesine yardımcı olunması haksızlığına rağmen yanında yer almayı ifade eden iltimasın ta kendisi olmaktadır. Ashabın çocuklarının kavgasında kavganın sebebini ve sorumlusunu araştırmadan yani haklı haksız ayrımı yapmadan kendi çocuklarını korumaya çalışması sonucunda oluşabilecek iltimasa karşı Hz. Peygamber'in müdahalede bulunduğu görülmektedir.

Hz. Peygamber'den sonra Müslümanlardan bir kimse veya bir grup gaflete düştüğünde onları uyarma görevi bütün Müslümanların sorumluluğu, görevi olmaktadır. Bu görev Kur'an'da *"emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker (İyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalışma)"*[209] şeklinde geçmektedir. Hz. Peygamber bir kötülüğe şahit olunduğunda onun düzeltilmesini emretmektedir.[210] Bu sorumluluğun önemini vurgulamak üzere de bir gemide bulunan iki grup insan örneğini vermektedir. İki grup arasında çekilen kura ile bir grup geminin alt katında diğeri ise üst katında yerlerini alırlar. Alt kattakiler su ihtiyaçlarını gidermek üzere sürekli üsttekilere giderek onları rahatsız etmek istemezler. Böylece geminin altından bir delik açıp suyu bu şekilde temin etmeyi düşünürler. Ancak gemide oluşacak bir gedik gemide bulunan herkesin sonu olacağından üstekilerin alttakileri bu fikirden vazgeçirmesi gerekmektedir. Dolayısıyla alttakilere engel olmazlarsa herkes helak olur, engel olurlarsa herkes kurtulur.[211]

Geçmiş ümmetlerin iyiliği emredip kötülükten menetme kaidesine uymayarak helak olduklarından bahseden Hz. Peygamber bu hususta ümmetini uyarmaktadır.[212] Konuya

---

205 **Müslim,** "Birr ve Sıla", 4/1998 (No. 2584).
206 **Buhârî,** "İkrâh", 9/22 (No. 6952); **Tirmizî,** "Fiten", 4/523 (No. 2255).
207 **Canan,** *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi,* 10/153.
208 **Tirmizî,** "Tefsîru'l-Kur'an", 5/256 (No. 3057); **Ebû Dâvûd,** "Melâhim", 4/121 (No. 4336).
209 **Âl-i İmrân** 3/104; **et-Tevbe** 9/71.
210 **Müslim,** "İman", 1/69 (No. 49); **Ebû Dâvûd,** "Melâhim", 4/123 (No. 4340).
211 **Buhârî,** "Şirket", 3/139 (No. 2493).
212 **Ebû Dâvûd,** "Melâhim", 4/121 (No. 4336).

iltimas cihetinden bakıldığında toplumda adalete engel olma, güveni ortadan kaldırma, haksızlıklara neden olma gibi birçok olumsuz sonucu doğuran iltimas uygulamalarına da engel olunması gerekmektedir. Toplumda görülen adam kayırma eylemeleri görmezden gelinmemeli, insanların torpil yapmasından yüz bularak bu kötülüğe dâhil olunmamalı ve sahip olunan güç nispetince insanlara iltimasın İslam'da yeri olmayan yanlış bir davranış olduğu anlatılarak bu konuda gaflet giderilmeye çalışılmalıdır. Zira olumsuz bir davranışa mani olabilmek için öncelikle o davranışın yanlışlığı noktasında farkındalık oluşturulmalı ve bilinç arttırılmalıdır.

Cahiliye zihniyetinin genel yapısı incelendiğinde iltimas diye nitelendirilebilecek birçok davranışı görmek mümkündür. Böylece iltimasın iki bileşeni olan kayıran ile kayırılana cahiliye zihniyetinde rastlanabilmektedir. Kayıran yani iltimas geçen kişi ailesine, akrabalarına, dostuna veya kabilesine ayrıcalık tanıyarak insanları yakınlık ilişkisine göre ayrıştırmaktadır. Burada nesep üstünlüğü ve kabile taassubu söz konusudur. Kayıran, bu kimselerin haklı ya da haksız olmalarına bakmaksızın yardımına koşmakla "zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et" sloganına hizmet etmektedir. Kayırılan yani iltimas geçilen ise yine üstünlük düşüncesiyle bir şeyi hak edip etmediğinin hesabını yapmadan sadece o şeyi elde etmeyi istemektedir. İstediğine ulaşmada çaba sarf etmek ve talebinin gerçekleşip gerçekleşmeme noktasında her şeye gücü yeten Allah'a güvenmek yerine isteğini oldurmada kendi gücüne güvenmektedir. Ayrıca her iki taraf da menfaate dayalı olarak işbirliği yapmaktadır. Dolayısıyla iltimas, cahiliye zihniyetini oluşturan olumsuz yapıların bütünleşmiş hali olmaktadır.

2.2.2. Hadleri Uygulamada İltimas

Kur'an ve hadislerde geçen had (الحدّ) ve onun çoğulu hudûd (الحُدود) kelimesi fıkıhta *"Allah hakkı olarak yerine getirilmesi gereken, miktar ve keyfiyeti nasla belirlenmiş kısas ve diyet dışındaki cezaî müeyyideleri ifade eder."*[213] Kur'an'da çoğunlukla *"hudûdullah"* formunda yer alıp *"Allah'ın koyduğu hükümler, sınırlar"*[214] anlamına gelmektedir. Hadis kitaplarında ise "Kitabu'l-Hudûd" başlığı altında had kelimesini ihtiva eden rivayetler yer almaktadır. Bu rivayetlerde had kavramıyla kastedilen mana, işlenen belirli suçlar

[213] **İbn Manzûr,** "Hd", 3/140; **Râğıb el-İsfahânî,** "Hd", 221; **Ali Bardakoğlu,** "Had", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/547.

[214] **el-Bakara** 2/229; **en-Nisâ** 4/14; **et-Tevbe** 9/112; **et-Talâk** 65/1.

sonucunda uygulanması icap eden cezalardır. Kur'an'da had kapsamında olan cezalar dört gruba ayrılmaktadır.[215] Bunlar;

1. *"Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun."*[216]

2. *"İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliklerini asla kabul etmeyin."*[217]

3. *"Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah'tan bir ibret olarak ellerini kesin."*[218]

4. *"Allah'a ve peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da bulundukları yerden sürgün edilmeleridir."*[219] Ayette bahsedilen kişiler, *"İnsanların Allah inancını sarsmaya ve yıkmaya yönelik faaliyetlerde bulunan, eşkıyalık ve kanunsuzluk yapan, yol kesip insanlara korku salan, halkın emniyetini bozup canlarına, mallarına veya namuslarına tecavüz eden veya bu fiilleri örgütlenerek yapanlardır."*[220] Ancak bu kimselerden suçları dolayısıyla yakalanmadan önce pişman olup tövbe edenler ayetin kapsamına dâhil değildir.[221]

Had olarak ifade edilen cezalar ayetlerle sabit olup bu cezalara sebebiyet veren suçlarda ekleme ve çıkarma yapılamaz. Ayrıca cezalarda hafifletme veya ağırlaştırma söz konusu olamayacağı gibi cezaların başka cezalara dönüştürülmesi ya da affedilmesi de düşünülemez. Bu cezalardan amaç korunması gereken beş değerin (can, akıl, din, ırz, mal) ve toplumsal düzenin muhafaza edilmesidir. Ayrıca suçun işlenmesine ya da tekrarlanmasına yönelik cezanın caydırıcı olunması hedeflenmektedir.[222] Hz. Peygamber de *"Allah'ın koyduğu hadlerden birisinin dosdoğru uygulanması Allah'ın beldelerinde kırk gece süreyle yağan yağmurdan daha hayırlıdır."*[223] buyurmaktadır. Dolayısıyla hadler üzerinde değiştirici ya da iptal edici bir müdahalede bulunulamaz. Ancak şahsi hakların ağırlıkta olduğu hırsızlık suçu gibi durumlarda malı çalınan kişi hırsızdan davacı olmadan önce onu affedebilmektir. Suç mahkemeye intikal ettikten sonra artık mağdurun suçluyu affetme yetkisi bulunmaz. Zira Hz. Peygamber, suçlu kendisine getirilip o kişiden şikâyetçi

---

215 **Bardakoğlu,** "Had", 14/547-548.
216 **Nûr** 24/2.
217 **Nûr** 24/4.
218 **el-Mâide** 5/38.
219 **el-Mâide** 5/33.
220 *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2/260-261.
221 **el-Mâide** 5/34. *"Ancak onları yenip ele geçirmenizden önce tövbe edenler müstesna! Biliniz ki Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir."*
222 **Bardakoğlu,** "Had", 14/548-550.
223 **İbn Mâce,** "Hudûd", 2/848 (No. 2537, 2538).

olunduktan sonra affetmek isteyenlere, *"Ceza gerektiren davalarınızı huzuruma gelmeden kendi aranızda anlaşın. Bu davalar bana getirilince ceza vermem vacip olur."*[224] demektedir. Bir başka rivayette de *"Hadleri aranızda bağışlayınız. Bana ulaşan haddin uygulanması ise vacip olmuştur."*[225] buyrulmaktadır.

İnsanlar kendilerine yakın hissettikleri kişilerin bir suç işlemelerine karşın cezalandırılmalarını istemeyebilirler. Böylesi suçluları çeşitli sebeplerden ötürü kayırıp ceza almalarına engel olmaya çalışırlar. Bununla ilgili olarak Hz. Peygamber, *"Allah'ın hadlerini (kanunî cezaları, size) yakın olan ve uzak olan herkese uygulayın. Sakın hiçbir kınayanın kınaması sizi Allah'ın hükmünü uygulama hususunda alıkoymasın!"*[226] buyurarak hadlerde iltimas yapılmamasını emretmektedir.

Bir devlet başkanı olarak Hz. Peygamber, yalnızca Müslümanların değil yönetimi altındaki zimmîlerin de iltimas yapmalarına izin vermemiştir. Tevrat'ta hadlerden zina suçuna karşı recm cezası yer almaktadır. Yahudiler, eşraflarından biri zina suçunu işlediğinde haddi uygulamazken zayıf gördükleri kimselerden biri bu suçu işlediğinde haddi uygulamaktaydılar. Böylece zamanla Yahudilerin eşrafları arasında zina çoğalmıştır. Bunun üzerine Yahudi âlimler zina suçunun haddini değiştirerek recm yerine zina yapanın yüzünü kömürle boyayıp dayak atma cezasını getirmişlerdir. Hz. Peygamber, huzuruna yüzü kömürle boyalı ve dayak atılmış bir Yahudi'nin getirilmesiyle bu durumdan haberdar olmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber, *"Allah'ım! Yahudiler senin emrini öldürdükleri (uygulamadıkları) zamanda, senin emrini ilk ihya eden (uygulayan) benim."* diyerek bu kişiye recm uygulanmasına hükmetmiştir.[227] Dolayısıyla Hz. Peygamber, Yahudileri hadleri uygulamaktan men eden ya da hadleri değiştirmelerine sebep olan iltimasa karşı uyarmıştır.

Mücrim ister insanın kendisi, akrabası, eşi-dostu isterse mensup olduğu kabilenin bir ferdi ya da soylu, zengin birisi olsun hak ettiği cezaya çarptırılmalıdır. Dolayısıyla mücrimin hiçbir vasfı onu imtiyaz sahibi yapmaz ve hakka engel olamaz.

---

224 **İbn Mâce,** "Hudûd", 2/865 (No. 2595); **Nesâî,** "Kat'u's-sârık", 8/69-70 (No. 4881-4886).
225 **Ebû Dâvûd,** "Hudûd", 4/133 (No. 4376).
226 **İbn Mâce,** "Hudûd", 2/849 (No. 2540).
227 **Müslim,** "Hudûd", 3/1327 (No. 1700); **Ebû Dâvûd,** "Hudûd", 4/154 (No. 4447-4448); **İbn Mâce,** "Hudûd", 2/855 (No. 2558).

2.2.3. Üsâme b. Zeyd'in Şefaati/Aracılığı

Şefaat/aracılık iyilik üzerine olabileceği gibi kötülük üzerine de olabilmektedir. Hz. Peygamber, *"Kim bir hayra vesile olursa, ona o hayrı işleyenin ecri kadar sevap vardır."*[228] buyurarak iyi ve güzel işlerin gerçekleşmesinde aracı olmaya teşvik etmektedir. Bir kötülüğün, zulmün meydana gelmesinde aracı olmak ise iltimas yapmak anlamına gelir ki bu durumda kişi günah kazanmaktadır.[229] Hz. Peygamber iltimas yapmaya, kötülüğe aracı olmaya karşı ashabını uyarmaktadır. Bu uyarı, Üsâme b. Zeyd'in (r.a.) aracılık yaptığı olaya dair Hz. Peygamber'in tepkisinde, açıklamalarında en açık şekilde görülmektedir.

Kureyş kabilesinin Mahzun soyundan bir kadın, bir rivayete göre Mekke'nin fetih günü hırsızlık yapmıştır. Bazı rivayetlerde ise kadının ödünç eşya veya mücevher alıp onları geri vermediği veya sattığı şeklinde geçmektedir.[230] Kureyşliler kendi kabilelerine mensup birisinin işlediği suç dolayısıyla ceza alacak olmasına derinden üzülürler ve bu hususta kadının ceza almamasını istediklerinden endişelenmeye başlarlar. Çeşitli rivayetlerde hırsızlık yapan kadın için şerefli, nüfuz sahibi, zengin, asil, itibarlı, meşhur ve hatırı sayılır ifadeleri geçmektedir. Onun sayılan vasıfları dolayısıyla da ceza almaması gerektiği düşünülmektedir. Dolayısıyla gerek nesebi, kabilesi gerek de bulunduğu saygın konumu nedeniyle hırsız kadına iltimas ederek hırsızlık suçuna karşı had uygulamaktan onu muaf tutmak isterler. Bu doğrultuda Hz. Peygamberle görüşüp kadının affını talep etme görevini üstlenecek birisini düşünürler. Onlara göre bu görevi üstlenecek kişinin hem cesaretli hem de Hz. Peygamber'in nezdinde sevilen birisi olması icap etmektedir.[231]

Gerekli gördükleri vasıfları taşıyan Üsâme b. Zeyd'e hırsız kadın hakkında şefaatçi/aracı olması için başvururlar. Zira Hz. Peygamber'in Üsâme b. Zeyd'i ve torunu Hasan'ı (ö. 49/669) kucağına alarak *"Allah'ım, ben bunları seviyorum, sen de sev!"*[232] diye dua ettiği bilinmektedir. Sonunda Üsâme b. Zeyd aracılık yapmayı kabul eder ve olayı Hz. Peygamber'e anlatarak hırsız kadının suçunun mağfiret edilmesini rica eder. Hz. Peygamber duydukları karşısında o kadar öfkelenir ki öfkeden yüzünün rengi değişir. Bu halde iken

---

228 **Müslim,** "İmâre", 3/1506 (No. 1893); **Ebû Dâvûd,** "Edeb", 4/333 (No. 5129).
229 **en-Nisâ** 4/85.
230 **Müslim,** "Hudûd", 3/1315 (No. 1688); **Ebû Dâvûd,** "Hudûd", 4/132, 139 (No. 4374, 4395, 4397); **Nesâî,** "Kat'u's-sârık", 8/70-72 (No. 4887-4890, 4892, 4894).
231 **Buhârî,** "Fedâilü's-sahâbe", 5/23 (No. 3732).
232 **Buhârî,** "Fedâilü's-sahâbe", 5/24 (No. 3735).

Üsâme'ye hitaben *"Allah'ın hududundan bir had hususunda şefaat mi talep ediyorsun?"*[233] diyerek kızgınlığını ifade eder. Bu söz karşısında Üsâme hata yaptığının, Allah'ın kanunlarına muhalif davrandığının ve bir mücrime arka çıkarak ona kötülüğünde ortak olduğunun farkına varır. Hemen Hz. Peygamber'e, *"Benim için mağfiret dile ya Resûlallah!"*[234] diyerek pişmanlığını dile getirir.

Burada Hz. Peygamber her ne kadar Üsâme'ye hitaben konuşmuş olsa da onun kızgınlığı sadece Üsâme'ye yönelik değil bu olayda payı olan herkese yöneliktir. Hz. Peygamber ayağa kalkarak cemaate bir hutbe irat eder. Hutbede *"Sizden önce gelip geçen insanların helâk olmalarının sebebi şudur; aralarında ileri gelen (zengin, şerefli) kimseler hırsızlık yapınca suçun cezasını vermezlerdi. Aralarında kimsesiz zayıf ve fakir kimseler hırsızlık yapınca derhal ona had tatbik ederlerdi."*[235] buyurarak iltimas sonucu hadleri uygulamaktan vazgeçmenin insanların helak olmalarına sebep olduğunu bildirmektedir. Hz. Peygamber hutbenin devamında herkesin kanun önünde eşit olduğunu vurgulayarak *"Allah'a yemin ederim ki Muhammed'in kızı Fâtıma hırsızlık yapmış olsa mutlaka onun da elini keserdim!"*[236] buyurmaktadır. Böylece hırsız kadına imtiyaz tanınmadan el kesme cezası uygulanmıştır. Hz. Aişe'den (r.anha) rivayet edildiğine göre bu kadın sonradan tövbe etmiş ve evlenmiştir. Ayrıca bu rivayette kadının zaman zaman Hz. Aişe'ye uğradığı ve Hz. Aişe'nin de onun ihtiyaçlarını Hz. Peygamber'e ulaştırdığı da nakledilir.[237]

Nakledilen rivayette Hz. Peygamber'in zamanında dahi sahabenin kabile taassubunu güttüğü durumlar müşahede edilmektedir. Ancak bu dönemde Hz. Peygamber ashabını ikaz ederek olumsuzluklara engel olmaktadır. Zira Hz. Peygamber'in uyarısına göre bir kişi suça karıştığında kim olduğu ya da kimlerden olduğu fark etmeksizin işlediği suç açısından değerlendirilerek kişinin hak ettiği ceza uygulanmalıdır.

Âlimler bu rivayet sonucu *"hududa giren bir suç işlenir, bu da imama (veya naibi, kadı gibi resmi makamlara) ulaşırsa bunu örtbas ettirmek, affettirmek için yapılacak her*

---

233 **Buhârî,** "Enbiyâ", 4/175 (No. 3475); "Megâzî", 5/151 (No. 4304); "Hudûd", 8/160 (No. 6788); **Müslim,** "Hudûd", 3/1315 (No. 1688); **Tirmizî,** "Hudûd", 4/37 (No. 1430); **Ebû Dâvûd,** "Hudûd", 4/132, 139 (No. 4373, 4396); **Nesâî,** "Kat'u's-sârık", 8/73, 74, 75 (No. 4898-4899, 4902, 4903).

234 **Buhârî,** "Megâzî", 5/151 (No. 4304); **Müslim,** "Hudûd", 3/1315 (No. 1688); **Nesâî,** "Kat'u's-sârık", 8/73, 74, 75 (No. 4898, 4902, 4903).

235 **Buhârî,** "Enbiyâ", 4/175 (No. 3475); "Fedâilü's-sahâbe", 5/23 (No. 3733); "Megâzî", 5/151 (No. 4304); "Hudûd", 8/160 (No. 6787, 6788); **Müslim,** "Hudûd", 3/1315 (No. 1688); **Tirmizî,** "Hudûd", 4/37 (No. 1430); **Ebû Dâvûd,** "Hudûd", 4/132, 139 (No. 4373, 4396); **Nesâî,** "Kat'u's-sârık", 8/72-75 (No. 4895, 4897-4903).

236 **Müslim,** "Hudûd", 3/1316 (No. 1689); **Nesâî,** "Kat'u's-sârık", 8/71, 72 (No. 4891, 4894, 4896).

237 **Buhârî,** "Megâzî", 5/151 (No. 4304); **Müslim,** "Hudûd", 3/1315 (No. 1688); **Nesâî,** "Kat'u's-sârık", 8/75 (No. 4903).

çeşit teşebbüs haramdır." [238] hükmüne varmışlardır. Suçu affettirmek için yapılan teşebbüslerden birisi şefaat/aracılık olmaktadır. İşte Hz. Peygamber'in öfkelenmesine sebep olan Üsâme b. Zeyd'in aracılığı bu türdendir. Hadlerin kaldırılmasında şefaatçi/aracı olmakla ilgili bir başka rivayette *"Kim şefaat ederek Allah'ın hadlerinden birinin tatbik edilmesine mani olursa Aziz ve Celil olan Allah'a muhalefet etmiş olur."*[239] buyrulmaktadır. Hadiste insanlar üzerinde hatırını, etkinliğini ve diğer birtakım baskılar kullanarak hadlere mani olmak için aracılık yapmak Allah'a karşı çıkmakla eşdeğer görülmüştür. Dolayısıyla bu konuda aracı olan kişi büyük günah işlemiş olmaktadır. *"Çünkü Allah'a muhalefet etmek büyük günahtır."*[240] İltimas bir kimsenin hak etmediği şeye ulaşmasında aracılık etmek olduğu gibi bir kimsenin hak ettiği cezaya engel olma noktasında aracılık edip onu diğer tecziye edilenlerden ayrı tutmak anlamını da ihtiva etmektedir. İltimasın bu ikinci anlamı hadislerden çıkarılan haram olma ve büyük günah teşkil etme hükümleriyle birlikte dikkate alındığında iltimastan uzak durmanın önemi daha iyi anlaşılacaktır.

2.2.4. Çocuklar Hakkında İltimas

Toplumsal yapının en küçük birimi olan ailede her bir ferdin diğerlerine karşı sorumlulukları vardır. Eşlerin birbirine, çocukların anne-babaya, anne-babanın çocuklarına yönelik yerine getirmeleri gereken yükümlülükleri bulunmaktadır. Hz. Peygamber, *"Her biriniz çobansınız ve her biriniz elinizin altındakinden sorumlusunuz."* [241] hadisinin devamında anne-babanın da birer çoban olduğunu belirterek himayelerinde bulunan çocuklardan sorumlu olduklarına işaret etmektedir. Bu sorumluluk aile bireyleri arasında hak kavramını doğurmaktadır. "*İlişkiler ne kadar yakın ve yoğun ise hak ve sorumluluklara özen göstermek de o kadar önemli hâle gelmektedir."*[242] Bu nedenle maddi-manevi her açıdan hayatı paylaşan, birlikte yaşayan aile üyelerinin haklarını gözetmek mühim olmaktadır.

Bu konuya örnek olabilecek rivayet şöyledir; Selmân-ı Fârisî (r.a.) (ö. 36/656) muâhât dolayısıyla kardeş ilan edildiği Ebü'd-Derdâ'yı (r.a.) (ö. 32/652) bir gün ziyaret ettiğinde

---

238 **Canan,** *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 6/266.
239 **Ebû Dâvûd,** "Akdiye", 3/305 (No. 3597, 3598).
240 **Canan,** *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 6/295.
241 **Buhârî,** "Cum'a", 2/5 (No. 893); "İstikrâz", 3/120 (No. 2409); "Itk", 3/150 (No. 2554, 2558); "Vesâyâ", 4/5 (No. 2751); "Nikâh", 7/26, 31 (No. 5188, 5200); **Müslim,** "İmâre", 3/1459 (No. 1829).
242 **Özafşar vd.,** *Hadislerle İslâm*, 3/617.

onun kendisini ibadetlere adadığını ve böylece ailesini ihmal ettiğini müşahede etmiştir. O günü Ebü'd-Derdâ ile birlikte geçiren Selmân-ı Fârisî gününü nasıl idame ettireceği noktasında kardeşini yönlendirmiş ve *"Senin üzerinde muhakkak ki, Rabbin için bir hak vardır. Senin üzerinde nefsin için de bir hak vardır. Senin üzerinde ailen için de bir hak vardır. Binâenaleyh sen her hak sahibine hakkını vermelisin!"* tavsiyesinde bulunmuştur. Bu olay Hz. Peygamber'e iletilmiş ve Hz. Peygamber de Selmân-ı Fârisî'nin uygulamalarını, tavsiyesini onaylayarak onun doğru söylediğini ifade etmiştir.[243]

Hakkının gözetilmesine en çok ihtiyaç duyan insan grubu çocuklar olmaktadır. Çünkü çocuk demek henüz hakkını koruyacak, kendini savunacak bir olgunluğa ulaşmamış demektir. Dolayısıyla aile içerisindeki sorumluluk ve haklar çocuklar açısından ele alındığında çocuğun anne-babası üzerindeki hakları hadisler çerçevesinde; güzel isim seçme,[244] iyi terbiye verme,[245] evlendirme ve kardeşleriyle eşit muamelede bulunma olmaktadır.[246]

Çocuklar arasında eşit davranılmayarak kardeşlerden bazılarına hakları verilirken diğerlerine hak ettikleri ilgi ve alakanın dahi gösterilmemesi kayırmacılığa/iltimasa yol açmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarını özellikle kız-erkek olarak ayırmaları cinsiyet kayırmacılığı olmaktadır. Cahiliye zihniyeti olan bu ayrımcılık, cahiliye döneminde kız çocuklarının canlı bir şekilde toprağa gömülerek ölüme terkedilmelerine kadar varmıştır. Hz. Peygamber, *"Şüphesiz Allah sizlere kız çocuklarını diri diri gömmeyi haram kıldı…"*[247] buyurarak İslam'ın bu çirkin uygulamayı kaldırdığını bildirmektedir. Bu yasağı dikkate alanlar hakkında ise Hz. Peygamber, *"Her kimin bir kızı olur da onu öldürmez, alçaltmaz, erkek çocuğunu ona tercih etmezse Allah onu cennete koyar."*[248] demektedir.

Çocuklar arasında cinsiyet kayırmacılığı hakkında gelen bir rivayete göre adamın biri Hz. Peygamber'in yanında oturuyor iken oğlu yanına gelir ve adam oğlunu öpüp kucağına oturtur. Daha sonra kızı çıkagelir ve adam kızını ilgisiz tavırlarla yanına oturtur. Bu sahneye şahit olan Hz. Peygamber, çocukları arasında haksızlık yapan adamı kınamıştır.[249] İslam'ın kardeşlere eşit davranmayı emredip farklı muamelelerde bulunmayı yasaklamasına karşın

---

243 **Buhârî,** "Savm", 3/38 (No. 1968); "Edeb", 8/32 (No. 6139).
244 **Ebû Dâvûd,** "Edeb", 4/287 (No. 4948).
245 **Tirmizî,** "Birr ve Sıla", 4/337-338 (No. 1951-1952); **İbn Mâce,** "Edeb", 2/1211 (No. 3671).
246 **Hayati Hökelekli,** "Çocuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/355-356.
247 **Buhârî,** "İstikrâz", 3/120 (No. 2408); "Edeb", 8/4 (No. 5975); "İ'tisâm", 9/95 (No. 7292).
248 **Ebû Dâvûd,** "Edeb", 4/337 (No. 5146).
249 **Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî,** *Şuabü'l-îmân*, nşr. Ebû Hâcer Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 6/410.

bugün bile çoğu ailede çocuklar iltimasa uğramaktadır. Bu tür ailelerde sorun ya İslam'ın öğretisinden habersiz olunması ya da teslimiyette eksiklik yaşanmasıdır. Dolayısıyla evlatlar arasında erkek veya kız lehine iltimas geçilmesinin ne ayetlerde ne de hadislerde bir dayanağı bulunmamakla Müslümanların emirlerdeki ihmali bu gibi ayrımcı sonuçlara sebep olmaktadır. [250] Zira Hz. Peygamber'in *"Çocuklarınız arasında adaletli davranın, çocuklarınız arasında adaletli davranın!"* [251] emrini tekrarlayarak bunun önemini vurgulamasından çocuk hakları konusunda son derece titiz davranılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Ebeveynler evlatlarını sadece cinsiyet bakımından kayırmamaktadırlar. Bir evladın diğerlerinden daha fazla sevilmesi, kardeşlerinde bulunmayan hoşa giden bir özelliğe, yeteneğe sahip olması da kayırılmasında etkili olmaktadır. Kalben sevgi gayri ihtiyari olduğundan evlatlara duyulan muhabbet her zaman denklik arz etmeyebilir. Ancak bu durum anne-babanın çocukları arasında adaletsiz davranmasını, daha çok sevilene ihtimam göstermesini, ona iltimas geçmesini, daha fazla müsamahakâr davranmasını haklı çıkarmaz. Zira evlatlarına farklı oranlarda sevgi besleyen Hz. Yakup'un (a.s.) Hz. Yusuf'a (a.s.) ayrı bir ilgisinin olması sevgili oğlundan yıllarca uzak kalmasına neden olmuştur. Bu ayrılık acısından mustarip olan sadece Hz. Yakup ve Hz. Yusuf değildir. Babalarının sevgisini, alakasını kendi üzerlerine çekmeye çalışan Hz. Yusuf'un kardeşleri için de kayırmacılığın sonucu ağır olmuştur. Bu husus Kur'an'da *"Hani kardeşleri demişlerdi ki: Yusuf ile öz kardeşi babamızın gözünde bizden daha değerli. Hâlbuki bizim sayımız daha çok. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanılgı içinde! Yusuf'u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın!"*[252] ayetleri ile anlatılmaktadır. Bu kıssa, *"Çocuklara yapılacak gayri adil muamelenin onların ebeveyne karşı hürmetlerini kırmakla kalmayıp kardeşler arasında bulunması gereken manevi rabıtayı da kırıp aralarını açacağını ifade etmektedir."*[253]

Anne-baba sevgisi, ilgisi çocukların zihinsel, ruhsal hatta bedensel gelişimine doğrudan tesir etmektedir. *"Hakları görmezden gelinerek ezilen çocuk, güveni, adaletin değerini ve hak ettiğine kavuşmanın mutluluğunu tadamayacaktır. O hâlde çocuğun bir insan olarak doğuştan sahip olduğu hakları çiğnenmemeli, lâyık olduğu değeri hissetmesi sağlanmalıdır."*[254]

---

[250] **Canan,** *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 2/496.
[251] **Ebû Dâvûd,** "İcâre", 3/293 (No. 3544).
[252] **Yûsuf** 12/8-9.
[253] **Canan,** *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 2/499.
[254] **Özafşar vd.,** *Hadislerle İslâm*, 4/135.

Çocukların hakkına özen göstermek hususunda Hz. Aişe'den (r.anha) nakledilen rivayette; bir kadın yanında iki kızıyla birlikte Hz. Aişe'ye gelirler. Hz. Aişe onlara evde bulunan tek hurmayı ikram eder. Kadın hurmayı ikiye bölerek kızlarına verir ve kendisi hurmadan yemez. Sonra Hz. Aişe bu olayı Hz. Peygamber'e anlatır. Hz. Peygamber de bu kadının çocuklarını cinsiyetinden dolayı aşağılamaması, çocuklarının arasında adaleti gözetmesi sebepleriyle cehennem ateşinden korunacağını bildirmiştir.[255] Ayrıca Hz. Peygamber aileleri hakkında adaleti gözetenlerin kıyamet günü nurdan minberler üzerinde bulunacaklarını da müjdelemektedir.[256] Ailesine ve ailesinin en küçük fertleri torunlarına eşit bir şekilde yaklaşan Hz. Peygamber'in de bu müjdenin muhatabı olduğu aşikârdır. Zira Hz. Peygamber torunları Hasan ve Hüseyin (ö. 61/680) bir şey istediklerinde bu isteği ilk beyan eden kişiye öncelik vererek en ufak adaletsizliğe dahi yer vermemiştir.[257]

Evlatlardan birisine iltimas geçmekle ilgili Nu'mân b. Beşîr'den (r.a.) (ö. 64/684) gelen bir rivayette; babasının kendisine diğer kardeşlerinden ayrı olarak servetinden bir mal veya sahip olduğu bir köleyi bağışladığı nakledilir. Nu'mân b. Beşîr'in annesi Amra bnt. Revâha ise bu bağışta Hz. Peygamber'in şahit tutulmasını şart koşmaktadır. Bağışın yapılmasını isteyen kişinin Nu'mân'ın annesi olduğu da nakledilmektedir.[258] Böylece Nu'mân'ın babası Beşîr, Hz. Peygamber'in huzuruna varıp oğluna yaptığı bağışı anlatarak Hz. Peygamber'den bu olaya şahit olmasını ister. Hz. Peygamber de ona *"Senin başka çocuğun var mı?"* diye sorar. Beşîr, *"Evet"* der. Sonra Hz. Peygamber, *"Tüm çocuklarına aynı şekilde bağışta bulundun mu?"* diye sorar. Beşîr de *"Hayır"* cevabını verir. Bu cevap karşısında hoşnutsuz olan[259] Hz. Peygamber'in sarf ettiği sözler dolayısıyla Beşîr yaptığı bağıştan vazgeçmiştir. Ancak Hz. Peygamber'in ne söylediği noktasında farklı nakiller bulunmaktadır. Bunlar; Hz. Peygamber, *"Öyleyse bağışından dön! Bundan vazgeç!"*[260] buyurur veya *"Onların arasında adil olman gerekmez miydi?"*[261] der. Bir başka rivayete göre *"Öyleyse beni bu işe şahit tutma! Zulüm olan, adil olmayan, haksızlık olan bir işte ben*

---

255 **Buhârî,** "Zekât", 2/110 (No. 1418); "Edeb", 8/7 (No. 5995); **Müslim,** "Birr ve Sıla", 4/2027 (No. 2629); **Tirmizî,** "Birr ve Sıla", 4/319 (No. 1915).

256 **Müslim,** "İmâre", 3/1458 (No. 1827); **Nesâî,** "Âdâbu'l-kudât", 8/221 (No. 5379).

257 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1995, 1/510.

258 **Buhârî,** "Şehâdât", 3/171 (No. 2650); **Müslim,** "Hibe", 3/1243 (No. 1623); **Nesâî,** "Nuhl", 6/260-261 (No. 3681-3683).

259 **Nesâî,** "Nuhl", 6/259 (No. 3676).

260 **Mâlik b. Enes,** "Akdiye", 4/1088 (No. 2782); **Buhârî,** "Hibe", 3/157 (No. 2586); **Tirmizî,** "Ahkam", 3/641 (No. 1367); **Nesâî,** "Nuhl", 6/258, 259 (No. 3672-3675, 3677-3678).

261 **Nesâî,** "Nuhl", 6/261 (No. 3685).

şahitlik yapamam."[262] ifadelerini kullanır. *Ya da "Allah'tan korkun, çocuklarınız arasında adaletli olun!"*[263] şeklinde emreder.

Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) rivayetinde ise Hz. Peygamber, *"Sana iyilik yapmaları, senin onlar üzerindeki hakkın olduğu gibi aralarında adaletli davranman da onların senin üzerindeki haklarıdır."*[264] demektedir. Rivayetlerdeki farklılıkların sebebi hadisin manen rivayet edilmesi ve ravilerin Hz. Peygamber'in sözlerinin tamamını değil de bir kısmını naklederek rivayetlerde hadisin farklı kesitlerine yer verilmesi olabilir. Sonuçta Hz. Peygamber, Beşîr'in çocuklarına yaklaşımının adalete aykırı olduğuna hükmetmektedir. Çünkü Beşîr yapacağı bağışta bütün çocuklarının haklarına riayet etmeyerek Nu'mân'a imtiyaz tanımış ve böylece iltimas hatasına düşmüştür.

İltimas çocuklar arasında gerçekleşebileceği gibi çocuklarla yetişkinler, yaşlılar arasında da olabilmektedir. Yaş itibariyle büyük-küçük ayrımı yapılarak bir tarafın haksızlığa uğramasına sebebiyet verilmesi doğru değildir. *"Bir yetişkin, karşısındaki çocuğa geleceğin yetişkini gözüyle bakabildiğinde, insanlık onuruna saygı göstererek onu cisminin küçüklüğüyle değil, ruhunun yüceliğiyle değerlendirebildiğinde, hak hukuk kaygısı da sona erecektir."*[265]

Hz. Peygamber büyük-küçük ayrımı yapmamış, yolda yürürken gördüğü çocuklara da selam vermiştir.[266] Bir Yahudi çocuk hastalandığında onu ziyaret etmiş ve ona dine dair güzel şeyler söylemiştir.[267] Ayrıca Hz. Peygamber'in yetişkinler nezdinde çocukların haklarına ihtimam göstermesi ve böylece onları iltimasın mağduru haline getirmemesi de müşahede edilmektedir. Örneğin bir rivayete göre Hz. Peygamber kendisine getirilen içecekten içer ve onu yanındakilere de ikram etmek ister. Hz. Peygamber ikramı daima sağındaki kişiden başlayarak yapmaktadır. Bu sırada Hz. Peygamber'in sağında bir çocuk solunda ise ashabın yaşlıları bulunmaktadır. Hz. Peygamber çocuğun hakkını görmezden gelmez ve çocuğa *"İçeceği önce bu yaşlılara vermeme izin verir misin?"* diye sorar. Çocuk *da "Hayır! Vallahi, senden gelen nasibim için kimseyi kendime tercih edemem!"* sözleriyle hakkından feragat etmeyeceğini ifade eder. Böylece Hz. Peygamber içeceği çocuğa verir.[268]

---

262 **Buhârî,** "Şehâdât", 3/171 8No. 2650); **Müslim,** "Hibe", 3/1243 (No. 1623); **Nesâî,** "Nuhl", 6/260, 261 (No. 3680, 3684).
263 **Müslim,** "Hibe", 3/1242 (No. 1623); **Nesâî,** "Nuhl", 6/262 (No. 3686-3687).
264 **Ebû Dâvûd,** "İcâre", 3/292 (No. 3542).
265 **Özafşar vd.,** *Hadislerle İslâm*, 4/139.
266 **Müslim,** "Selâm", 4/1708 (No. 2168).
267 **Buhârî,** "Merdâ", 7/117 (No. 5657).
268 **Müslim,** "Eşribe", 3/1604 (No. 2030).

Çocuklar hakkında iltimas; kız-erkek kayırmacılığı, kardeşler arasında kayırmacılık, çocuk-yaşlı kayırmacılığı olarak üç farklı cihetten hadisler özelinde incelenmesinin sonucunda çocukların haklarını ihlal eden iltimasın Hz. Peygamber tarafından yasaklandığı görülmektedir. Dini, ahlaki, toplumsal bütün değerlerin gelecekte devamlılığını sağlayacak olan çocukların iltimasa uğraması değer yargılarının değişmesine ve böylelikle toplumların yozlaşmasına sebebiyet vermektedir. Ayrıca iltimas çocukları bireysel manada da etkilemektedir. Haksızlığa uğrayan çocuk güven duygusundan, sosyal hayattan soyutlanarak kendi özüne kapanmaktadır. Bazen de haksızlığa uğramanın acısını yaşayan çocuğun içinde öfke oluşmakta ve çocuk bu öfkeyi çeşitli suçlara dâhil olarak atmaya çalışmaktadır. Bu nedenledir ki yarının yetişkinleri ve yarının dünyasına her türlü değeri aktaracak olan çocukların haklarını gözetmek daha da önem kazanmaktadır.

2.2.5. Yönetimde İltimas

Yönetim, yöneten ve yönetilenin işbirliği ile işlerin yürütülmesidir. Her bir iş insanlara tevdi edilen emanetlerdir. Bu emanetleri yüklenenler artık görevlerinde sorumluluk sahibi olmaktadırlar. Kişinin sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirebilmesi alanında ne kadar yetkin olduğuyla alakalıdır. Eğer işin başına geçen kişi o görevde ehil birisi değilse işin işleyişinde sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda liyakatsiz çalışanların mensup olduğu kurumlar zarar görmekte ve bu kurumlarla bağlantısı olan diğer insanlar da mağduriyet yaşamaktadırlar. Liyakatsiz kişilerin yetersizliklerine rağmen göreve getirilmelerinin sebebi ise çeşitli yakınlık ilişkilerine veya menfaate dayalı olarak kendilerine iltimas geçilmesidir. Örneğin herhangi bir kurumda çalışan hatırı sayılır bir tanıdıktan alınan selam bir başka makamda söz sahibi kişiye iletilerek iş sahibi olmak gibi haksız kazançların önü açılmaktadır. *"Selâmlaşmanın asıl amacı karşılıklı sevgi, dostluk, iyi niyet ve güzel dileklerin açıklanmasıdır."*[269] Müslümanın bir Müslümana selam vermesinin amacı da Allah'tan o kişi için esenlik dilemek ve selam verilene kendisinden bir zarar gelmeyeceğini bildirerek güveni sağlanmaktır. Zira Hz. Peygamber, *"Müslüman Müslümanın elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir."*[270] buyurmaktadır. Ancak selam,

[269] **Mehmet Efendioğlu,** "Selâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/342.

[270] **Buhârî,** "İman", 1/11 (No. 10-11); "Rikâk", 8/102 (No. 6484); **Müslim,** "İman", 1/65 (No. 41); **Tirmizî,** "İman", 5/17 (No. 2627); **Ebû Dâvûd,** "Cihad", 3/4 (No. 2481); **Nesâî,** "İman", 8/105 (No. 4996); **Dârimî,** "Rikâk", 3/1785 (No. 2758).

dinde yasaklanan iltimasa alet edilerek amacından uzaklaştırılmaktadır. Çünkü iltimas nedeniyle Müslümanlar kötülük üzere yardımlaşıp günah edinmekte ve böylece birbirlerine güven vermek yerine zarar vermektedirler. Ayrıca iltimas görev istismarı olurken iltimasa aracı yapılan selamla da dini değerlerin istismarına yol açılmaktadır.

Yönetimde en üst kademede yer alan yönetici, bütün kamu kurum ve kuruluşlarının kendisine bağlı olduğu devlet başkanıdır. Bu nedenle devlet başkanı olmanın mesuliyeti çoktur. Devlet başkanı, idaredeki konumu nedeniyle halkın tamamının işlerinden ve haklarından sorumlu olmakta böylece onun görevinde ehil ve yönetimi altındakilere karşı adil olması büyük önem taşımaktadır. Zira Hz. Peygamber, *"Allah'ın kendisine yöneticilik verip de yönettiği kimseleri sadakat ve samimiyetle koruyup gözetmeyen kimse, cennetin kokusunu alamaz."*[271] buyurmaktadır.

Yöneticileri cennet kokusundan mahrum eden hususlar; hakların ihlal edilmesi, kayırmacı tutumlar sergilenmesi, görevlere ehil olmayan kimselerin getirilmesi, insanların yalan söylemlerle kandırılması gibi menfi uygulamalardır. Böylece yöneticilerde bulunması gereken özellikler; *"ehliyet sahibi olması, halkın mesuliyetini taşıması, istişareyi her hususta uygulaması, adil davranışlar ortaya koyması, doğru sözlü olması, rüşvete ve haksız kazanç yollarına karşı mücadele etmesi, maslahata uygun davranış içerisinde olması, vazifeyi ehline vermesi"* olmaktadır.[272]

Hz. Peygamber bir devlet başkanı olarak istihdam ettiği kişilerde liyakati dikkate almış ve devlet yönetiminde adaleti esas kılmıştır. *"İltimas ve adam kayırmanın toplumsal düzeni olumsuz etkileyeceğinin farkında olan Hz. Peygamber, herhangi bir göreve birini atayacağı zaman talepten ziyade liyakati gözetir ve o iş için en uygun kişiyi seçerdi. Kimseye iltimas göstermez, kimseyi kayırmazdı."*[273] Bu doğrultuda Hz. Peygamber komutanlık maharetlerine, ehliyetine güvendiği Üsâme b. Zeyd'i Suriye bölgesine göndermek üzere hazırlattığı orduya komutan tayin etmiştir.[274] Sahabiler bu ordunun içerisinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer gibi ashabın ileri gelenleri varken azatlı köle Zeyd'in oğlu Üsâme'nin komutan olarak seçilmesini eleştirerek bu konuda söylenmeye başlamışlardır. Söylentiler kendisine ulaşınca Hz. Peygamber, *"Onun komutanlığına dil uzatan sizler, daha önce babasının komutanlığına da dil uzatmıştınız. Allah'a yemin olsun! O komutanlığa layıktı. O bana insanların en sevimlisi idi. Bu da komutanlığa layık ve ondan sonra bana insanların en sevimli*

---

271 **Buhârî,** "Ahkâm", 9/64 (No. 7150).

272 **İlyas Canikli,** *Hadislere Göre Yöneticilere İtaatin Sınırları* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2004), 29-67.

273 **Özafşar vd.,** *Hadislerle İslâm*, 3/541.

274 **Mehmet Salih Arı,** "Üsâme b. Zeyd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/362.

olanlarındandır." buyurmuştur.[275] Ordunun hazırlandığı süreçte Hz. Peygamber rahatsızlandığı için ordu yola çıkamamıştır. Hz. Peygamber'in hastalığı devamında vefatı gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber'den sonra hilafete gelen Hz. Ebû Bekir'in ilk işi Üsâme'nin komutasındaki orduyu sefere göndermek olmuştur. Üsâme, Hz. Peygamber'in güvenini boşa çıkarmamış ve zaferle geri dönmüştür.[276] Hz. Peygamber'in komutanlığa Üsâme'yi seçmesi ve bu duruma karşı çıkanlara onun ehil olduğunu ifade etmesi gösteriyor ki görev taksiminde esas olan kişinin kim olduğuna değil görevde yeterli olup olmadığına bakılmasıdır.

Yönetimde herhangi bir göreve getirilecek bireyde aranması gereken vasıfların başında liyakat gelmektedir. Bir bedevi kıyametin zamanı hakkında soru sorunca Hz. Peygamber, *"Emanet zayi edildiği vakit kıyameti bekle!"* buyurarak kıyamet alametlerinden emanetin kaybedilmesine işaret etmiştir. Bunun üzerine bedevi emanetin nasıl zayi edileceğini de sorar. Hz. Peygamber de *"Yönetim/işler, ehli olmayan kimselere verildiğinde kıyameti bekle!"* diyerek cevap vermiştir.[277] Yönetim/işler olarak tercüme edilen "emir (الأمر)" kavramı *"Devlet başkanlığı, memurluk, kadılık, müftülük vs. bütün hizmetleri ifade eder."* [278] Böylece Hz. Peygamber hadisinde âmir olunan her işin liyakatli kişilere verilmesinin önemine değinmektedir. Zira iltimas geçilerek mefdûl (faziletçe ve liyakatçe aşağı olan) kimsenin bir işte âmir yapılması içtimai ahlakı, adaleti, güveni ortadan kaldırarak insanları kıyamete sürüklemektedir.

İş başvurusunda bulunan adaylardan ehil olanların seçilmesinin icabı yanında iş talebinde bulunanların da kendi yeterliliklerinin farkında olup üstesinden gelebileceklerine kani oldukları işleri istemeleri gerekmektedir. Bu doğrultuda Hz. Peygamber emirlik, memurluk gibi emir verme yetkisi olan ve sorumluluğu ağır olan vazifelere hırslı bir şekilde talip olmayı tavsiye etmemiştir. Bir gün Ebû Zer el-Gıfârî (r.a.) (ö. 32/653), Hz. Peygamber'den yönetici konumunda bir görevi kendisine vermesini istemiştir. Bu talep üzerine Hz. Peygamber, *"Ey Ebû Zer! Sen zayıf birisin. Bu görev ise bir emanettir. (Hakkını veremediğin takdirde) kıyamet gününde bir utanç ve pişmanlık vesilesidir. Ancak emaneti hakkıyla alan ve üzerine düşeni eksiksiz yapanlar müstesna."*[279] buyurmuştur. Ebû Zer'in yönetimdeki zayıflığı yani yöneticiliğe ehil olmayışı hakkında gelen bir başka rivayette de Hz. Peygamber, *"Ey Ebû Zer! Ben, seni başkanlık ve emirlik vazifelerini yapmakta güçsüz*

---

275 **Buhârî,** "Fedâilu's-sahâbe", 5/23 (No. 3730); "Megâzî", 6/15, 16 (No. 4468, 4469); "Ahkâm", 9/73 (No. 7187); **Müslim,** "Fedâilu's-sahâbe", 4/1884 (No. 2426).

276 **Arı,** "Üsâme b. Zeyd", 42/362.

277 **Buhârî,** "İlim", 1/21 (No. 59); "Rikâk", 8/104 (No. 6496).

278 **Canan,** *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 2/372; 14/333.

279 **Müslim,** "İmâre", 3/1457 (No. 1825).

görüyorum. Ben kendim için sevip hoşlandığımı senin için de sevip hoşlanırım. Aman sakın iki kişiye bile olsa başkan olma ve hiçbir yetimin malının idaresini de üzerine alma."[280] demiştir. Ayrıca ashaptan iki kişinin daha Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek *"Ey Allah'ın Resulü! Allah'ın sana tevdi ettiği işlerden bazıları üzerine bizi emir tayin et."* diyerek emirlik talep ettikleri nakledilmektedir. Hz. Peygamber'in bu iki sahabiye cevaben *"Allah'a kasem olsun ki biz bu işe, onu talep eden veya ona hırs gösteren hiç kimseyi tayin etmeyiz."*[281] buyurmuştur.

Hz. Peygamber'den emirlik talep edenlerin sayısı sadece Ebû Zer ve bu iki sahabi ile sınırlı değildir. Abdurrahman ibnu Semüre (r.a.) (ö. 50/670) de emir olmak istemiş ancak Hz. Peygamber ona *"Emirlik isteme!"* demiş ve sebebini açıklamıştır. Hz. Peygamber'in beyanına göre sırf emirlik istediği için bu göreve getirilmesi halinde vazifesinde Allah'ın yardımını görmeden yalnız kalacaktır. Eğer talep etmediği halde liyakatinden dolayı bu göreve getirilirse o zaman Allah'ın yardımına nail olacaktır.[282]

Bir başka rivayette *"Kim hâkimlik görevini üstenmek ister ve bu göreve talip olmaz ve onu elde etmek için (aracılardan) yardım istemez (fakat liyakatinden dolayı bu göreve getirilir) ise; Allah ona, doğru hareket etmesine yardımcı olacak bir melek indirir."*[283] buyrulmaktadır. Şu halde Hz. Peygamber'in iş talebinde bulunma yasağından bahseden rivayetler liyakat üzerinde birleşmektedir. Dolayısıyla ehil olunan alanda iş talep etmek meşru olmaktadır. Örneğin Hz. Yusuf (a.s.), Mısır kralının özel danışmanlık teklifine karşılık *"Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben çok iyi korurum ve bu işi bilirim."*[284] diyerek kendi niteliklerine uygun işi talep etmiştir. Bu durum "*herhangi bir alanda uzman olan kimsenin, umumun menfaati için yetkililerden görev istemesinin câiz olduğunu göstermektedir."*[285] Her insanın kabiliyeti, yeteneği farklı farklı olup kişi hangi alanda yeterliliğe sahip ise o doğrultuda iş talep etmeli ve layık olmadığı işleri talep etmemelidir. Ayrıca kişi ehli olmadığı işin sorumluluğunu da düşünerek bu işi arzu etmemelidir. İş başvurularını değerlendiren kimseler de liyakatli olanı arayıp seçmelidirler.

---

280 **Ebû Dâvûd,** "Vesâyâ", 3/114 (No. 2868); **Nesâî,** "Vesâyâ", 6/255 (No. 3667).

281 **Buhârî,** "Ahkâm", 9/64 (No. 7149); **Müslim,** "İmâre", 3/1456 (No. 1733); **Nesâî,** "Adâbu'l-kudat", 8/224 (No. 5382).

282 **Buhârî,** "Eymân", 8/127 (No. 6622); "Keffaratü'l-eymân", 8/147 (No. 6722); "Ahkâm", 9/63 (No. 7146, 7147); **Müslim,** "İmâre", 3/1273 (No. 1652); **Tirmizî,** "Nüzûr", 4/106 (No. 1529); **Ebû Dâvûd,** "Harâc", 3/130 (No. 2929); **Nesâî,** "Adâbu'l-kudat", 8/225 (No. 5384).

283 **Tirmizî,** "Ahkâm", 3/604 (No. 1322); **Ebû Dâvûd,** "Akdiye", 3/300 (No. 3578).

284 **Yûsuf** 12/55.

285 *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3/241.

Liyakat, iltimasa engel olmada etkili olsa da tek başına yeterli değildir. Yönetimde görev taksiminin liyakate dayalı yapılmasının yanında kendisine bir işte yetki verilen kimsenin adil olmasına da dikkat edilmelidir. Adalete riayet etmeyen kimseler görevlerini kötüye kullanarak bir menfaat söz konusu olduğunda kendilerini önceleyip şahıslarına iltimas geçebilmektedirler. Böylelikle İslam'ın övgüyle bahsettiği îsârın yani başkalarını kendine tercih etmenin yerini bencillik almaktadır. Bununla ilgili bir rivayette Hz. Peygamber'in Bahreyn arazisinden bir kısmı ensar arasında paylaştırmak istemesi üzerine ensardan olanlar, muhacirlere de aynı şekilde araziden pay verildiği sürece bunu kabul edebileceklerini söylerler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, *"Benden sonra sizler yakın gelecekte şiddetli bir hodkâmlığa (yüksek mevkilerde bulunanların dünya nimetlerini hırsla kendilerine ayırışlarına) şahit olacaksınız. Sizler, bana kavuşuncaya kadar sabrediniz."* buyurmaktadır.[286]

Liyakat sahibi olması neticesinde görev verilen ancak himayesinde bulunan imkânları hak sahiplerine vermek yerine kendisine ayıran çalışanlar adalete engel olmaktadırlar. Hz. Peygamber böylelerini bencil olarak nitelendirmiştir. Liyakat sahibi olmayanların ise makam, statü, maddi menfaat elde etme niyetleriyle işleri kendilerine ayırarak adaletsiz yaklaşımları haksız kazanca ve liyakatli kimselerin göreve gelememelerine neden olmaktadır. Hz. Peygamber hâkimler özelinde işinde ehli ve adaletli olanları cennetlik, ehil olduğu halde adaletli olmayanları ve ehil olmadığı halde işbaşına gelerek görevi hakkıyla yerine getiremeyenleri cehennemlik olarak saymaktadır.[287] Kimin haklı kimin haksız olduğunu ayırt edebilecek bilgiye sahip olmasıyla işin ehli olan hâkimin adaletsiz davranması onun bildiğiyle amel etmediğini göstermektedir. Bu kişi aynı ehil olmayan hâkim gibi hüküm verdiğinden cehennemlik olmaktadır. Böylece Hz. Peygamber, bilgi ile amel edilebilmesi için liyakat ile adaletin bir arada bulunmasının önemine değinmektedir.

Sorumlu olduğu kişilerin çokluğu ve mesuliyetinin genişliği açısından liyakatine ve adaletli olmasına en çok ihtiyaç duyulan devlet başkanı daima hakkı gözetmelidir. Bu konuda Hz. Peygamber, *"Devlet otoritesi en büyük hamidir. Haksızlıklarla onun vasıtasıyla mücadele edilir. Şayet bu otoriteyi kullananlar, Allah'tan sakınmayı emreder ve adaletle hükmederlerse bu yaptıklarından sevap kazanırlar. Bunun aksine davranırlarsa vebalini çekerler."*[288] buyurmaktadır. Adaleti karşısında sevap kazanacağı belirtilen adil devlet

---

286 **Buhârî,** "Müsâkât", 3/114 (No. 2376, 2377); "Fiten", 9/47 (No. 7057); **Tirmizî,** "Fiten", 4/482 (No. 2189).

287 **Ebû Dâvûd,** "Akdiye", 3/299 (No. 3573); **İbn Mâce,** "Ahkâm", 2/776 (No. 2315); **el-Beyhakî,** *es-Sünenü'l-kübrâ,* 10/200.

288 **Müslim,** "İmâre", 3/1471 (No. 1841).

başkanı, *"yönettiklerinin dertlerini dinler, onlara çözümler bulur, onların her türlü ihtiyacını gidermeye çalışır, onlara hoş muamele eder, hiçbir fark gözetmeksizin eşit davranır, adam kayırma, rüşvet gibi yöntemlere başvurmaz."*[289]

Hz. Peygamber'den nakledildiği üzere adil yöneticiler Allah'a en sevimli, mekânca da en yakın kimselerdir[290] ve hiçbir gölgenin olmadığı bir günde Allah tarafından gölgelendirileceklerdir.[291] Buna mukabil zalim liderler Allah'ın buğz ettiği, öfkelendiği kimseler arasında yer almakta[292] ve Allah zulümleri sebebiyle onlardan uzaklaşmakta yani onların yardımcısı olmamaktadır.[293] Allah'ın gazabına sebep olan zulüm, *"haksızlık etmek, hak sahibine hakkını vermemek, bir şeyi lâyığı olmayan yerde kullanmaktır."*[294] Kendisine emanet edilen göreve hıyanet ederek adalet yerine zulmü esas kılan yöneticiler karşısında sessiz kalınması, kişisel menfaat uğruna zulümlerine ortak olunması halinde zalim liderlerin desteklenmesine ve toplumda zulmün yaygınlaşmasına sebep olunmaktadır.[295] Zalim yönetici karşısında hakkı söylemeyi en üstün cihat olarak nitelendiren Hz. Peygamber,[296] zalim yöneticilerin zulümlerine ortak olan kişilerin mahşer günü havzının yanına gelemeyeceklerini bildirmektedir.[297]

Hakkın yerini bulmasına mani olan iltimas da bir zulüm olmaktadır. Zira iltimas fiilinde bir iş layık olana değil de kayırılan kişiye verilerek liyakatli olan haksızlığa uğramakta, hakkı kendisine verilmemekte ve kayırılan kişi layığı olmayan yerde görevlendirilmektedir. Bu tür zulümler karşısında yapılması gereken hakların meşru yollarla aranmasıdır. Ancak toplumda iltimasın var olması ve çoğunluğun bu yolu kullanması neticesinde liyakat sahibi olmasına karşın bir görev sahibi olamayarak işsiz kalanlar mağduriyetlerini giderebilmek için iltimasa başvurabilmektedirler. Bununla ilgili olarak gelecekte iltimasın var olacağına işaret eden Hz. Peygamber, *"Benden sonra adam kayırma olayları ve hoşlanmayacağınız işler göreceksiniz."* demiştir. Hz. Peygamber'in bu sözü karşısında ashap iltimasın var olduğu bir ortamda nasıl hareket edilmesi gerektiğini öğrenme isteğiyle *"Ya Resûlallah, bizden o günlere erişenlere ne tavsiye edersin?"* diye sormuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber, *"Yapmanız gereken görevleri yaparsınız, hakkınız olan şeyin*

---

289 **Özafşar vd.,** *Hadislerle İslâm*, 4/399.
290 **Tirmizî,** "Ahkâm", 3/609 (No. 1329).
291 **Buhârî,** "Ezân", 1/133 (No. 660); "Hudûd", 8/163 (No. 6806); **Tirmizî,** "Zühd", 4/598 (No. 2391).
292 **Nesâî,** "Zekât", 5/86 (No. 2576).
293 **Tirmizî,** "Ahkâm", 3/610 (No. 1330).
294 **İbn Manzûr,** "Zlm", 12/373; **Özafşar vd.,** *Hadislerle İslâm*, 3/615.
295 **Özafşar vd.,** *Hadislerle İslâm*, 4/400.
296 **Tirmizî,** "Fiten", 4/471 (No. 2174); **Nesâî,** "Bîat", 7/161 (No. 4209); **İbn Mâce,** "Fiten", 2/1329 (No. 4011).
297 **Nesâî,** "Bîat", 7/160 (No. 4208).

size verilmesini Allah'tan niyaz edersiniz." buyurmuştur.[298] Hz. Peygamber bu sözüyle gelecekte oluşacak iltimasın insanın rıza göstermesi gereken bir kaderi olduğunu söylemek istememiştir. İnsan davranışlarını göz önünde bulundurarak iltimasla ilgili bir öngörüde bulunmuş ve sahabeyi buna karşı uyarmıştır. Hadisten de anlaşılacağı üzere bir şey istenileceği zaman Allah'a dua ederek başkalarına el açmadan yalnızca Allah'tan istemek, tevekkül etmek yani elimizden gelen gayreti gösterip işin akıbetinin ne olacağını Allah'a bırakarak, O'na güvenmek gerekmektedir.

Çalışılan işler birer vesile olup rızkı veren Allah'tır.[299] Rızık endişesine kapılarak iltimas gibi helal olmayan yollara başvurmak doğru değildir. Hz. Peygamber rızık konusunda gereği gibi tevekkül edildiği sürece Allah'ın kullarını kuşlar gibi rızıklandıracağını bildirmektedir. Onlar sabahları aç bir şekilde güne başlamakta ve sonunda akşam tok olarak günü bitirmektedirler.[300] Burada kişiye düşen rızkı kazanmak için kendi payına düşeni yapmak ve sabırla Allah'a güvenmektir. Hz. Peygamber, Allah'ın kullarına takdir ettiği rızıkların er ya da geç kişiye ulaşacağını bildirmektedir.[301] Öyleyse iltimas gibi meşru olmayan yollara sapmadan rızkın helalinden kazanılması için çaba sarf edilmeli ve rızık sahibine ulaşıncaya kadar helal-haram hassasiyeti gözetilmelidir. Her şeye rağmen haklar bulunamadığında dünyada olmasa da ahirette herkese hakkının verileceğini bildiren Hz. Peygamber'e kulak verilerek sabredilmelidir.[302]

Netice itibariyle yönetimde iltimas, bireysel ve toplumsal hayatı olumsuz etkilemekte, dünyada elde edilecek küçük bir menfaat karşılığında ahiret mutluluğunun yitirilmesine neden olmaktadır. Dünyada iken haksızlık yapılarak kul hakkına girilmesi durumunda hakkı elinden alınan kişiden helallik istenilmesini emreden Hz. Peygamber,[303] kıyamet günü yapılan haksızlıklardan temizlenilmeden cennete girilemeyeceğini bildirmektedir.[304] Yönetimde herkese hakkının verilebilmesi için iltimas yapmamak ve yapanları da bu kötülükten men etmek gerekmektedir. Bu doğrultuda liyakat ve adalet vasıfları gözetilerek hareket edilmesi iltimasın karşısında durmaya yardımcı olacaktır.

---

298 **Buhârî,** "Menâkıb", 4/199 (No. 3603); **Müslim,** "İmâre", 3/1472 (No. 1843).
299 **ez-Zâriyât** 51/58.
300 **Tirmizî,** "Zühd", 4/573 (No. 2344).
301 **İbn Mâce,** "Ticaret", 2/725 (No. 2144).
302 **Müslim,** "Birr ve Sıla", 4/1997 (No. 2582); **Tirmizî,** "Sıfatü'l-kıyâme", 4/614 (No. 2420).
303 **Buhârî,** "Rikâk", 8/111 (No. 6534).
304 **Buhârî,** "Rikâk", 8/111 (No. 6535).

2.2.6. İltimasa Aracı Yapılan Hediye ve Rüşvet

Hediye, insanların birbirlerine sevgilerini göstermek, önem verdiklerini hatırlatmak ve birbirlerini mutlu etmek amaçlarıyla hiçbir karşılık beklemeden verdikleri maddi bağışlardır. Hediye verilen kişi, her ne kadar kendisinden hediyeye mukabil bir şey yapması beklenmese de teşekkür eder ya da muhabbetin mütekabil olduğunu bildirmek üzere karşı bir hediye verir. Böylece hediyeleşme gerçekleşmektedir. Hz. Aişe'den (r.anha) nakledildiğine göre Hz. Peygamber de hediye kabul etmekte ve karşılığında hediye vermektedir.[305] Ayrıca Hz. Peygamber, *"Karşılıklı hediyeleşin, çünkü hediye kalpten kini giderir."*[306] buyurarak hediyeleşmeye teşvik etmektedir. Ancak bazı durumlarda hediye haksızlığa sebep olduğundan ve rüşvet kapsamına girdiğinden yasaklanmaktadır.

Hediye almak için insanların işlerinde aracılık yapılması, hediye uğruna bir kimsenin haksız bir şekilde kayırılarak ona iltimas geçilmesi durumlarında da hediyenin kullanımı yasak dâhilindedir. Zira Hz. Peygamber, *"Kim bir kardeşi için aracı olur, kardeşi bunun karşılığında kendisine bir hediye sunar, o da bunu kabul ederse, faiz kapılarından büyük bir kapıyı aralamış olur."*[307] buyurmaktadır. Kişi iyi bir işte aracı olduğunda bir menfaat ummadan yalnızca Allah rızasını gözetmelidir. Eğer bu aracılık kişinin mesleği ise zaten emeğinin karşılığında bir maaş aldığından ona verilen hediye bir teşekkür değil bulunduğu göreve istinaden olduğu için rüşvet olmaktadır. Kötülük yani haksızlık üzerine aracılıkta hediye almaya bakıldığında da bu hediye iltimasın gerçekleşmesinde lazım gelen menfaat çeşitlerinden birisi olmaktadır.

Bir görevliye bulunduğu makamdan dolayı hediye veren kişinin bu davranışının altında yatan düşünce, bir gün bu makama işi düştüğünde yaptığı bu ihsanlar nedeniyle maruzatının yerine getirilmesini kolaylaştırmaktır. Bu nedenle Hz. Peygamber bu türden hediyelerin kabul edilmesini yasaklamıştır. Yasaklanan hediye hakkında gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber, Ezd kabilesinden İbnü'l-Lütbiyye'yi zekât memuru olarak görevlendirmiş ve onu zekâtlarını toplaması için Süleymoğulları'na göndermiştir. Görevini tamamlayıp Hz. Peygamber'in yanına gelen İbnü'l-Lütbiyye topladığı malları işaret ederek *"Yâ Resûlallah! Bu size aittir. Şu da bana hediye edilendir."* demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber minbere çıkarak *"Ben sizden birini, Allah'ın bana tevdi ettiği işte istihdam ederim. Sonra o gelir, 'Bu size aittir, şu da bana hediye edilendir!' der."* sözleriyle olayı

---

305 **Buhârî,** "Hibe", 3/157 (No. 2585); **Tirmizî,** "Birr ve Sıla", 4/338 (No. 1953).
306 **Tirmizî,** "Vela ve Hibe", 4/441 (No. 2130).
307 **Ebû Dâvûd,** "İcâre", 3/291 (No. 3541).

açıklamış ve devamında *"Gerçekten öyleyse, sen ana babanın evinde otursaydın bu hediye sana gelir miydi? Vallahi sizden kim haksız bir şey alırsa mutlaka onu boynunda taşır olduğu halde kıyamet günü Allah'la karşılaşacaktır."* buyurmuştur.[308]

Hz. Peygamber hediyenin yasaklanmayan türden mi yoksa yasaklanan türden mi olduğunun ayrımını yapmaktadır. Bir kişi hiçbir makam sahibi olmadığı halde, anne-babasının evinde oturuyor iken de kendisine hediye veriliyorsa bu hediye helaldir. Ancak memuriyet gibi kişinin bulunduğu makamı vesilesiyle kendisine hediye edilenler helal değildir.

Hz. Ömer, hilafeti zamanında hediye ile ilgili yaşadığı bir olay üzerine memurların hediye kabul etmesini yasaklamıştır. Bu yasağa sebep olan olayda bir adamın her sene halifeye deve budu hediye ettiği nakledilmektedir. Bir gün bu adamın bir davası olur ve o Hz. Ömer'e *"Ey Ömer! Bu adamla benim aramda öyle bir hüküm ver ki etin kemikten ayrıldığı gibi bizim davamız da hallolsun."* diyerek hediyelerini hatırlatmış ve böylece kendisinin lehinde hüküm verilmesini istemiştir. Bu olay neticesinde Hz. Ömer memurlara *"Hediye kabul etmeyin! Çünkü bu rüşvettir."* uyarısında bulunmuştur.[309] Halifeye hediye veren kişinin hediyesi dolayısıyla kendisine iltimas geçilmesini istediği anlaşılmaktadır. Buna karşılık Hz. Ömer de bu şekilde iltimasa istinaden verilen hediyeleri rüşvet olarak değerlendirmekte ve makamları sebebiyle memurları hediye almaktan men etmektedir. Hz. Ömer'in bu davranışı Hz. Peygamber'in *"İhsanları, onlar ihsan kaldığı müddetçe alın! Ne zaman ihsan dininizden rüşvet mukabili olursa o zaman onu bırakın ve almayın!"*[310] emriyle doğru orantılı olmaktadır.

Rüşvet, *"Haksız bir menfaat sağlamak için verilen ödül, ücret veya ödenen bedel"* manasında olup iltimasa dayanmaktadır.[311] "*Rüşvette emanete hıyanet söz konusudur. Rüşvet vasıtasıyla, mevki ve makamlara yeterli donanıma sahip olan ehil insanlar değil de ehliyet ve liyakat vasfı bulunmayan kişiler getirilebilmektedir."*[312] Ayrıca görev sahipleri adaletsiz tutumlarla rüşvet verenlerin olmaz işlerini oldurmakta ya da işlerinin gerçekleşme sürecini hızlandırmaktadırlar. Böylece rüşvet, birisine iltimas geçmede İslam'ın yasakladığı hediyenin kullanılması olmaktadır.

---

308 **Buhârî,** "Hibe", 3/159 (No. 2597); "Eymân", 8/130 (No. 6636); "Hiyel", 9/28 (No. 6979); "Ahkâm", 9/70, 76 (No. 7174, 7197); **Müslim,** "İmâre", 3/1463 (No. 1832); **Ebû Dâvûd,** "Harâc", 3/134 (No. 2946).

309 **el-Beyhakî,** *es-Sünenü'l-kübrâ,* 10/234.

310 **Ebû Dâvûd,** "Harâc", 3/137, 138 (No. 2958, 2959).

311 **Saffet Köse,** "Rüşvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/303.

312 **Özafşar vd.,** *Hadislerle İslâm,* 5/197.

İslam'ın ilk yıllarında Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'i tebliğ vazifesinden vazgeçirmek için Ebû Tâlib aracılığıyla rüşvet teklifinde bulunmuşlardır. Bu teklife karşı Hz. Peygamber, *"Vallahi bu dini terk etmem için sağ elime güneşi, sol elime ayı verseler, Allah onu üstün kılana ya da ben bu uğurda helâk olana kadar bu dinden vazgeçmem."* cevabını vermiştir.[313]

Hz. Peygamber, Allah'ın kendisine verdiği tebliğ görevine karşılık dünyalık vadeden müşrikleri geri çevirmekle görevini hakkıyla yerine getirmiş ve görevine ihanette bulunmamıştır. Ashabın rüşvete karşı tavrı da aynı Hz. Peygamber'in tavrı gibi kesinlikle reddetme şeklinde olmuştur. Örneğin Abdullah b. Revâha, Hz. Peygamber tarafından Hayber'e gönderilerek ondan Müslümanlara ait yaş hurmaların miktarını öğrenmesi istenmiştir. Abdullah b. Revâha, Hayber'e gelince burada bulunan Yahudiler kendi hurmalarının miktarını daha çok Müslümanlarınkini ise daha az göstermesi için Abdullah b. Revâha'ya rüşvet teklif etmişlerdir. Abdullah b. Revâha ise ne Yahudilere ne de Müslümanlara haksızlık yapmayacağını bildirdikten sonra *"Bana vermek istediğiniz rüşvete gelince, o kesin olarak bize haramdır. Biz onu yemeyiz."* demiştir. Bunun üzerine Yahudiler de onun sözlerini haklı bularak *"Yer ve gökler işte böylece ayakta durur*." demişlerdir.[314] Abdullah b. Revâha, rüşveti kabul etmeyerek kendisine emanet edilen göreve hıyanet etmemiş ve hiç kimseye iltimas geçmeden herkese hakkını vermiş olmaktadır.

Hz. Peygamber rüşvet alan kişiye de rüşveti verene de lanet etmiş[315] ve Allah'ın lanetinin bu kimseler üzerine olduğunu ifade etmiştir.[316] Mahkemelerde hüküm vermede yetkili hâkimlerin rüşvet almasına ayrıca değinen Hz. Peygamber, ateşte yanmaya en layık olan şeyin, mahkemeyi yanıltmada kullanılan rüşvet ile beslenen beden olduğunu belirtmiştir.[317] Hz. Peygamber haklı ile haksızın ayırt edildiği mahkemelere özellikle dikkat çekmektedir. Çünkü adaleti temsil eden hâkimlerin adalet terazi şaştığı sürece bundan bütün insanlar müteessir olmaktadır. Dolayısıyla hâkimlerin iltimasa ve buna bağlı olarak rüşvete yeltenmelerine engel olmak büyük önem arz etmektedir.

Mahkemelerde haksız taraf, hâkime rüşvet vererek kendisinin kayırılmasını ve böylece haklı gösterilmesini istemektedir. Rüşvet verenin hakkı olmayan bir hüküm için başvurduğu

---

313 **Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm,** *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sekkâ vd. (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaatü Mustafa, 1955), 1/266; **Ebü'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer İbn Kesîr,** *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Şiri (Dar-u İhya'it-Turas'il-Arabi, 1988), 3/63.

314 **Mâlik b. Enes,** "Müsâkât", 4/1016 (No. 2595).

315 **Tirmizî,** "Ahkâm", 3/614 (No. 1336); **Ebû Dâvûd,** "Akdiye", 3/300 (No. 3580).

316 **İbn Mâce,** "Ahkâm", 2/775 (No. 2313).

317 **Tirmizî,** "Sefer", 2/512 (No. 614).

bu yol haram olmaktadır. Rüşveti kabul ederek mahkemede adalet yerine zulmü esas kılan hâkimin kazancı da haram olmaktadır.[318]

Toplumda rüşvetin yaygınlaşmasına zemin hazırlayan faktörler arasında *"işlerin hediye karşılığında yapılmaya başlanması, kul hakkı tanımayan, zalim ve dinin emirlerine bağlı olmayan kimselerin göreve getirilmesi, devletin çalışanlara ekonomik durumun gerisinde maaş vermesi, yöneticilerce adaletin gerektiği şekilde uygulanmaması"* yer almaktadır.[319] Rüşvete ve rüşvetin yaygınlaşmasına engel olabilmek için öncelikle bu haksız kazanca götüren yolların kapatılması gerekmektedir.

Kişiyi harama sevk eden rüşvet bireysel açıdan ahiret hayatını olumsuz etkilerken toplumsal yönden güveni, adaleti, ahlakı ve kazançta helal-haram hassasiyetini zedelemektedir. İnsanlar artık kazancını hangi yoldan temin ettiğini önemsemeyen bir duruma gelmektedir. Bu hususa işaret eden Hz. Peygamber, *"İnsanlar öyle bir zamana erişecek ki kişi, malını helâlden mi yoksa haramdan mı elde ettiğine aldırmayacak!"*[320] demektedir. İnsanların yediği en güzel şeyin kendi kazancı,[321] en hayırlı yemeğin elinin emeği[322] olduğunu söyleyen Hz. Peygamber helal kazanca teşvik etmektedir. Kişinin alın teri akıtmadan, emek verip çabalamadan tabiri caizse kısa yoldan kazanç elde etmek için iltimas ve rüşvet gibi haksız menfaatlere müracaat etmesi onu harama götürmektedir.

2.2.7. Şahitlikte İltimas

Şahitlik, hukuki açıdan mahkemelerde tanığın kadı ya da hâkim önünde olayları tüm gerçekliğiyle ortaya dökmesi sonucunda hükümde bağlayıcı olmaktadır.[323] Bu noktada şahitlik yapan kişinin doğru sözlü olması adaletin yerini bulması açısından önemli bir işleve sahiptir. İslam, şahitliğin dosdoğru yapılmasını emretmekte[324] şahitlikte yalan söylenmesini ve şahitlik yapmaktan çekinilmesini ise yasaklamaktadır.[325]

---

318 **Nesâî,** "Eşribe", 8/314 (No. 5665).
319 **Canikli,** *Hadislere Göre Yöneticilere İtaatin Sınırları*, 54-55.
320 **Buhârî,** "Büyû", 3/55 (No. 2059); **Nesâî,** "Büyû", 7/243 (No. 4454).
321 **Nesâî,** "Büyû", 7/240, 241 (No. 4449, 4451, 4452).
322 **Buhârî,** "Büyû", 3/57 (No. 2072).
323 **H. Yunus Apaydın,** "Şahit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/278.
324 **et-Talâk** 65/2.
325 **en-Nisâ** 4/135.

Hz. Peygamber doğru sözlü olmanın cenneti güvence altına alan vasıflardan biri olduğunu ifade etmektedir.[326] Yalan söylemenin ve yalan şahitlik yapmanın ise Allah'a şirk koşmak gibi büyük günahların en büyüklerinden olduğunu belirtmektedir.[327] Ayrıca Hz. Peygamber yalan hakkındaki bu ifadelerine Kur'an'dan delil getirerek *"...Putlara tapmak gibi bir pislikten ve yalan sözden de kaçının"*[328] ayetini okumaktadır.[329]

Yalan şahitlik ile şirkin günah yönünden bir tutulmasının sebebi aralarındaki benzerlik dolayısıyladır. Çünkü şirk koşularak tevhidin inkâr edilmesi Allah hakkında yalan isnat etmek olmaktadır.[330] Nakledildiğine göre Hz. Peygamber, yalan söz ve şahitliği ekberu'l kebâirden sayarken o kadar tekrarlamıştır ki onu dinleyenler hiç susmayacağını zannetmişlerdir.[331] Bu hususu Hz. Peygamber'in defalarca tekrarlayarak vurgulaması yalanın sözlere ve şahitliğe bulaşmamasının önemini göstermektedir.

Davaların açıklığa kavuşması için şahitlere başvurulmaktadır. Şahitler de davaya konu olan hadiseyi bilgileri dâhilinde açıklamaktadırlar. Ancak kimi zaman şahitler yalana müracaat ederek adalete engel olmaktadırlar. Taraflardan haksız olan kişi ile şahit arasında akrabalık bağı, arkadaşlık, dostluk ilişkisi bulunması ya da haksız tarafın kendisini haklı çıkarması için şahide bir menfaat, rüşvet teklif etmesi halinde iltimas gündeme gelmektedir. Böylece tanık, şehadetini doğru bir şekilde yapmayarak haksızı haklı gibi göstermekle dava mensuplarını aldatmaktadır. Hz. Peygamber, *"Bizi aldatan bizden değildir."*[332] buyurarak hangi alanda ve ne şekilde olursa olsun aldatmanın İslam'da yeri olmadığına işaret etmektedir.

Mahkemede gerçeği ispatlamada kullanılan vasıtalarından şahitlerin dinlenmesi yanında davalı ve davacıya iddialarının doğruluğu hakkında Allah adına yemin de ettirilmektedir.[333] Böylece yemin eden kişi iddiasına Allah'ı şahit tutmuş olmaktadır. Ancak kişi kendisini kayırarak yalan üzerine yemin edilebilmektedir. Böylece yalan şahitlikte olduğu gibi adaletin önüne geçilmektedir. Bu noktada Hz. Peygamber, *"Kim (mahkeme gereği, yapması icap eden) bir yeminde yalan yere yemin ederse bu yemini sebebiyle*

---

326 **Ahmed b. Hanbel,** *Müsned*, 2001, 37/417.
327 **Buhârî,** "Şehâdât", 3/171 (No. 2653); "Diyât", 9/3 (No. 6871); **İbn Mâce,** "Ahkâm", 2/794 (No. 2372).
328 **el-Hac** 22/30.
329 **Tirmizî,** "Şehâdât", 4/547 (No. 2299, 2300); **Ebû Dâvûd,** "Akdiye", 3/305 (No. 3599); **İbn Mâce,** "Ahkâm", 2/794 (No. 2372).
330 **Canan,** *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 14/113.
331 **Buhârî,** "Edeb", 8/4 (No. 5976); "İstitâbe", 9/13 (No. 6919); **Müslim,** "İmân", 1/91 (No. 87); **Tirmizî,** "Şehâdât", 4/548 (No. 2301).
332 **Müslim,** "İmân", 1/99 (No. 101, 102).
333 **Ertuğrul Boynukalın,** "Yemin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/419.

cehennemdeki yerini hazırlamış olur."[334] uyarısını yapmaktadır. Aynı şekilde bir başka rivayette *"Yalancı şahidin ayakları (daha şehadet mahallinden) ayrılmadan Allah ona cehennemi vacip kılar."*[335] buyrulmaktadır.

Şahsına iltimas geçen bireyler hakları olmayan malları gasp etmek uğruna da yalan yere yemin edebilmektedirler. Örneğin kişi kendisine ait olmayan arazilerde hak iddia ederek veya arazisinin sınırlarını olduğundan daha geniş göstermek suretiyle komşu arazilerin haklarına tecavüz ederek malı hakkında yalan yeminde bulunabilmektedir. Bununla ilgili olarak bir sahabinin Hz. Peygamber'e gelerek arazisinin biri tarafından ele geçirildiğini savunduğu ve o kişiden davacı olduğu nakledilmektedir. Hz. Peygamber davacının bu iddiasına delil getirmesini veya şahit olacak birilerini bulmasını istemiştir. Ancak davacı bir delili ve şahidi olmadığını söyleyince araziyi kendi mülküne dâhil ettiği savunulan davalıdan bir haksızlık yapmadığına, bu toprak parçasının asıl sahibi olduğuna yemin etmesi istenmiştir. Davalı yemin etmeye hazırlanırken Hz. Peygamber davacıya yönelerek *"Eğer haksız yere senin malını elde etmek için yemin ederse Allah'ın huzuruna, Allah kendisinden yüz çevirmiş olduğu halde varacaktır."* demiştir.[336] Bir başka rivayette de yalan yemin ile mallarda hile yapan kimselerin kıyamet günü Allah'ın gazabıyla karşılaşacakları bildirilmektedir.[337]

Mallar üzerine yalan yemin sadece arazilere has bir durum değildir. Kur'an'da öleceğini anlayan bir kişinin borçlarını, üzerinde bulunan hakları ve kendisinden sonra yerine getirilmesini istediği makul taleplerini vasiyet ederken iki şahit edinmesi istenmektedir.[338] Burada şahitlerin ölen kişinin ardından vasiyeti olduğundan farklı göstererek kendilerine vasiyetten pay çıkarabilmeleri söz konusu olabilmektedir. Böyle bir şüphede varislerin şahitlere yemin ettirmeleri buyrulmaktadır.[339] Ancak şahitlerin yalan yere yemin etmeleri de muhtemeldir. Buna karşılık tanıkların yeminlerini teyit edecek veya reddedecek deliller aranması ve tanıkların yalan beyanda bulundukları ortaya çıkarsa mirasçıların onlara karşıt yeminde bulunmaları istenmektedir.[340] Böylece gerçeğin gün yüzüne çıkmasından ve rezil olunmasından endişe duyularak şahitliğin ve yeminin doğru

---

334 **Ebû Dâvûd,** "Eymân", 3/220 (No. 3242).
335 **İbn Mâce,** "Ahkâm", 2/794 (No. 2373).
336 **Tirmizî,** "Ahkâm", 3/617 (No. 1340).
337 **Müslim,** "İmân", 1/122, 123 (No. 138); **Tirmizî,** "Tersîru'l-Kur'an", 5/224 (No. 2996); **Ebû Dâvûd,** "Eymân", 3/220 (No. 3243).
338 **el-Mâide** 5/106.
339 **el-Mâide** 5/106.
340 **el-Mâide** 5/107-108.

yapılması sağlanmaktadır.[341] Dünyada rezil olma endişesi bulunan yalancıların ahireti hakkında Hz. Peygamber, Misvak ağacından bir çubuk dahi olsa bir başkasına ait olan hakkın yemin ile ele geçirilmesinden kişiyi men etmektedir.[342] Müslüman kardeşinin malını yalan yeminle gasp eden kişi bu yaptığının haram olduğunu inkâr etmekle ebedi olarak ya da işlediği günahın karşılığında bir süreliğine cehennemde bulunacaktır.[343]

Şahitlikte iltimas, kişinin kendisini ya da bir başkasını çeşitli menfaatler sebebiyle kayırarak yalan beyanda bulunmasına ve doğru olmayan şahitliğine kanıt olarak yalan yere yemin etmesine yol açmaktadır. Bunun sonucunda birileri mağdur olmakta, toplumsal adalet olumsuz etkilenmekte ve şahitlikte iltiması uygulayarak yalana bulaşan kişi dünyada yalancı konumuna düşmekle birlikte Allah'ın rızasını kaybederek ahirette azabın muhatabı olmaktadır.

2.2.8. Toplumda Hor Görülenler Açısından İltimas

Toplumda bazı insanlar haklarını koruma noktasındaki zayıflıkları nedeniyle bazıları da ten rengi gibi dış görünüşleri sebebiyle hor görülmektedirler. Bu kimseler; yetim, öksüz, dul kadın, engelli, muhtaç, yoksul, kimsesiz olarak nitelendirilen kimselerdir. Toplumda korunup gözetilmeleri gereken bu kimseler sosyal hayattan ayrıştırılmakta ve onların zayıflıklarından istifade edilerek hakları verilmemekte ya da ellerinden alınmaya çalışılmaktadır. Hakların ihlal edildiği ve ayrımcılığın olduğu bir ortamda iltimas söz konusu olmaktadır. Küçük görülerek değer verilmeyen insanlar mağdur edilmekte değerli addedilen insanlar ise kayırılmaktadır.

İnsana değer biçmede kullanılan dış görünüş ve maddi olanak gibi ölçüler tutarsız olmaktadır. Çünkü herkes yaratılış, öz itibariyle eşit, birer insandır. Bununla ilgili olarak Hz. Peygamber, *"...İnsanlar iki kısımdır: birincisi Allah katında övülmüş olan takva sahibi mümin kimseler, ikincisi Allah katında yerilmiş olan bedbaht ve Allah'ın yolundan çıkmış kimseler. Binaenaleyh siz hepiniz Âdemoğlusunuz. Âdem topraktan yaratılmıştır..."*[344] buyurarak insanların özlerinin bir, eşit olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber insanları sınıflandırırken takvayı ve takvayla doğru oranlı olarak Allah'ın rızasını esas

---

341 *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2/358.

342 **Mâlik b. Enes,** "Akdiye", 4/1052 (No. 2693); **Müslim,** "İmân", 1/122 (No. 137); **Nesâî,** "Kada", 8/246 (No. 5419).

343 **Canan,** *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 16/296.

344 **Tirmizî,** "Tefsîru'l-Kur'an", 5/389 (No. 3270); **Ebû Dâvûd,** "Edeb", 4/331 (No. 5116).

almaktadır. Dolayısıyla toplum nazarında haseb (yüce ve şerefli) olan şey mal iken kerem (Allah katında yüce ve şerefli) olan takvadır.[345] Böylece insanların değerli veya değersiz kılınması fiziki, maddi açıdan değil ameli, kalbi açıdan sahip olunan vasıflarla mümkün olmaktadır.[346]

Müslümanların kardeş olduğunu[347] sürekli vurgulayan Hz. Peygamber, müminleri bir bedene,[348] bir binaya[349] benzeterek bir bütünün parçaları olarak ifade etmektedir. Böylece parçalarda meydana gelebilecek olumsuzluklar bütünü de etkileyeceğinden müminlerin kendileri için istedikleri şeyleri diğer müminler için de istemeleri yapılarının, imanlarının gereği olmaktadır.[350] Allah için birbirlerini seven müminler iman bağına dayalı olarak hareket etmektedirler. Allah için sevmek, kan bağına ya da dostluk gibi ilişkilere istinaden oluşan sevgilerin üstünde yer almakla akrabanın, eşin-dostun kayırılarak diğer insanların aşağı görülüp haksızlığa uğratılmasının önüne geçmektedir.[351] Dolayısıyla Hz. Peygamber, *"...Müslüman kardeşini küçük görmesi kişiye kötülük olarak yeter."*[352] buyurmakta ve müminleri birbirleriyle takva dışında üstünlük yarışına girmekten men etmektedir.[353]

İnsanların zayıf görünüşleri onların dışlanmalarını, istismar edilmelerini veya iltimas mağduru haline getirilmelerini haklı çıkarmaz. İslam kimseyi küçük görmeden ve kendini üstün addetmeden herkese iyilik yapılmasını emretmektedir.[354] Zira insanların bir tarağın dişleri gibi müsavi oldukları[355] bilinciyle hareket edilmelidir.

İnsanları dış görünüşlerine göre değerlendirenler saçı başı dağınık, kıyafetleri yırtık birisiyle karşılaştıklarında onun kıymetsiz olduğu zannına kapılmaktadırlar. Hâlbuki o kişi Allah katında yüce bir mertebeye sahip olabilmektedir. Bu hususa değinen Hz. Peygamber, *"Nice kapılardan kovulmuş üstü başı perişan insan vardır ki, Allah'a yemin etse Allah onu*

---

345 **Tirmizî,** "Tefsîru'l-Kur'an", 5/390 (No. 3271).

346 **Müslim,** "Birr ve Sıla", 4/1987 (No. 2564). *"Allah sizin dış görünüşlerinize ve mallarınıza bakmaz, bilakis kalplerinize ve amellerinize bakar."*

347 **el-Hucurât** 49/10; **Buhârî,** "Mezâlim", 3/128 (No. 2442); "İkrah", 9/22 (No. 6951); **Müslim,** "Birr ve Sıla", 4/1986, 1996 (No. 2564, 2580); **Tirmizî,** "Hudûd", 4/34 (No. 1426); "Birr ve Sıla", 4/325 (No. 1927); **Ebû Dâvûd,** "Edeb", 4/273 (No. 4893).

348 **Müslim,** "Birr ve Sıla", 4/1999 (No. 2586).

349 **Buhârî,** "Mezâlim", 3/129 (No. 2446).

350 **Buhârî,** "İmân", 1/12 (No. 13).

351 **el-Beyhakî,** *Şuabü'l-îmân*, 7/70-71.

352 **Ebû Dâvûd,** "Edeb", 4/270 (No. 4882).

353 **Müslim,** "Birr ve Sıla", 4/1985 (No. 2563).

354 **en-Nisâ** 4/36. *"...Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi asla sevmez."*

355 **Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer el-Kudâî,** *Müsnedü'ş-Şihâb*, nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 1/145.

yemininde haklı çıkarır." [356] buyurmaktadır. İnsanlar temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak bir fakirlik içerisinde bulunabilmektedirler. Bu durum onların bir eksikliği değil dünyadaki imtihanlarıdır. Yoksulluğuna isyan etmeyerek gönlünü Allah'a açanlar nice gaflet içerisindeki zenginlerden üstün olmaktadırlar. Bununla ilgili olarak nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber, yanındaki sahabiye yoldan geçen bir adamı işaret ederek onun hakkındaki görüşlerini sormuştur. Sahabi, *"O halkın eşrafındandır. Vallahi bu zât bir kadınla nikâhlanmaya talip olsa nikâh olunmaya; birisi hakkında şefaat etse şefaati kabul edilmeye lâyık bir kimsedir."* diyerek fikrini açıklamıştır. Hz. Peygamber onun konuşmasını sessizlikle karşılamış ve daha sonra sahabiye yoldan geçen bir başkası hakkındaki görüşünü de sormuştur. Sahabi, *"Bu, Müslümanların fakirlerinden bir adamdır. Bu, bir kadınla nikâhlanmaya talip olsa, nikâh olunmamaya; birisi hakkında şefaatte bulunsa şefaati kabul edilmemeye; bir şey söylese sözü dinlenmemeye lâyık bir kimsedir."* cevabını vermiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "*İşte bu (fakir) zât, öteki zengin gibi dünya dolusu insandan hayırlıdır!"* buyurarak insanların servetlerine göre değerlendirilmesinin yanlışlığına değinmektedir.[357] Ayrıca hakikatte zenginliğin mal ile değil kalple mümkün olduğunu belirtmektedir.[358] Sahabi ise yoldan geçen iki farklı kişinin nasıl insanlar olduklarını beyan ederken onları zengin fakir ayrımı yaparak kategorize etmektedir.

Toplumda insanların sahip oldukları mallara göre değerlendirilmeleri sonucunda zenginler önemsenip fakirler de önemsiz görülmekle haksızlıkların önü açılmaktadır. Böylece zenginlerin kayırıldığı fakirlerin de dışlandığı durumlar söz konusu olmaktadır. Örneğin bir yemek davetine yalnızca zenginler çağrılıp fakirler davet edilmeyebilmektedir. Hz. Peygamber, davetin bu şekilde gerçekleştirilmesine istinaden bu yemeği en şerli yemek olarak nitelendirmektedir.[359]

Dış görünüşü açısından hor görülenler hakkında ise rivayet edildiğine göre sahabeden Ebû Zer ile bir adam tartışıp karşılıklı olarak birbirlerine hakaret etmişlerdir de Ebû Zer o kişiyi annesinin ten renginden dolayı aşağılamıştır. Bu olay üzerine Hz. Peygamber, Ebû Zer'e hitaben *"Onu annesinden dolayı mı ayıplıyorsun? Demek ki sen, kendisinde hâlâ cahiliyeden izler bulunan birisin. (Köle) kardeşleriniz, Allah'ın sizin emrinize verdiği hizmetçilerinizdir. Her kimin kardeşi emri altında bulunursa ona yediğinden yedirsin,*

---

356 **Müslim,** "Birr ve Sıla", 4/2024 (No. 2622).

357 **Buhârî,** "Nikâh", 7/8 (No. 5091); "Rikâk", 8/95 (No. 6447); **İbn Mâce,** "Zühd", 2/1379 (No. 4120).

358 **Buhârî,** "Rikâk", 8/95 (No. 6446); **Müslim,** "Zekât", 2/726 (No. 1051); **Tirmizî,** "Zühd", 4/586 (No. 2373).

359 **Mâlik b. Enes,** "Nikâh", 3/785 (No. 2009); **Buhârî,** "Nikâh", 7/25 (No. 5177); **Müslim,** "Nikâh", 2/1055 (No. 1432); **Ebû Dâvûd,** "Et'ime", 3/341 (No. 3742).

giydiğinden giydirsin." uyarısında bulunmuştur. Hatasının farkına varan Ebû Zer'in, hizmetinde bulunan kardeşiyle aynı kıyafeti giymeye başladığı haber verilmektedir.[360]

İnsanlar münakaşa ettiklerinde karşılarında yer alan kişiye öfkelenerek küçük düşürücü, kırıcı, yaralayıcı sözler sarf edebilmektedirler. Burada öfkeye hâkim olmak ve insanları hiçbir surette aşağılamamak gerekmektedir. Zira Hz. Peygamber insanları tahkir etmenin cahiliye zihniyeti olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber, *"Zenginlerin, ticaret erbabının büyük bir hırsla mal biriktirme yarışına girip hizmetçilerini, kölelerini hor ve hakir gördükleri bir zamanda, haksızlık ve zülüm üzerine kurulu yapıyı değiştirmek istemektedir."*[361] Bu nedenle işçi-işveren birlikteliğiyle sürdürülen iş hayatında işçilerin işverenler gibi aynı haklara sahip insanlar olduklarını vurgulamakla yetinmeyip onları kardeş ilan etmekte ve böylece her türlü kayırıcı eylemlerin son bulmasını amaçlamaktadır. Emri altında bulunan kişi için Hz. Peygamber'in *"yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin"* ifadesi bir tavsiye olup zahiren uygulanması zorunlu değildir. Önemli olan bu öneriye uyarak ya da başka şekillerde kardeşliğin tesis edilmesidir.[362]

İnsanların ten renklerinden ötürü hor görülüp dışlanmaları neticesinde bu kimselere haksız yaklaşımlar reva görülmektedir. İnsanın tasarrufunda olmayan ten rengindeki farklılıklar hiçbir mantıki açıklaması olmadan iltimas geçmede sebep haline getirilmektedir. Hz. Peygamber, *"Allah, Âdem'i yeryüzünün bütün cüzlerinden almış olduğu bir avuç topraktan yarattı. Âdem'in oğulları da arzın kısımlarına göre vücuda geldi. Bir kısmı beyazdır, bir kısmı kızıldır, bir kısmı siyahtır. Bunlar arasında orta renkliler de vardır…"*[363] sözleriyle ten renklerindeki çeşitliliğin yeryüzündeki çeşitlilik gibi bir zenginlik olduğunu ve insanların ortak atadan türeyerek aralarında bir fark bulunmadığını beyan etmektedir.

Anne babasından birini veya her ikisini de kaybetmiş olan yetimler ailesinden hayatta olanlara, akrabalarına veya topluma emanettirler. Hz. Peygamber yetime kol kanat geren kimse ile cennette yan yana olacağını[364] müjdelemekle yetimlere sahip çıkılmasını tavsiye etmektedir. Kocasının vefat etmesiyle dul kalan kadın kendisini yetim çocuklarının bakımına hasrederse onunla da Hz. Peygamber kıyamette yan yana olacağını muştulamaktadır.[365] Bir yetimin temel ihtiyaçlarını üstlenen kişi affedilmeyecek günahlara

---

360 **Buhârî,** "İmân", 1/15 (No. 30); "Itk", 3/149 (No. 2545); "Edeb", 8/16 (No. 6050); **Müslim,** "Eymân", 3/1282 (No. 1661).
361 **Özafşar vd.,** *Hadislerle İslâm*, 5/313.
362 **Özafşar vd.,** *Hadislerle İslâm*, 5/315.
363 **Tirmizî,** "Tefsîru'l-Kur'an", 5/204 (No. 2955); **Ebû Dâvûd,** "Sünnet", 4/222 (No. 4693).
364 **Buhârî,** "Talâk", 7/53 (No. 5304).
365 **Ebû Dâvûd,** "Edeb", 4/338 (No. 5149).

dâhil olmadığı sürece cenneti hak etmektedir.[366] Müslüman evlerinde kendisine iyi davranılan bir yetim varsa en hayırlı ev, kendisine kötü davranılan bir yetim varsa en kötü ev olarak nitelendirilmektedir.[367]

Hz. Peygamber'in yetimin himaye edilmesine yönelik teşviklerine rağmen toplumda yetimi hor görenler Allah'ın *"Sakın yetimi aşağılama!"*[368] emrine karşı gelmektedirler. Allah'ın bu emrini tebliğ eden Hz. Peygamber, *"Allah'ım, ben iki zayıfın; yetim ve kadının hakları konusunda (insanları) şiddetle uyarıyorum, onların haklarına el uzatılmasını (özellikle) yasaklıyorum."* [369] demektedir. Böylelikle en yakınları olan ebeveynlerini kaybetmenin üzüntüsüyle kırılgan, hassas duruma gelen yetimlerin haklarında dikkatli olunması istenmektedir. Kendilerine ve yakınlarına iltimas geçen bencil kişiler, haklarının korunmasına ihtiyaç duyan yetimlerin güçsüzlüklerinden yararlanarak onların mallarına göz dikebilmektedirler.

Kur'an'da ahireti inkâr edenlerin hesabın kendilerine ulaşmayacağını düşünmelerinden dolayı yetime kötü davrandıkları ve yoksulu da doyurmadıkları ifade edilmektedir.[370] Buna karşın iman edenler sevdikleri mallardan yetimlere ve yoksullara harcamaları durumunda erdemli birer kişi olmaktadırlar.[371] Zayıfı korumak, hakkını müdafaa edemeyecek durumda olanı himaye etmek İslam'ın öğretisi olmaktadır. Bu öğretiyi ibadetlerle mukayese eden Hz. Peygamber, *"Dul bir kadının ve fakirin işleri için koşturan kimse, Allah yolunda cihat eden yahut geceyi namazla gündüzü oruçla geçiren kimse gibidir."*[372] buyurmaktadır. Dul kadınlar da toplumda hoş karşılanmayan kişiler arasında yer almakta ve bu nedenle çeşitli ayrımcı uygulamalara maruz kalmaktadırlar.

Toplumun bazıları tarafından dışlanan engelli kişiler, sosyal faaliyetlere dâhil edilmeyebilmektedir. Buna karşın Hz. Peygamber engelli sahabilere çeşitler görevler vermiş ve onları kabiliyetleri yönünde istihdam etmiştir. Örneğin Hz. Peygamber şehir dışına çıkacağı zaman Medine'de yerine vekil ve imam olarak âmâ Abdullah b. Ümmü Mektûm'u (r.a.) (ö. 15/636) bırakmış[373] bir ayağı aksayan[374] Muâz b. Cebel'i (r.a.) (ö. 17/638) Yemen'e

366 **Tirmizî,** "Birr ve Sıla", 4/320 (No. 1917).
367 **İbn Mâce,** "Edeb", 2/1213 (No. 3679).
368 **ed-Duhâ** 93/9.
369 **İbn Mâce,** "Edeb", 2/1213 (No. 3678).
370 **el-Maûn** 107/1-3.
371 **el-Bakara** 2/177.
372 **Buhârî,** "Nafakât", 7/62 (No. 5353).
373 **Abdullah Aydınlı,** "İbn Ümmü Mektûm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/434.
374 **Ebû Muhammed Abdullāh b. Müslim İbn Kuteybe,** *el-Maârif*, nşr. Servet Ukkâşe (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitab, 1992), 583.

göndererek[375] ona elçilik, kadılık ve zekât memurluğu görevlerini tevdi etmiştir.[376] Böylece sosyal hayatın içinde yer almaları, yeteneklerini kullanmaları, çevresindekilere bağımlı ve tüketen konumunda olmak yerine bireysel hareket edebilen ve üretici konumunda bulunmaları sağlanmaktadır. Hz. Peygamber'in engellilere yaklaşımının aksine toplumda onların görmezden gelindiği, ehil olmalarına rağmen işlere alınmadıkları görülmektedir. Dolayısıyla engeli olmadığı gibi liyakati de olmayan bireyler ile engelli olduğu halde bu durumu işini etkilemeyecek ve işinde liyakat sahibi kişiler arasında tercih yapmak icap ettiğinde çoğunlukla engeli olmayanlara iltimas geçilmektedir.

Fakir, yetim, dul kadın, engelli hepsi farklı şekillerde Allah'ın imtihanına muhatap olmaktadırlar. Ancak onların imtihanları sadece kendilerine has olmayıp çevrelerindeki insanların onlara nasıl davrandıkları da toplumun imtihanı olmaktadır. Malının, ailesinin, kocasının, bir uzvunun yokluğunu çeken bu kimseler yaşadıkları üzüntü sebebiyle korumasız hale gelmektedirler. Onların bu durumlarından faydalanmak isteyen kötü niyetli kişiler öncelikle onları değersizleştirerek küçümsemekte kendilerini ise üstün ve kıymetli olarak nitelendirmektedirler. Sonra küçümsedikleri kişilerin haklarını ellerinden alarak kendilerine iltimas geçebilmektedirler. Böylece bazı insanlar toplumda hor görülerek iltimas gibi haksızlıkların mağduru haline getirilebilmektedir. Buna karşı İslam insanların eşit olduklarını ifade ederek her türlü haksızlığı, iltiması ortadan kaldırmaktadır. Hatta toplumdaki zayıflara daha bir özenle, hassasiyetle yaklaşılmasını emretmektedir. Zira Hz. Peygamber, insanların fakir ve zayıf kimseler sebebiyle rızıklandırıldıklarını[377] bildirerek *"Allah bu ümmete zayıflarının duaları, namazları ve samimi olmaları yüzünden yardım eder ve etmektedir."*[378] buyurmaktadır. Dolayısıyla insanların zayıflıkları istismar edilmemeli ve herkesin hakkı gözetilerek hareket edilmelidir.

---

375 **Buhârî,** "Cihâd", 4/65 (No. 3038).

376 **M. Yaşar Kandemir,** "Muâz b. Cebel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/336.

377 **Tirmizî,** "Cihâd", 4/206 (No. 1702).

378 **Nesâî,** "Cihâd", 6/45 (No. 3178).

SONUÇ

Sosyal hayatta herkesin bir görevi olup insanlar birbirleriyle işbirliği yaparak ihtiyaçların karşılanmasında yardımlaşmaktadır. Bu iş bölümü sayesinde bireyler yetenekleri doğrultusunda sorumluluk yüklenmekte ve yeteneklerini insanların yararı için kullanmaktadır. Ancak bazı insanlar mal, makam-mevki gibi çeşitli hırslara kapılarak yardımlaşma eylemini bu hırslarına alet etmektedirler. Yalnızca şahsi çıkarlarını önemseyen bu insanlar kabiliyetleri yönünde kendilerini geliştirip topluma faydalı olmak ya da arzu duydukları şeyleri hak etmek için çalışıp çabalamak yerine iltimasa başvurmaktadırlar. İltimas isteğini kabul ederek bu kimselere torpil geçenler ise yetkilerini kötüye kullanmakla haksızlıklara ve dolayısıyla adaletsizliğe sebebiyet vermektedirler. Hakların ihlal edilmesine yardım edenlerin bunu yapmalarındaki amaç iltiması talep edenlerin amacı gibi bireysel menfaat olmaktadır. Böylece adam kayırmanın, kayıran ve kayırılanın haksız menfaatlerine hizmet etmesi ve adalete engel olması nedeniyle iltimas kötülük üzere yardımlaşma olmaktadır.

İltimas özellikle işe alımlarda daha hissedilir bir hâl almaktadır. Ehli olunmayan işler maaşının yüksekliği ya da kişiye kattığı itibarın çekiciliği gibi menfaatlerden ötürü talep edilebilmektedir. Liyakat sahibi olunmadığı için işe kabul edilebilmenin yolu da iltimas olmaktadır. Bu yolla işin hak etmeyene verilmesi birçok problemi beraberinde getirmektedir. İşe layık olan kişilere haksızlık yapılmış olmakta, göreve getirilen kişi yeterli olmadığı için iş aksamaktadır. İltimas yoluyla işe alınanlar ile liyakatinden dolayı göreve gelenler arasındaki adaletsizlik görevinde ehil olan çalışanların performanslarının düşmesine hatta istifa etmelerine sebebiyet vermektedir. Ayrıca toplumsal güven ve adalet de iltimasın oluşturduğu zarardan payını almaktadır.

İltimas pratikte farklı şekillerde gerçekleşebilmektedir. İltimasa konu olan menfaat rüşvet gibi maddi olmanın yanında saygınlık kazanma gibi manevi de olabilmektedir. Menfaatin ne olduğundan ziyade iltimas geçen ile iltimas geçilen arasındaki bağın biçimi iltimas türlerini oluşturmaktadır. İltimasın failleri imtiyaz tanıdıkları kişilerde çeşitli yakınlık ilişkileri aramaktadırlar. Meşru olmamakla birlikte aynı soydan, okuldan, memleketten, partiden olanlarla kurulan ilişkiler neticesinde bu kimselerin ayrıcalıklı kabul edilmesi iltimasa sebep olabilmektedir. İltimas/kayırmacılık, dayandığı bağın türüne göre nepotizm, kronizm, tribalizm, partizanlık olarak özel isimler almaktadır. Hangi sebepten ötürü olursa olsun ayrımcılık bir suç teşkil etmektedir. Çünkü insanlar eşit haklara sahip olup bir kimsenin bir başkasına karşı üstün tutulması düşünülemez.

İltimas, kötülük üzere yardımlaşma ve birilerini üstün addetme özellikleriyle cahiliye zihniyetinin bir ürünü olmaktadır. Cahiliyede asabiyet anlayışıyla aynı kabilenin mensupları iyi-kötü fark etmeksizin birbirlerine yardım etmektedirler. İnsanlar soylarına, ırklarına, ten renklerine, cinsiyetlerine göre sınıflandırılmaktadır. İslam'la birlikte bu tür uygulama ve anlayışlar yasaklanmıştır. İnsanlara Âdemoğulları olarak bir atanın evlatları gözüyle bakılmış ve hakların eşitliğine vurgu yapılmıştır. Kul hakkına riayetin üzerinde önemle durularak iltimas gibi haksızlık içeren davranışlardan insanlar men edilmiştir.

Kur'an'da adalet ilkesi pek çok ayette yer almakta ve herkese hakkının verilmesi emredilmektedir. Hiçbir yakınlık ilişkisinin adalete engel olmaması buyrulmaktadır. İnsanların yaratılış itibariyle eşit oldukları, üstünlüğün ancak Allah'a yakınlık, takva dolayısıyla mümkün olduğu bildirilmektedir. Kimin daha takvalı olduğu kişinin yaşayışına bakılarak tahmin edilebilse de kalpleri bilen yalnızca Allah olduğundan takvasıyla üstünlük kazanan hakkında bir malumat edinmek olası görünmemektedir. Böylece insanlar arasında üstünlük iddia edilmesi anlamsız olmaktadır.

Kur'an'ın öğretilerini en güzel şekilde hayatında tatbik eden Hz. Peygamber her türlü haksızlığın karşısında yer almıştır. Bi'setten önce de adalete önem veren Hz. Peygamber, Hilfü'l-fudûl'e katılarak haksızlığa uğrayanların haklarını geri almalarında yardımcı olmuştur. Bi'setten sonra da Müslümanları kardeş ilan ederek cahiliyenin üstünlük düşüncesini ortadan kaldırmış ve nesep bağı yerine iman bağını getirmiştir. Böylece üstünlük zannıyla hareket edilerek üstün kabul edilenlerin kayırılıp onlara iltimas geçilmesine engel olunmaktadır. Ayrıca iman bağıyla kardeş olanlar birbirlerinin soyuna, ırkına, ten rengine aldırış etmeksizin daima iyilik üzere yardımlaşmaktadırlar.

İslam'la müşerref olan sahabenin zaman zaman cahiliyeden kalma zihniyetin etkisiyle adam kayırmaya teşebbüs ettikleri nakledilmektedir. Bu noktada Hz. Peygamber onları uyarmış onların gaflete düşerek hakları ihlal etmelerini önlemiştir. Hz. Peygamber'in bu uyarıları iltimas hakkında bilgiler içermektedir. Ayrıca Hz. Peygamber bir devlet başkanı olarak herkesin hakkına ehemmiyet göstermiş ve görev taksiminde iltimasa karşı liyakat ve adaleti esas kılmıştır. Vazifeye getirilecek kişinin soyuna, ırkına, rengine değil işin ehli olup olmadığına bakarak karar vermiştir. Hz. Peygamber'in devlet yönetimindeki uygulamaları iltimasa engel olma noktasında dikkate alınacak hususları bilmede yardımcı olmaktadır.

Neticede iltimasın bireysel ve toplumsal birçok zararı bulunmaktadır. Bu zararları ortadan kaldırabilmek için öncelikle iltimasa karşı önlemler alınması gerekmektedir. Bu noktada yapılabileceklerin başında eğitim gelmektedir. Dini, hukuki, ahlaki değerlerin eğitimine gereken önem ve özen verilerek hak ve adalet vurgusuyla iltimas hakkında insanlar

bilgilendirilmelidir. İltimas ve onun gibi yolsuzluklara karşı denetimler düzenli bir şekilde gerçekleştirilmelidir. İnsanlar haksızlıklara karşı sessiz kalmayarak yetkili mercilere şikâyetlerini iletmelidirler. Gerek denetimler gerekse şikâyetler sonucunda adalete aykırı bir durum tespit edildiğinde hukuki yaptırımlar uygulanmalı ve cezalar da caydırıcı olmalıdır. Bu noktada Hz. Peygamber'in iltimasla ilgili hadisleri iltimasın sebeplerinin, sonuçlarının, zararlarının ve iltimasa karşı neler yapılması gerektiğinin öğrenilmesinde büyük bir role sahiptir.

KAYNAKÇA

Abdürrezzâk es-San‘ânî, Ebû Bekr. *el-Musannef*. 10 Cilt. Darü’t-Tasil, 2. Basım, 2013.

Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir. 8 Cilt. Kahire: Dârü’l-Hadis, 1995.

Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. nşr. Şuayb el-Arnaût. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001.

Ahmed Muhtar Abdulhamid Ömer. *Mu’cemü’l-Lugati’l-Arabiyye el-Muasıra*. Alemü’l-Kütüb, 2008.

Aktan, Coşkun Can. “Siyasal Ahlak ve Siyasal Yozlaşma”. *Kamu Yönetiminde Kayırmacılık*. ed. Coşkun Can Aktan - Osman Kürşat Acar. 7-31. İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları, 2021.

Aladwan, Shaker - Akhorshaideh, Abdelhakim. “الآثار السلبية للواسطة والمحسوبية على الجودة في الجامعات الرسمية الاردنية: دراسة استكشافية”. *Arab Journal of Quality in Education* 4 (2017), 29-49.

Algül, Hüseyin. “Muâhât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/306-307. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Alıcı, Mustafa. “Şefaat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/411-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Apak, Adem. “Hz. Osman Dönemi Dâhilî Problemler ve Sebepleri”. *Hazreti Osman*. ed. Ali Aksu. 227-234. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2020.

Apak, Adem. “Hz. Osman’ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Siyasî Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler”. *Usul İslam Araştırmaları* 4/4 (2005), 157-170.

Apak, Adem. “Hz. Osman’ın Hilafeti Döneminde Ümeyyeoğulları’nın Devlet İdaresindeki Yeri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1998), 487-521.

Apaydın, H. Yunus. “Şahit”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/278-283. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Arı, Mehmet Salih. “Üsâme b. Zeyd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/361-363. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Aycan, İrfan. “Hz. Osman’ın Ümeyyeoğullarıyla İlişkisi”. *Hazreti Osman*. ed. Ali Aksu. 163-173. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2020.

Aycan, İrfan. *Saltanata Giden Yolda Mu’âviye b. Ebî Sufyân*. Ankara: OTTO Yayınları, 2. Basım, 2022.

Aydınlı, Abdullah. "İbn Ümmü Mektûm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/434-435. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dar-u İhya'it-Turas'il-Arabi, ts.

Bardakoğlu, Ali. "Had". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/547-551. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Ensâbü'l-Eşrâf*. 13 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikir, 1996.

Berekti, Muhammed Umeym el-İhsan el-Müceddidi. *et-Tarifatü'l-Fıkhiyye*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. 11 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şuabü'l-îmân*. nşr. Ebû Hâcer Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl. 7 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*. 8 Cilt. İstanbul: Nesa Basın Yayın, ts.

Boynukalın, Ertuğrul. "Yemin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/417-420. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Bozkurt, Nebi. "İltimas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/154. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmiʿu's-Sahîh*. 9 Cilt. Mısır: Matbaatül Kübra el-Emriyye, 1895.

Büte, Mustafa. "Nepotizmin İş Stresi, İş Tatmini, Olumsuz Söz Söyleme ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri: Aile İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20/1 (2011), 177-194.

Canan, İbrahim. *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*. 18 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 2021.

Canikli, İlyas. *Hadislere Göre Yöneticilere İtaatin Sınırları*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2004.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *Tâcü'l-Luga ve Sıhâhu'l-ʿArabiyye*. nşr. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 1987.

Cürcânî, Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *et-Taʿrîfât*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.

Çağrıcı, Mustafa. "Cömertlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/72-73. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Çağrıcı, Mustafa. "Îsâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/490-491. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Çelik, Ömer. *Hakk'ın Dâveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsîri*. 5 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınlar, 2013.

Çelik, Sevde Hilal. "Hadislere Göre Duyguların Eğitimi". *Danisname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (2022), 3-29.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Suudi Arabistan: Dârü'l-Muğnî li'n-Neşr ve't-Tevzi', 2000.

Desûkî, Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Hâşiye ʿalâ Şerhi't-Telhîs*. nşr. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.

Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, ts.

Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen. *Cemheretü'l-Luga*. nşr. Remzî Münîr el-Ba'lebekkî. 3 Cilt. Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 1987.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1950.

Ebussuûd, Muhammed el-İmâdî. *İrşâdü'l-ʿAkli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Beyrut: Dar-u İhya'it-Turas'il-Arabi, ts.

Efendioğlu, Mehmet. "Selâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/342-343. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Erdem, Ali Rıza. "Ayrımcılığın Kavramsal Analizi". *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 4/4 (2020), 12-20.

Erdem, Ramazan - Özkanan, Arzu. "Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20 (2014), 179-206.

Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyn. *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîrü'l-Kebîr)*. 32 Cilt. Beyrut: Dar-u İhya'it-Turas'il-Arabi, 1999.

Fayda, Mustafa. "Câhiliye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/17-19. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Alî. *el-Misbâhu'l-Münîr fî Garîbi'ş-Şerhi'l-Kebîr*. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.

Fığlalı, Ethem Ruhi. "Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/371-374. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kūb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-Muhît*. Beyrut: Müessesetür Risale, 2005.

Hökelekli, Hayati. "Çocuk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/355-359. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Alî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. nşr. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mâ'rife, 1379.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. nşr. Mustafa es-Sekkâ vd. 2 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaatü Mustafa, 1955.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. Ali Şiri. 14 Cilt. Dar-u İhya'it-Turas'il-Arabi, 1988.

İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer. *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-ʿAzîm*. nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin. 9 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullāh b. Müslim. *el-Maârif*. nşr. Servet Ukkâşe. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitab, 1992.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Kahire: Dârü İhyâ'i Kütübi'l-Arabiyye, 1953.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrem. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dar Sader, 1993.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-Târîh*. thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî. 10 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1997.

İmam Suyûtî. *Halifeler Tarihi (Târîhu'l Hulefâ)*. thk. Cemal Mahmud Mustafa. İstanbul: Asalet Yayınları, 2019.

İzutsu, Toshihiko. *Kur'ân'da Allah ve İnsan*. çev. Süleyman Ateş. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975.

İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*. çev. Selâhattin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.

Kandemir, M. Yaşar. "Muâz b. Cebel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/336-338. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Kara, Aynur. *Çalışanlarda Kayırmacılık Algısının Örgütsel Bağlılığa Etkisi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Karaca, Nuri. *Algılanan Nepotizm Kronizm ve Partizanlığın Örgütsel İntikam Üzerine Etkisi*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'da İki Zıt Karakter: Şuhh (Bencillik) ve Îsâr (Özgecilik)". *Akademik Araştırmalar Dergisi* 21 (2004), 125-147.

Kesler, M. Fatih. "Kur'ân-ı Kerim ve Hadislerde Şefaat İnancı". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 13 (2004), 119-153.

Kılıç, Ünal. "Hz. Osman'ın Şehirlerin Yönetimi ve Valilikle İlgili Politikaları". *Hazreti Osman*. ed. Ali Aksu. 287-312. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2020.

Köse, Saffet. "Rüşvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/303-306. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer. *Müsnedü'ş-Şihâb*. nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.

***Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*.** çev. Hayreddin Karaman vd. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiʿ li-Ahkâmi'l-Kurʾân*. thk. Ahmed el-Berduni, İbrahim Atfiş. 20 Cilt. Kahire: Darü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.

***Kutsal Kitap : Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*.** İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003.

Mâlik b. Enes. *Muvatta'*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zami. 8 Cilt. Abu Dabi, Birleşik Arap Emirlikleri: Zayed Bin Sultan Al Nahyan Hayırsever ve İnsani Yardım Vakfı, 2004.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiʿu's-Sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Matbaatu Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1955.

Mütercim Âsım Efendi. *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.

Nagari, Abdünnebi b. Abdürresul El-Ahmed. *Düsturül Ulema Camiü'l-Ulum fi Istılahati'l-Fünun*. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. haz. Hasan Muhammed el-Mes'ûdî. 8 Cilt. Kahire: Mektebetu't-Ticareti'l-Kübra, 1930.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. 18 Cilt. Beyrut: Dar-u İhya'it-Turas'il-Arabi, ts.

Nizâmülmülk. *Siyasetname*. çev. Mehmet Taha Ayar. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Basım, 2009.

Öz, Mustafa. "Tafdîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/369-371. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Özafşar, Mehmet Emin vd. (ed.). *Hadislerle İslâm*. 7 Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.

Özçelik, Ercan. "Nepotizm (Akraba Kayırmacılığı)". *Kamu Yönetiminde Kayırmacılık*. ed. Coşkun Can Aktan - Osman Kürşat Acar. 160-177. İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları, 2021.

Özkanan, Arzu. "Türk Tarihinde Kayırmacılık". *Kamu Yönetiminde Kayırmacılık*. ed. Coşkun Can Aktan - Osman Kürşat Acar. 63-95. İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları, 2021.

Püsküllüoğlu, Ali. *Osmanlıca Türkçe Sözlük*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1977.

Râğıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal. *Müfredât'ü fi Garibi'l-Kur'an*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Şam: Dar Al Kalam, 1992.

Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkādir. *Muhtârü's-Sıhâh*. thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 5. Basım, 1999.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'r-Rusül ve'l-Mülûk*. nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. 11 Cilt. Mısır: Dar'ul-Maarif, 1967.

Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid. *Keşşâfü Istılâhâti'l-Fünûn ve'l-ʿUlûm*. thk. Ali Dahrûc. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetu Lübnan Naşirun, 1996.

Tîbî, Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyn b. Abdillâh b. Muhammed. *Şerhu't-Tîbî ʿalâ Mişkâti'l-Mesâbîh (el-Kâşif ʿan Hakâʾiki's-Sünen)*. nşr. Abdülhamîd Hindâvî. 13 Cilt. Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ. *es-Sünen*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Mısır: Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975.

Toktonaliev, Azat. "Ayet ve Hadisler Bağlamında Şefaat Kavramı". *Akademiar Dergisi* 7 (2019), 161-184.

Topaloğlu, Bekir. "Tevvâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/48-49. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Topaloğlu, Bekir. "Vâris". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/522-523. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Topdemir, Tolga Anıl. "Meritokrasi ve Liyakat". *Kamu Yönetiminde Kayırmacılık*. ed. Coşkun Can Aktan - Osman Kürşat Acar. 122-159. İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları, 2021.

Uncu, Fulya - Türeli, Nesrin Şalvarcı. "Küçük ve Orta Büyüklükteki Hizmet İşletmelerinde Kayırmacılık Algısı: Isparta İli Örneği". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/22 (2017), 524-541.

Yıldız, Günay. "Türk Kamu Yönetiminde Kayırmacılık Sorunsalı". *Kamu Yönetiminde Kayırmacılık*. ed. Coşkun Can Aktan - Osman Kürşat Acar. 96-121. İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları, 2021.

Yiğit, İsmail. "Osman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/438-443. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Yüksel, Emrullah. "İslâm'da Şefaat Yetkisi". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2002), 17-31.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî. *Tâcü'l-ʿArûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Komisyon. 40 Cilt. Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, 1965-2001.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü Kütübi'l-Arabiyye, 1986.

Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *Esâsü'l-Belâğa*. thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.